

تحليل تحولات و چشم‌انداز اقتصاد ايران در آستانه تدوين بودجه ۱۴۰۴

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۲۰۱۴۶

کد موضوعی: ۲۲۰

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: تحلیل تحولات و چشم انداز اقتصاد ایران در آستانه تدوین بودجه ۱۴۰۴

نام دفتر: دفتر مطالعات اقتصادی (گروه اقتصاد کلان و مدلسازی)

نوع گزارش: طرح/لایحه □، نظارتی □، راهبردی ■

تهیه و تدوین کنندگان: محمدرضا عبداللهی، عالیه ناظمی، مهدی دارابی، زهرا کاویانی، مرتضی کیانی (دفتر

مطالعات بخش عمومی)، سیدهادی موسوی نیک (دفتر مطالعات بخش عمومی)، فرید کاظمی (دفتر مطالعات

بخش عمومی)، علیرضا آذربایجانی، محمد کیانی ده کیانی، مهدی ابادری

ناظران علمی: سید مهدی بنی طباء، سید عباس پرهیزکاری، ابوالمحسن والی زاده

صفحه آرا: منیره حاجی محمدی

واژه‌های کلیدی:

۱. چشم انداز اقتصاد ایران

۲. چشم انداز رشد اقتصادی

۳. چشم انداز تورم

۴. بودجه

تاریخ شروع مطالعه: ۱۴۰۳/۶/۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۸/۱

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده	۱
۲	خلاصه مدیریتی	۲
۴	۱. مقدمه	۴
۶	۲. بخش حقیقی	۶
۶	۲-۱. تصویر رشد اقتصادی	۶
۱۰	۲-۲. تصویر موجودی سرمایه و سرمایه گذاری	۱۰
۱۲	۲-۳. اشتغال و بازار کار	۱۲
۱۵	۲-۴. چشم انداز و مخاطرات رشد اقتصادی	۱۵
۲۲	۳. شاخص های قیمت و بخش پولی	۲۲
۲۲	۳-۱. تصویر شاخص های قیمت و بخش پولی	۲۲
۳۳	۳-۲. چشم انداز و مخاطرات بخش شاخص های قیمت و متغیرهای پولی	۳۳
۳۶	۴. تراز پرداخت ها	۳۶
۳۶	۴-۱. تصویر بخش خارجی در سال ۱۴۰۳	۳۶
۳۷	۴-۲. چشم انداز و مخاطرات بخش خارجی	۳۷
۳۷	۴-۲-۱. مخاطرات بخش عرضه ارز:	۳۷
۳۹	۴-۲-۲. مخاطرات بخش تقاضای ارز:	۳۹
۴۱	۵. بودجه	۴۱
۴۱	۵-۱. تصویر بودجه در سال های ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳	۴۱
۴۴	۵-۲. چشم انداز و مخاطرات بودجه	۴۴
۴۵	۶. فقر و توزیع درآمد	۴۵
۴۵	۶-۱. تصویر فقر و نابرابری	۴۵
۴۹	۶-۲. مخاطرات و چشم انداز فقر و نابرابری	۴۹
۵۰	۷. جمع بندی	۵۰

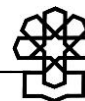
فهرست شکل‌ها

- شکل ۱. نمودار اقدامات مرکز پژوهش‌های مجلس در حوزه پایش و مدلسازی اقتصاد ایران..... ۵
- شکل ۲. نمودار تولید نفت ایران - گزارش‌های ماهانه اوپک (منابع ثانویه - هزار بشکه)..... ۷
- شکل ۳. نمودار روند ستانده، ستانده بالقوه و شکاف تولید بخش صنعت..... ۸
- شکل ۴. نمودار تنیدگی بخش صنایع و معادن با سایر بخش‌های اقتصادی..... ۹
- شکل ۵. نمودار تشکیل سرمایه ثابت در ماشین‌آلات (قیمت ثابت سال ۱۳۹۵)..... ۱۱
- شکل ۶. نمودار مقایسه تشکیل سرمایه ناخالص در ساختمان (قیمت ثابت سال ۱۳۹۵)..... ۱۱
- شکل ۷. نمودار تشکیل سرمایه ثابت خالص به قیمت ثابت سال ۱۳۹۵ (میلیارد ریال)..... ۱۲
- شکل ۸. نمودار جمعیت فعال زنان و مردان (میلیون نفر)..... ۱۳
- شکل ۹. نمودار تعداد شاغلین به تفکیک بخش‌های اقتصادی (میلیون نفر)..... ۱۴
- شکل ۱۰. نمودار روند توان اشتغال‌زایی اقتصاد بدون واردات نسبت به توان اشتغال‌زایی با واردات..... ۱۵
- شکل ۱۱. نمودار رشد اقتصادی بانفت و بدون نفت..... ۱۵
- شکل ۱۲. نمودار روند ستانده، ستانده بالقوه و شکاف تولید کل اقتصاد..... ۱۶
- شکل ۱۳. نمودار مقایسه موجودی سرمایه کل ۱۴۰۲-۱۳۸۰ (قیمت ثابت سال ۱۳۹۵)..... ۱۷
- شکل ۱۴. نمودار زیرشاخص وضعیت فعلی شاخص اعتماد مصرف کننده..... ۱۸
- شکل ۱۵. نمودار شاخص بهره‌وری عوامل تولید به تفکیک عامل کار و سرمایه..... ۱۹
- شکل ۱۶. نمودار موجودی سرمایه بخش برق، گاز و آب..... ۲۰
- شکل ۱۷. نمودار رشد شاخص دستمزد و شاخص قیمت تولید کننده بخش آب، برق و گاز..... ۲۱
- شکل ۱۸. نمودار شاخص موجودی انبار به فروش صنعت تجهیزات برقی..... ۲۱
- شکل ۱۹. نمودار نرخ تورم نقطه به نقطه و کل..... ۲۲
- شکل ۲۰. نمودار تورم احساس شده..... ۲۳
- شکل ۲۱. نمودار نرخ تورم نقطه به نقطه کالا و خدمات..... ۲۴
- شکل ۲۲. نمودار شاخص قیمت کالا و خدمت (۱۳۹۶=۱۰۰)..... ۲۵
- شکل ۲۳. نمودار شاخص قیمت تولید کننده..... ۲۶
- شکل ۲۴. نمودار رشد نقطه به نقطه پایه پولی و نقدینگی..... ۲۶
- شکل ۲۵. نمودار نسبت اقلام زیرخط شبکه بانکی به نقدینگی..... ۲۷
- شکل ۲۶. نمودار رشد نقطه به نقطه نقدینگی و نقدینگی با احتساب اقلام زیرخط..... ۲۸
- شکل ۲۷. نمودار سهم از رشد اجزای پایه پولی از سمت منابع..... ۲۹
- شکل ۲۸. نمودار نرخ حقیقی ارز به قیمت‌های ثابت سال ۱۴۰۲ و معکوس رابطه مبادله درآمدی..... ۳۰
- شکل ۲۹. نمودار روند سالانه نرخ ارز حاصل از رابطه برابری قدرت خرید PPP و نرخ غیررسمی ارز..... ۳۱
- شکل ۳۰. نمودار روند ماهانه نرخ ارز در بازار غیررسمی، سامانه نیما (حواله مرکز مبادله)، نرخ ترجیحی..... ۳۲
- شکل ۳۱. نمودار روند وزن ۵ قلم کالاهای اساسی وارداتی در شش ماهه اول (جو و ذرت دامی، دانه و کنجاله سویا، روغن خام)..... ۳۳
- شکل ۳۲. نمودار پیش بینی رشد نقدینگی و پایه پولی..... ۳۵
- شکل ۳۳. نمودار انتظارات تورمی یک سال آینده..... ۳۶
- شکل ۳۴. نمودار سهم صادرات نفتی و غیرنفتی از صادرات کالا..... ۳۸
- شکل ۳۵. نمودار ترکیب محصولات صادرات گمرکی در سال ۱۴۰۲..... ۳۹
- شکل ۳۶. نمودار ارزش هر تن کالای صادراتی به وارداتی..... ۴۰
- شکل ۳۷. نمودار عملکرد منابع قانونی و پرداختی‌های سازمان هدفمندی..... ۴۳

- شکل ۳۸. نمودار درآمد سرانه (میلیون ریال)..... ۴۶
- شکل ۳۹. نمودار نرخ فقر (درصد)*..... ۴۷
- شکل ۴۰. نمودار روند شکاف فقر در کشور..... ۴۸
- شکل ۴۱. نمودار ضریب جینی در ایران..... ۴۸
- شکل ۴۲. نمودار پیش بینی رشد درآمد سرانه به قیمت ثابت..... ۴۹

فهرست جداول

- جدول ۱. رشد شاخص تولید و فروش فعالیت‌های صنعتی و معدنی بورسی در شهریورماه سال ۱۴۰۳..... ۸
- جدول ۲. رشد ارزش افزوده به تفکیک فعالیت‌های اقتصادی..... ۱۰
- جدول ۳. تراز کلی بودجه و منابع پوشش‌دهنده آن در سال ۱۴۰۲..... ۴۱
- جدول ۴. عملکرد شش‌ماهه و پیش‌بینی تحقق منابع عمومی تا انتهای سال ۱۴۰۳..... ۴۲
- جدول ۵. پیش‌بینی تحقق منابع و مصارف هدفمندی تا انتهای سال ۱۴۰۳..... ۴۴

تحلیل تحولات و چشم‌انداز اقتصاد ایران در آستانه تدوین بودجه ۱۴۰۴

چکیده

داشتن تصویری بهنگام و دقیق از وضعیت متغیرهای اقتصاد کلان یکی از اصلی‌ترین ملزومات سیاستگذاری اقتصادی است. این موضوع برای مجلس شورای اسلامی در آستانه بررسی لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ از اهمیت بسیار بیشتری نیز برخوردار است. بررسی وضعیت اقتصاد کشور و چشم‌انداز پیش‌رو، نشان می‌دهد با کاهش ظرفیت‌های خالی اقتصاد، رشد اقتصادی در سطوح کمتری تداوم خواهد یافت؛ بر این اساس رشد اقتصادی کشور در سال ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴ به ترتیب ۲/۵ و ۲/۸ درصد پیش‌بینی می‌گردد که کمتر از رشد هدف برنامه هفتم (متوسط ۸ درصد) و رشد اقتصادی محقق شده در چهار سال گذشته (متوسط ۴/۲) درصد است. همچنین روند نزولی تورم در فصول اخیر و رسیدن نرخ تورم کل به ۳۵ درصد بر اساس اعلام مرکز آمار در شهریور ۱۴۰۳، نیز با فرض ثبات شرایط تداوم خواهد یافت. البته لازم به ذکر است روند ناترازی‌های بودجه و بانکی همچنان در حال تشدید است و ناترازی انرژی همچنان چالش جدی است و سهم صادرات نفتی از کل صادرات روند صعودی داشته است و همه این موارد مخاطرات دستیابی به اهداف رشد اقتصادی و تورم در برنامه هفتم هستند.

از این رو اصلاح رویه سیاستگذاری موضوعی است که بایستی به صورت جدی مدنظر سیاست‌گذار قرار گیرد. وضعیت انتظارات تورمی شکننده و محدودیت سرمایه اجتماعی باعث خواهد شد سیاست‌های اصلاحی دارای لبه‌های اجتماعی بالا با محدودیت روبرو گردد و در چنین شرایطی استراتژی اصلاحات تدریجی هر چند همه اهداف را محقق نمی‌سازد با این حال می‌تواند بخشی از مسئله را حل کند. همچنین اقدامات اصلاحی نظیر طراحی برای ابتکارات بین‌المللی در راستای ایجاد منفعت مشترک برای جذب سرمایه‌های خارجی، اولویت بندی سرمایه‌گذاری‌ها بر اساس بیشترین ظرفیت خلق ارزش، پیشبرد اصلاحات ناظر به رفع ناکارایی‌های نظام بانکی و بودجه‌ای کشور می‌بایست جداً در دستور کار قرار گیرد. در کنار این موضوع تغییرات تدریجی در قیمت‌های تثبیت شده حداقل می‌تواند در کنار رفع عدم تعادل‌های اقتصاد کشور از تشدید مسئله ناترازی‌های اقتصاد پیشگیری نماید

خلاصه مدیریتی

بیان / شرح مسئله

داشتن درک عمیق از وضعیت اقتصاد کلان کشور مبتنی بر بروزترین آمارها برای قانون‌گذاران ضروری است، زیرا نمایندگان را قادر می‌سازد تا تصمیمات مبتنی بر دانش و آگاهی در جهت پیشبرد منافع عمومی اتخاذ کنند. این فهم نه تنها به تدوین سیاست‌های اقتصادی مؤثر کمک می‌کند، بلکه به ارزیابی تأثیرات کوتاه‌مدت و بلندمدت این سیاست‌ها نیز یاری می‌رساند. نمایندگان، با تکیه بر این دانش، می‌توانند مسیر توسعه و پیشرفت کشور را هموارتر سازند. در آستانه بررسی لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ این موضوع از اهمیت بسیار بیشتری نیز برخوردار است. به خصوص آنکه شرایط اقتصاد کشور به نحوی است که تصمیم‌گیری در خصوص سیاست‌های اقتصادی بسیار حساس خواهد بود.

نقطه نظرات / یافته‌های کلیدی

بررسی این گزارش نشان داد رشد اقتصادی کشور پس از تجربه چهار سال رشدهای بالای ۴ درصد در بهار ۱۴۰۳ کاهش ۲/۵ واحد درصدی نسبت به فصل مشابه سال قبل داشته است. برآوردهای این مرکز نیز نشان می‌دهد رشد اقتصادی تابستان به دلیل قطعی برق صنایع، روند نزولی رشد صادرات نفتی و تداوم بودجه‌های انقباضی دولت ۲/۵ درصد بوده است. ضمن اینکه بررسی شکاف تولید در ایران نشان داد روند این متغیر در سال‌های اخیر به میزان قابل توجهی کاهش یافته و بنابراین از محل استفاده از ظرفیت‌های خالی اقتصاد نمی‌توان به افزایش رشد اقتصادی امیدوار بود. به طور کلی با توجه به تداوم مسائل پیش گفته رشد اقتصادی کشور در سال ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴ به ترتیب ۲/۵ و ۲/۸ درصد پیش‌بینی می‌گردد که کمتر از رشد هدف برنامه هفتم (۸ درصد) و رشد اقتصادی محقق شده در چهار سال گذشته (۴/۲) درصد است. ضمن اینکه همین تصویر از رشد نیز با مخاطرات مهمی از جمله مسئله کاهش رشد موجودی سرمایه اقتصاد، رشد ناچیز بهره‌وری، عدم تامین پایدار انرژی صنایع و تداوم اجرای سیاست کنترل مقداری ترازنامه و آثار منفی آن بر عرضه و تقاضای اقتصاد روبه‌روست.

بررسی نرخ تورم نیز نشان داد با وجود سطح بالای نرخ تورم در کشور در شهریور ۱۴۰۳ (۳۵) درصد بر اساس اعلام مرکز آمار) با این حال روند این متغیر در فصول اخیر نزولی بوده است. هر چند کمتر بودن نرخ تورم نقطه به نقطه از نرخ تورم کل به معنی روند نزولی نرخ تورم طی فصول آتی است با این حال سهم بالای تورم خدمات به دلیل افزایش قابل توجه اجاره بها و عقب ماندن نرخ تورم خدمات از کالا حکایت از ماندگاری تورم در سطوح بالای قبلی و کاسته شدن از روند نزولی نرخ تورم دارد. برآوردهای این مرکز نشان می‌دهد در صورت تداوم وضعیت موجود نرخ تورم در ادامه سال ۱۴۰۳ و همچنین سال ۱۴۰۴ به مسیر نزولی خود البته با شیب کمتر ادامه خواهد داد و تا پایان سال ۱۴۰۴ حدود ۸ واحد درصد کاهش خواهد یافت. بررسی وضعیت نرخ تورم انتظاری نیز نشان می‌دهد این متغیر نیز متناسب با تورم کل، روندی نزولی دارد. بانک مرکزی طی دوره اخیر با دنبال کردن سیاست کنترل مقداری ترازنامه سعی نموده است تا با کاهش رشد نقدینگی روند نزولی تورم را تسریع نماید. با این حال علیرغم کسب

توفیق در تحقق رشد نقدینگی هدف در پایان سال ۱۴۰۲ روند این متغیر در سال ۱۴۰۳ صعودی شده و تحقق رشد نقدینگی هدف بانک مرکزی برای سال ۱۴۰۳ (۲۳ درصد) با چالش‌های جدی روبرو خواهد بود که وجود عزمی برای کاستن از فشار کسری بودجه بر شبکه بانکی و نظارت جدی بر بانک‌های ناسالم از مهمترین این چالش‌ها خواهد بود. بررسی وضعیت تراز حساب جاری فصول اخیر نشان از افزایش تراز حساب جاری به دلیل افزایش قابل توجه صادرات نفتی در بهار ۱۴۰۳ دارد. در صورت تداوم و با فرض تداوم رشد صادرات غیرنفتی و واردات کشور مشابه ۶ ماهه نخست سال جاری، منجر به مازاد ۱۳/۷ میلیارد دلار تراز حساب جاری در سال ۱۴۰۳ خواهد شد. ثبت چنین آماری از منظر بازار ارز به معنی توانایی بیشتر بانک مرکزی در کنترل نرخ ارز خواهد بود.

بررسی وضعیت بودجه نشان می‌دهد دولت تا پایان سال ۱۴۰۳ برای تأمین بودجه عمومی به حدود ۳۰۰ هزار میلیارد تومان منابع جدید نیاز دارد که به نظر می‌رسد بخشی از این کسری با عدم تخصیص برخی هزینه‌ها مطابق با روال سال‌های گذشته کاهش خواهد یافت. ضمن اینکه با توجه به مجوز استقراض ۲۵ درصد از سهم صندوق توسعه، علاوه بر ۱۲۴ هزار میلیارد تومان استقراضی که تا کنون صورت گرفته است، مابقی آن تا انتهای سال در اختیار دولت است و کسری مذکور از محل باقی‌مانده منابع استقراضی از صندوق و انتشار اوراق مازاد بر سقف بودجه تأمین خواهد شد. با این حال به نظر می‌رسد چالش اصلی دولت در خصوص بودجه کسری هدفمندی یارانه است که در سال‌های اخیر آسیب‌های فراوانی به انضباط مالی دولت وارد کرده است. متأسفانه روند کسری سازمان هدفمندی یارانه‌ها در مدت زمان کوتاهی رشد بسیار زیادی کرده است و چشم‌انداز کوتاه‌مدت سال ۱۴۰۳ نیز بدتر شدن وضعیت را نشان می‌دهد. برای روشن شدن شرایط موجود کافی است بدانیم در سال ۱۴۰۲ کسری محقق شده هدفمندی ۱۷۰ هزار میلیارد تومان بود (این رقم فارغ از عدم تخصیص ردیف‌های قانونی برای مدیریت کسری است). پیش‌بینی می‌شود در سال ۱۴۰۳ نیز بیش از ۲۰۰ هزار میلیارد تومان کسری داشته باشد.

بررسی شاخص نرخ فقر نشان می‌دهد که در سال ۱۴۰۲، ۳۰.۰۱ درصد از جمعیت کل کشور زیر خط فقر قرار داشته‌اند که در مقایسه با سال‌های قبل نشان می‌دهد نوعی چسبندگی در سطح فقر کشور ایجاد شده و این نرخ حول حدود ۳۰ درصد تثبیت شده است. شرایط موجود فقر نشان می‌دهد که کشور برای کاهش فقر نیازمند سیاست‌گذاری هم در سطح اقتصاد کلان و هم در سطح حمایت اجتماعی است. در درجه اول بهبود شرایط اقتصاد کلان که نامطلوب بودن آن در سال‌های اخیر عامل اصلی افزایش و تثبیت نرخ فقر بوده است، ضروری است. کاهش فقر نیازمند تحقق رشد اقتصادی مستمر و فراگیر و کاهش تورم است. بخصوص تورم نقش مهمی در افزایش نابرابری و شکاف فقر داشته و تداوم آن خروج از فقر را سخت و کارایی سیاست‌های توانمندسازی و حمایتی را کاهش می‌دهد. از طرف دیگر، در موضوع فقر نمی‌توان به سیاست‌های کلان اقتصادی بسنده کرد و اعمال سیاست‌های توانمندسازی و حمایتی نیز ضروری است.

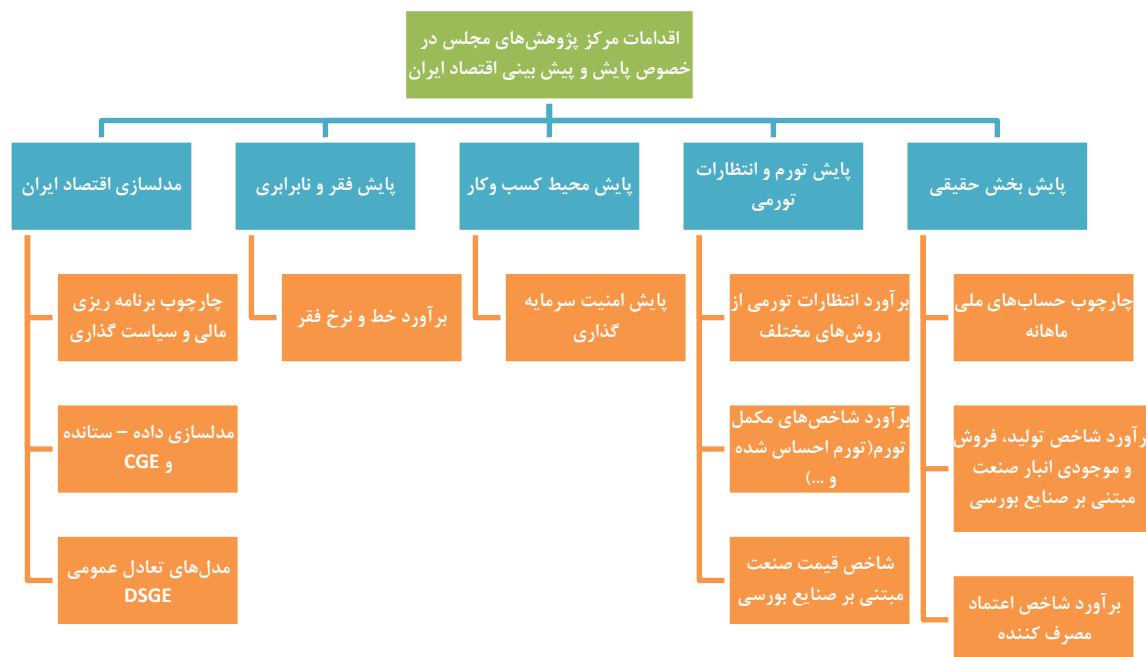
پیشنهاد راهکاری تقنینی / نظارتی یا سیاستی

تصویر وضعیت موجود و چشم اندازهای سال‌های پیش رو حاکی از این واقعیت مهم است که تداوم سیاست‌های موجود و بی‌عملی در برخی حوزه‌ها، نه تنها منجر به تحقق اهداف قانون برنامه هفتم و پیشرفت کشور نخواهد شد، بلکه منجر به بدتر شدن شرایط نیز خواهد شد. از این رو به جای اکتفا به گذران امور جاری، آن هم فقط در حال حاضر و با علم به ناتوانی در اجرای همین امور در سالهای بعد با تشدید چالشها، حداقل لازم است با هدف تسهیل پیشبرد امور جاری در سالهای بعد، اصلاحات اقتصادی و برنامه‌های میان‌مدت تحولی را شروع کنیم و از بی‌عملی و تسویف دوری کنیم. از طرف دیگر وضعیت انتظارات تورمی شکننده و سرمایه اجتماعی پایین باعث خواهد شد هر گونه سیاست اصلاحی جدی با واکنش‌هایی از طرف بدنه جامعه روبرو گردد و در چنین شرایطی استراتژی اصلاحات تدریجی هر چند همه اهداف را محقق نمی‌سازد با این حال می‌تواند بخشی از مسئله را حل کند. همچنین اقدامات اصلاحی نظیر طراحی برای ابتکارات بین‌المللی در راستای ایجاد منفعت مشترک برای جذب سرمایه‌های خارجی، اولویت بندی سرمایه گذاری‌ها بر اساس بیشترین ظرفیت خلق ارزش، پیشبرد اصلاحات ناظر به رفع ناکارایی‌های نظام بانکی و بودجه ای کشور می‌بایست جداً در دستور کار قرار گیرد.

۱. مقدمه

رصد تحولات اقتصاد کلان و ارائه پیش‌بینی‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت از متغیرهای مرتبط با این حوزه می‌تواند برای فعالین اقتصادی و سیاست‌گذاران از جمله در مجلس شورای اسلامی مفید باشد. این موضوع به خصوص در آستانه بررسی لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ در مجلس شورای اسلامی از اهمیت دوچندانی برخوردار خواهد بود. به خصوص آنکه لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ در حالی به مجلس ارائه شده است که اقتصاد ایران با چالش‌های اقتصاد کلان ویژه‌ای مواجه است. در واقع تداوم نرخ‌های تورم بالاتر از ۳۰ درصد در سال‌های اخیر و وقوع شوک‌های ارزی گاه و بیگاه در کنار مسائل ساختاری اقتصاد کشور مثل ناترازی انرژی و نظام بانکی سبب شده است تا بودجه سال ۱۴۰۴ از اهمیت دوچندانی برخوردار باشد. این مسئله اهمیت تنظیم بودجه سال ۱۴۰۴ و تناسب آن با شرایط اقتصاد کلان کشور را در حالی نشان می‌دهد که خود بودجه نیز به واسطه شرایط اقتصاد کلان، با چالش جدی نحوه تأمین کسری مواجه است.

به منظور ارائه تصویری سازگار از چشم انداز اقتصاد کشور نیاز به ساختاری منسجم جهت پایش متغیرهای اقتصاد کلان و بررسی اثرات متقابل متغیرها بر یکدیگر در افق پیش‌بینی است. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی به عنوان بازوی پژوهشی قوه مقننه سعی نموده است تا با پیاده سازی این ساختار، تصویری بهنگام از آخرین وضعیت متغیرها ایجاد و با بکارگیری انواع مدل‌های اقتصادی گامی بلند در جهت دسترسی به این هدف بردارد.

شکل ۱. نمودار اقدامات مرکز پژوهش‌های مجلس در حوزه پایش و مدلسازی اقتصاد ایران

یکی از اقدامات این مرکز پیاده سازی چارچوب برنامه ریزی مالی و سیاست‌گذاری است که چارچوبی کمی برای تجزیه و تحلیل وضعیت فعلی و پیش‌بینی وضعیت آینده اقتصاد و شناسایی ابزارها و سیاست‌های اقتصادی جامع و سازگار برای دستیابی به مجموعه معینی از اهداف کلان اقتصادی است که از مهمترین ویژگی‌های آن می‌توان به ساختار ساده و قابل فهم آن برای سیاست‌گذار، جامعیت و تفصیلی بودن، تضمین سازگاری نتایج و قابلیت توسعه راحت‌تر در زمینه‌های مختلف اشاره نمود. جهت پیاده سازی مدل مذکور ضمن استفاده از ظرفیت نهادهای پژوهشی و دانشگاه‌های کشور، بسیاری از اساتید دانشگاه و نخبگان کشور همکاری مستمر داشته اند. مدل مذکور در بردارنده حدود ۳۰۰۰ متغیر اقتصادی و اجتماعی بوده و بر اساس این چارچوب می‌توان آثار تکنه‌های خارجی محتمل و سیاست‌های اصلاحی مورد نظر سیاست‌گذار را بر مجموعه متغیرهای اقتصادی کشور مورد ارزیابی قرار داد. داده‌های مورد استفاده، مفروضات و خروجی‌های مدل در داشبوردی با عنوان چشم انداز اقتصاد ایران در دسترس است^۱ در ادامه گزارش سعی می‌شود مبتنی بر چارچوب مذکور تصویری روشن از وضعیت متغیرهای اقتصاد کلان ارائه شده و چشم انداز این متغیرها در سال آتی ترسیم گردد.

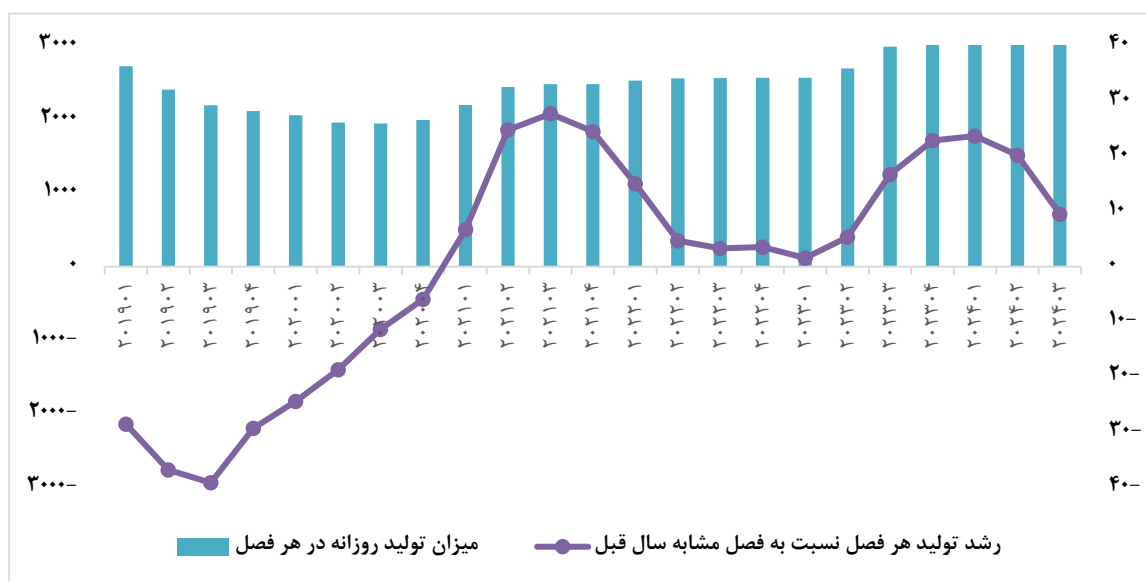
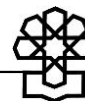
۲. بخش حقیقی

۲-۱. تصویر رشد اقتصادی

بر اساس اعلام بانک مرکزی رشد اقتصادی کشور در چهار سال گذشته همواره بالاتر از ۴/۵ درصد بوده است با این حال بر اساس اعلام این بانک رشد فصل بهار ۱۴۰۳ حدود ۳/۲ درصد و رشد بدون نفت ۲/۵ درصد بوده است. این موضوع نشان از کاهش ۲/۵ واحد درصدی رشد اقتصادی در فصل بهار سال جاری نسبت به دوره مشابه سال گذشته دارد. در ادامه با تحلیل بخش‌های اقتصادی، برآورد رشد اقتصادی برای سال ۱۴۰۳ بیان خواهد شد و نشان داده خواهد شد که به نظر می‌رسد این کاهش رشد مقطعی نخواهد بود و پایدار است:

• **گروه کشاورزی:** براساس اعلام بانک مرکزی بخش کشاورزی در فصل بهار سال ۱۴۰۳ رشد ۳/۱ درصدی را ثبت کرده است. برآوردهای این مرکز بر اساس چارچوب حساب‌های ملی ماهانه نشان می‌دهد رشد ارزش‌افزوده گروه کشاورزی در فصل تابستان نسبت به فصل مشابه سال قبل ۲/۷ درصد رشد داشته است. آمارهای پایه دریافتی از وزارت جهاد کشاورزی حاکی از افزایش ۲/۳ درصدی تولید محصولات زراعی و افزایش ۲/۱ درصدی تولید محصولات دامی در سال ۱۴۰۳ نسبت به سال قبل است. از طرفی این بخش همواره تحت تأثیر میزان بارش و خشکسالی قرار داشته است و باتوجه به آمار دریافتی از مرکز ملی اقلیم و مدیریت بحران خشکسالی میزان بارش در فصل بهار و تابستان ۱۴۰۳ به ترتیب رشد ۱۰۳ و ۳۷ درصدی داشته است. با توجه به موارد فوق برآورد این مرکز از رشد بخش کشاورزی در سال ۱۴۰۳ رقم ۲/۹ درصد است.

• **گروه نفت خام و گاز طبیعی:** براساس اعلام بانک مرکزی گروه نفت خام و گاز طبیعی در فصل بهار سال ۱۴۰۳ رشد ۹/۵ درصدی را ثبت نموده و نتایج برآوردهای این مرکز نشان می‌دهد ارزش‌افزوده این بخش در تابستان ۱۴۰۳ نسبت به فصل مشابه سال قبل رشد ۶/۵ درصدی داشته است. محاسبات مقدماتی در این زمینه نشان‌دهنده آن است که افزایش نرخ رشد ارزش‌افزوده این گروه ناشی از افزایش تولید و صادرات نفت خام و همچنین افزایش تولید گاز طبیعی و فرآورده‌های نفتی، نسبت به مدت مشابه سال قبل بوده است. همان‌طور که نشان می‌دهد، تولید نفت ایران در فصل زمستان ۱۴۰۲ حدود ۳/۲ میلیون بشکه در روز بوده است که با در نظر گرفتن مصرف حدود ۱/۷ میلیون بشکه‌ای روزانه نفت خام در داخل به معنای صادرات ۱/۵ میلیون بشکه‌ای روزانه نفت خام در این فصل می‌باشد. طبق آمار اوپک از منابع ثانویه، میزان تولید نفت خام از فصل زمستان ۱۴۰۲ ثابت مانده است. در نهایت پیش‌بینی می‌شود در صورت تداوم وضعیت موجود در فصول آینده رشد قابل توجهی در این بخش اتفاق نیفتد. بر این اساس برای سال ۱۴۰۳ انتظار رشد ۷/۶ درصدی در این بخش مورد انتظار است.

شکل ۲. نمودار تولید نفت ایران - گزارش‌های ماهانه اوپک (منابع ثانویه - هزار بشکه)

Source: OPEC, Monthly Oil Market Report

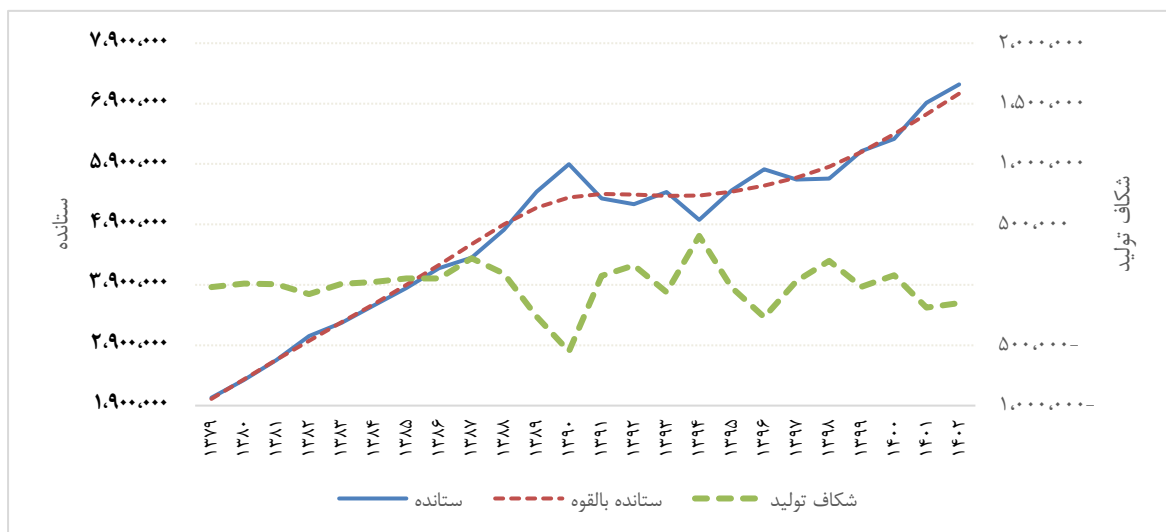
• **بخش صنعت:** براساس اعلام بانک مرکزی، بخش صنعت در فصل بهار سال ۱۴۰۳ رشد ۳/۱ درصدی را ثبت کرده و نتایج محاسبات این مرکز نشان می‌دهد در فصل تابستان بخش صنعت رشد منفی ۱/۵ درصدی داشته است. طبق نتایج گزارش «پایش بخش حقیقی اقتصاد ایران در شهریورماه سال ۱۴۰۳، بخش صنعت و معدن» (ناظمی، عالیه؛ آذربایجانی، علیرضا، ۱۴۰۳) رشد شاخص تولید و فروش صنایع بورسی در ۶ ماهه نخست سال ۱۴۰۳ به ترتیب منفی ۲/۲ و منفی ۰/۹ درصد بوده است. در ۶ ماهه نخست سال ۱۴۰۳، شاخص تولید و فروش رشته‌فعالیت خودرو و قطعات نسبت به مدت مشابه سال قبل کاهش ۱۲/۳ و ۱۲/۲ درصدی داشته است. همچنین، شاخص تولید و فروش رشته‌فعالیت فلزات پایه نسبت به مدت مشابه سال قبل کاهش ۱/۷ و ۴/۳ درصدی داشته است. همچنین نتایج شاخص مدیران خرید «شامخ» اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران نیز نشان می‌دهد شاخص مدیران خرید بخش صنعت از خرداد ماه وارد روند کاهشی شده است و کمتر از ۵۰ بوده است. مهمترین دلیل این کاهش، تداوم قطعی‌های برق طی تابستان امسال که در شهریور ماه نیز همچنان ادامه داشته و منجر به تعطیلی بسیاری از خطوط تولید کارخانه‌ها شده است، عنوان شده است. بر همین اساس انتظار می‌رود بخش صنعت در سال ۱۴۰۳ با رشد صفر درصدی روبه‌رو باشد.

جدول ۱. رشد شاخص تولید و فروش فعالیت‌های صنعتی و معدنی بورسی در شهریورماه سال ۱۴۰۳

شاخص فروش			شاخص تولید			رشد شاخص تولید و فروش	
رشد شش‌ماهه نسبت به شش‌ماهه مشابه سال قبل	رشد نسبت به ماه مشابه سال قبل	رشد نسبت به ماه قبل	رشد شش‌ماهه نسبت به شش‌ماهه مشابه سال قبل	رشد نسبت به ماه مشابه سال قبل	رشد نسبت به ماه قبل		
-۰.۹	۰.۸	-۱.۹	-۲.۲	-۳.۳	۶.۱	صنعت	
۲.۰	۱۴.۱	-۲.۵	-۲.۵	-۴.۱	-۰.۲	شیمیایی به‌جز دارو	رشته‌فعالیت‌های منتخب صنعت
-۴.۳	-۹.۴	۰.۰	-۱.۷	۰.۵	۲۰.۶	فلزات پایه	
-۱۲.۲	-۱۵.۶	۱.۴	-۱۲.۳	-۷.۴	۱۴.۸	خودرو و قطعات	
-۱۵.۵	-۰.۸	۱۹.۷	-۳.۰	۲.۱	۱۶.۷	معدن	

مأخذ: مرکز پژوهش‌های مجلس محاسبات تحقیق.

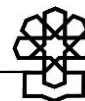
بررسی روند ستانده و ستانده بالقوه بخش صنعت نشان می‌دهد شکاف تولید (ستانده بالقوه منهای ستانده) این بخش در سال‌های اخیر کاهش یافته و بنابراین نمی‌توان انتظار رشد قابل توجه این بخش را طی سال آتی داشت.

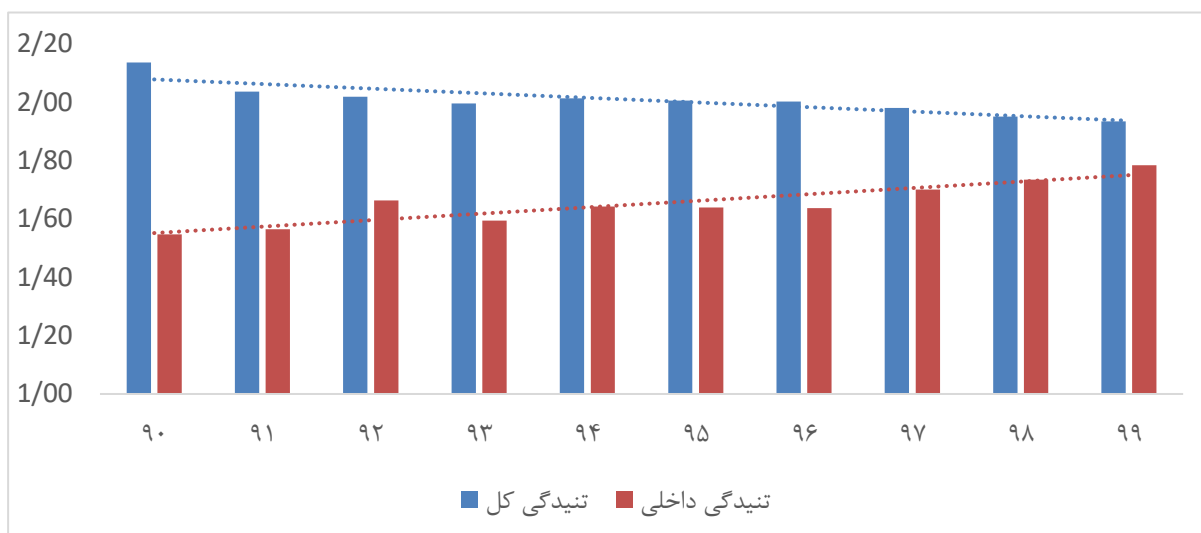
شکل ۳. نمودار روند ستانده، ستانده بالقوه و شکاف تولید بخش صنعت

مأخذ: حساب‌های ملی بانک مرکزی.

بررسی روند تنیدگی^۱ بخش صنایع و معادن با سایر بخش‌های اقتصاد از دو منظر بخش‌های داخلی و کل نشان می‌دهد هر چند تنیدگی این بخش با سایر فعالیت‌های اقتصاد داخلی طی دهه ۹۰ افزایش یافته است با این حال تنیدگی این بخش با اقتصاد جهانی کاهش یافته است. بدین معنی که هر چند با داخلی سازی زنجیره‌های ارزش پیوندهای

سایر بخش‌های اقتصاد با این بخش تقویت شده است با این حال پیوندهای این بخش با اقتصاد جهانی کاهش یافته که این موضوع از منظر کنار ماندن از زنجیره‌های ارزش جهانی و به خصوص کاهش رقابت پذیری محصولات داخلی بسیار حائز اهمیت است.

شکل ۴. نمودار تندگی بخش صنایع و معادن با سایر بخش‌های اقتصادی

مأخذ: محاسبات تحقیق بر مبنای سری زمانی جداول داده ستانده، مرکز پژوهش‌های مجلس.

• **گروه خدمات:** براساس اعلام بانک مرکزی گروه خدمات در فصل بهار سال ۱۴۰۳ رشد ۱/۹ درصدی را ثبت نموده و نتایج برآوردهای این مرکز نشان می‌دهد ارزش افزوده این گروه در تابستان سال جاری نسبت به فصل مشابه سال قبل رشد ۲/۷ درصدی داشته است. در فصل تابستان بخش‌های «بهداشت»، «هتل و رستوران» و «اداره عمومی، دفاع و تامین اجتماعی» رشد کمتری را نسبت به مدت مشابه سال قبل ثبت کرده‌اند. در نهایت براساس محاسبات مرکز پژوهش‌ها رشد ۱/۹ درصدی برای سال ۱۴۰۳ مورد انتظار است.

• **رشد اقتصادی:** بر اساس اعلام بانک مرکزی رشد اقتصادی و رشد اقتصادی بدون نفت در بهار ۱۴۰۳ به ترتیب ۳/۲ و ۲/۵ درصد بوده است. برآوردهای مرکز پژوهش‌های مجلس از فصل تابستان نشان می‌دهد این ارقام به ترتیب ۲/۴ و ۲ درصد بوده‌اند. همچنین نتایج مدل پیش‌بینی مرکز پژوهش‌های مجلس نشان می‌دهد رشد اقتصادی و رشد اقتصادی بدون نفت در سال ۱۴۰۳ به ترتیب ۲/۵ و ۲ درصد خواهد بود. لازم به یادآوری است که هدف رشد اقتصادی در برنامه هفتم پیشرفت برای متوسط سالهای برنامه (۱۴۰۳-۱۴۰۷) هشت درصد در نظر گرفته شده است.

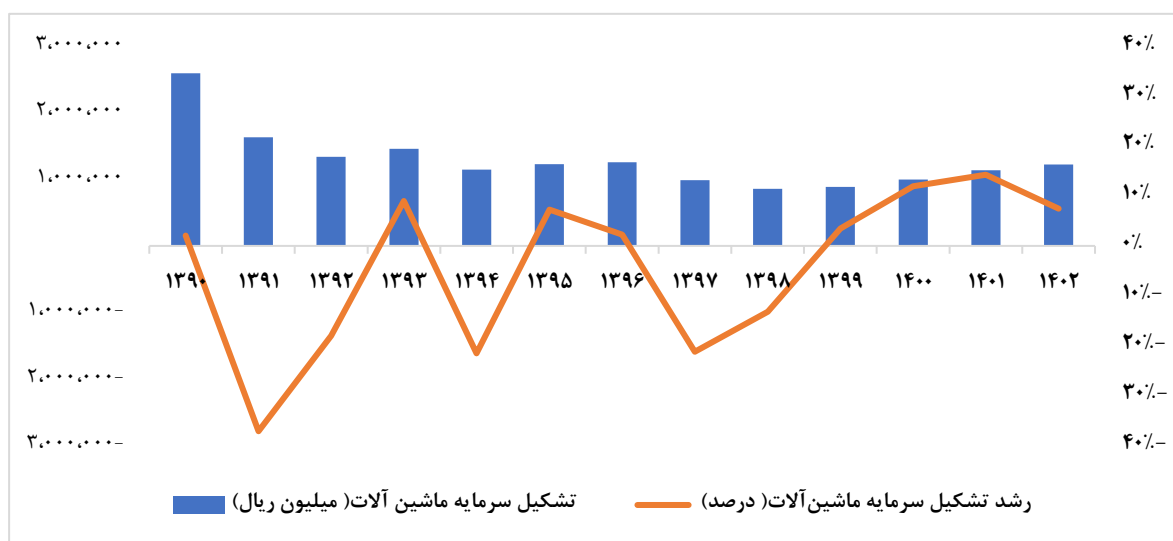
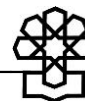
جدول ۲. رشد ارزش افزوده به تفکیک فعالیت‌های اقتصادی

رشد بخش	بهار ۱۴۰۲	تابستان ۱۴۰۲	سال ۱۴۰۲	بهار ۱۴۰۳	تابستان ۱۴۰۳	سال ۱۴۰۳
گروه کشاورزی	۰.۶	۰.۱	۰.۲	۳.۱	۲/۷	۲/۹
نفت و گاز طبیعی	۱۶.۵	۱۷.۸	۱۴.۷	۹.۵	۶/۵	۷/۶
گروه صنایع و معادن	۳.۸	۳.۷	۴.۵	۳.۶	-۰/۲	۱/۸
گروه خدمات	۵.۶	۳.۱	۳.۸	۱.۹	۲/۷	۱/۹
تولید ناخالص داخلی	۵.۷	۳.۸	۴.۵	۳.۲	۲/۴	۲/۵
تولید ناخالص داخلی (بدون نفت)	۴.۶	۲.۷	۳.۶	۲.۵	۲	۲

مأخذ: تا بهار ۱۴۰۳ حساب‌های ملی بانک مرکزی، تابستان ۱۴۰۳ بر اساس چارچوب حساب‌های ملی ماهانه مرکز پژوهش‌های مجلس، سال ۱۴۰۳ بر اساس پیش‌بینی مدل FPP مرکز پژوهش‌های مجلس

۲-۲. تصویر موجودی سرمایه و سرمایه گذاری

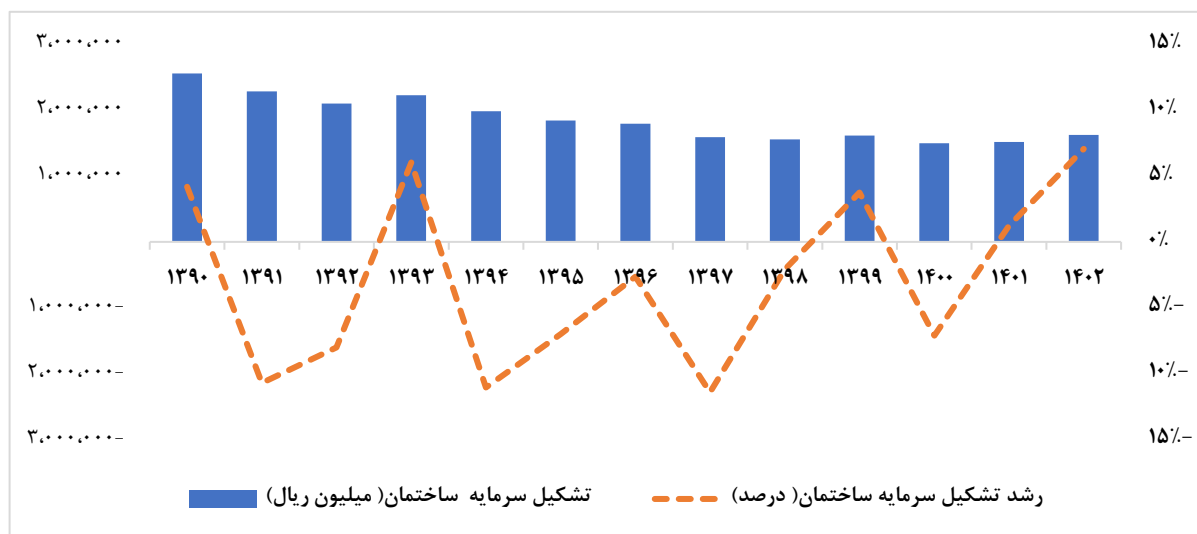
رشد تشکیل سرمایه یکی از اصلی‌ترین محرک‌های رشد اقتصادی است. تشکیل سرمایه سالانه پس از کسر استهلاک، میزان انباشت سرمایه را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در صورتی که میزان تشکیل سرمایه بتواند میزان استهلاک را پوشش دهد میزان انباشت سرمایه افزایش خواهد یافت. تشکیل سرمایه ثابت ناخالص متشکل از دو بخش ساختمان و ماشین‌آلات است. در ادامه به بررسی روند تاریخی تشکیل سرمایه ثابت در ماشین‌آلات و ساختمان پرداخته خواهد شد. **روند سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات:** تشکیل سرمایه ثابت در ماشین‌آلات در دهه ۱۳۸۰ به طور متوسط ۴ درصد رشد داشته‌است اما در دهه ۱۳۹۰ کاهش قابل توجهی داشته و به طور متوسط منفی ۷/۷ درصد بوده است. پس از تجربه رشدهای ۱۲، ۱۴ و ۷ درصدی این متغیر طی سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ رشد این متغیر نزولی شده است به طوریکه بر اساس آمار بانک مرکزی طی سه ماهه اول ۱۴۰۳ تشکیل سرمایه در ماشین‌آلات رشد ۰/۷ درصدی داشته است. صرف‌نظر از رقم رشد، مقایسه سطح تشکیل سرمایه در ماشین‌آلات در سال ۱۳۹۰ و ۱۴۰۲ حکایت از کاهش این شاخص به کمتر از نصف طی دوره مذکور دارد. این موضوع به خصوص از منظر رشد بهره‌وری در اقتصاد از اهمیت به‌سزایی برخوردار است.

شکل ۵. نمودار تشکیل سرمایه ثابت در ماشین آلات (قیمت ثابت سال ۱۳۹۵)

مأخذ: بانک مرکزی

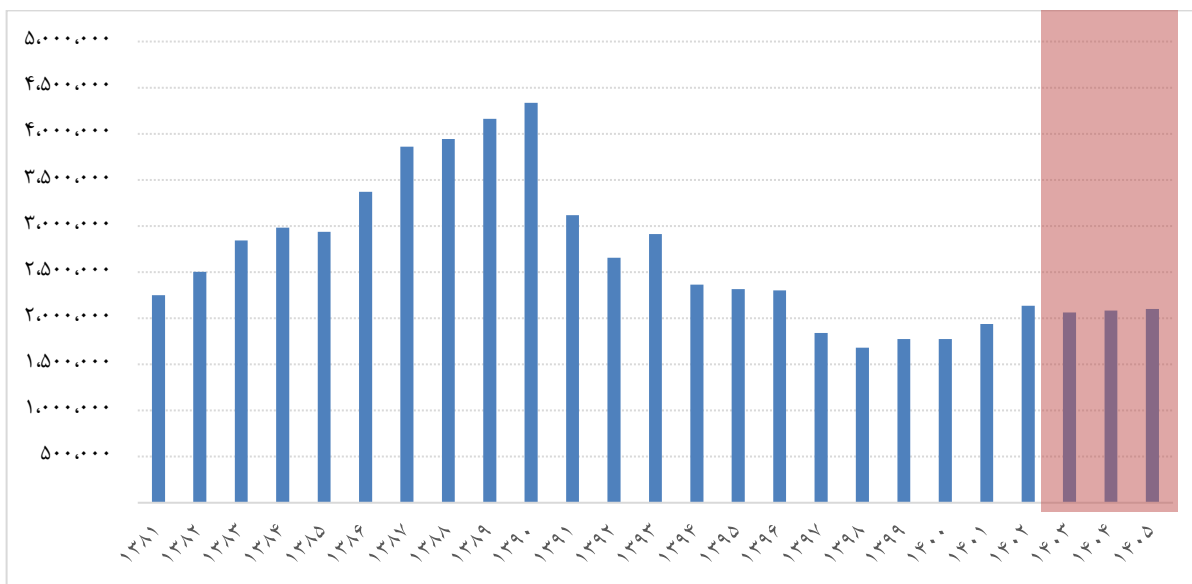
روند سرمایه‌گذاری در ساختمان: تشکیل سرمایه ثابت در ساختمان نیز مشابه ماشین‌آلات در دهه ۱۳۸۰ به طور متوسط ۷/۳ درصد رشد داشته‌است اما در دهه ۱۳۹۰ کاهش قابل توجهی داشته و به طور متوسط به منفی ۵ درصد رسید. رشد این متغیر در سال ۱۴۰۲ حدود ۷.۱ درصد بوده که بالاترین رشد طی سال‌های پس از سال ۱۳۹۰ بوده است. بر اساس گزارش حساب‌های ملی فصلی بانک مرکزی طی سه ماهه اول ۱۴۰۳ تشکیل سرمایه در ساختمان با رشد ۷/۵ درصدی مواجه شده‌است. رشد بودجه عمرانی به قیمت ثابت و افزایش تشکیل سرمایه خصوصی مهمترین عوامل رشد این متغیر بوده‌اند.

شکل ۶. نمودار مقایسه تشکیل سرمایه ناخالص در ساختمان (قیمت ثابت سال ۱۳۹۵)

مأخذ: همان.

تشکیل سرمایه ثابت خالص: بررسی روند تشکیل سرمایه ثابت خالص (تشکیل سرمایه ثابت ناخالص منهای مصرف سرمایه) نشان می‌دهد با آغاز دهه ۹۰ روند این متغیر نزولی بوده و در سال ۱۳۹۸ این متغیر به حداقل خود (۳۹ درصد سال ۱۳۹۰) رسیده است. با وجود افزایش سال‌های اخیر همچنان سطح این متغیر اختلاف بسیاری با سال ۱۳۹۰ دارد و در صورت تداوم وضعیت موجود چشم انداز این متغیر متفاوت از سال‌های اخیر نخواهد بود.

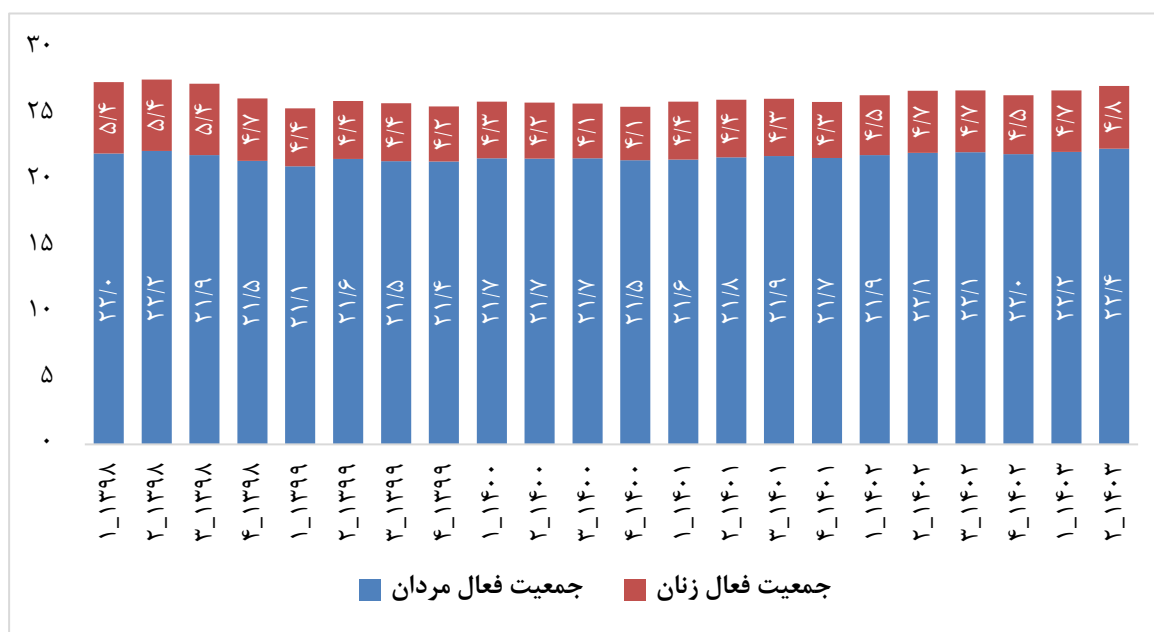
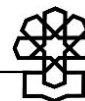

شکل ۷. نمودار تشکیل سرمایه ثابت خالص به قیمت ثابت سال ۱۳۹۵ (میلیارد ریال)

مأخذ: تا ۱۴۰۲ حساب‌های ملی بانک مرکزی و بعد از آن پیش‌بینی مرکز پژوهش‌های مجلس در چارچوب برنامه ریزی مالی و سیاستگذاری.

۳-۲. اشتغال و بازار کار

• **جمعیت فعال:** بر اساس اعلام مرکز آمار ایران جمعیت فعال کشور در تابستان ۱۴۰۳، ۲۷۱۵۰ هزار نفر می‌باشد که نسبت به تابستان ۱۴۰۲ حدود ۳۷۵ هزار نفر افزایش یافته و نرخ مشارکت به رقم ۰.۴۲ رسیده است. با این حال مقایسه جمعیت فعال این فصل با جمعیت فعال تابستان ۱۳۹۸ (قبل از شیوع ویروس کرونا) نشان می‌دهد جمعیت فعال همچنان ۲۸۵ هزار نفر از فصل مذکور کمتر است. بررسی‌ها نشان می‌دهد هر چند جمعیت فعال مردان در تابستان ۱۴۰۳ حدود ۱۶۰ هزار نفر بیشتر از تابستان ۱۳۹۸ بوده است با این حال جمعیت فعال زنان در تابستان ۱۴۰۳ نسبت به دوره مذکور حدود ۶۴۰ هزار نفر کمتر است.

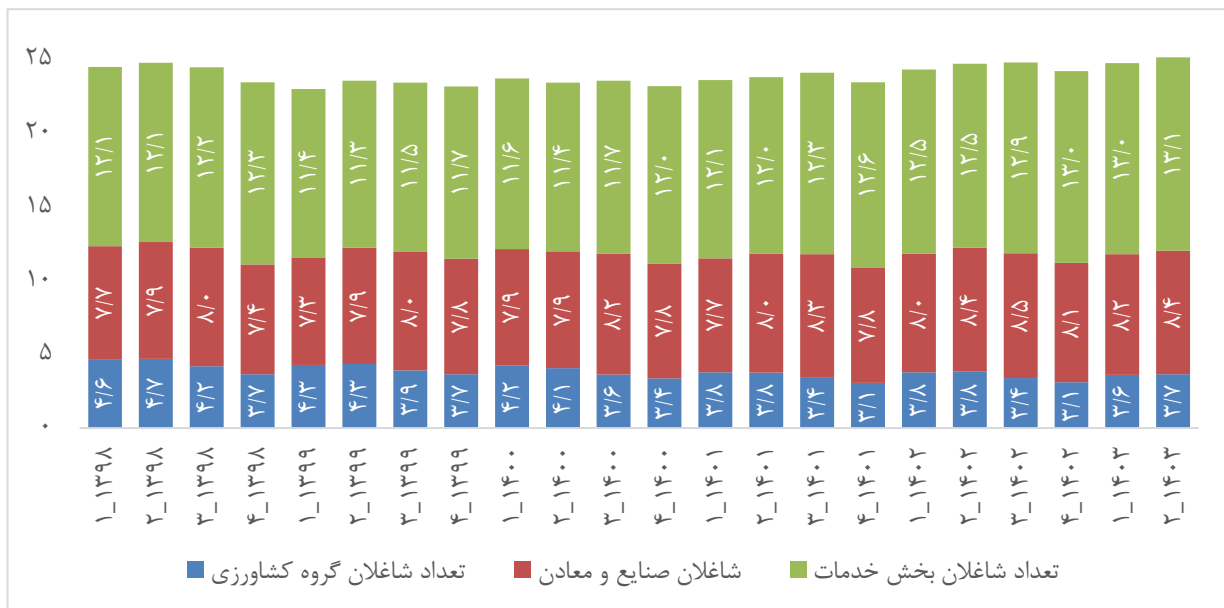

شکل ۸. نمودار جمعیت فعال زنان و مردان (میلیون نفر)

مأخذ: مرکز آمار ایران.

• **تعداد شاغلین:** بر اساس اعلام مرکز آمار ایران جمعیت شاغل کشور در تابستان ۱۴۰۳، ۲۵۱۲۹ هزار نفر می‌باشد که حدود ۴۴۳ هزار نفر نسبت به تابستان ۱۴۰۲ افزایش یافته است. مقایسه تعداد شاغلین در تابستان ۱۴۰۳ نسبت به تابستان ۱۳۹۸ نیز نشان می‌دهد تعداد شاغلین طی این دوره حدود ۳۷۸ هزار نفر افزایش یافته که حاکی از افزایش متوسط ۷۵ هزار نفر در سال بوده که تفاوت بسیاری با رشد شاغلین هدف برنامه ششم و هفتم (متوسط یک میلیون نفر در سال) دارد.

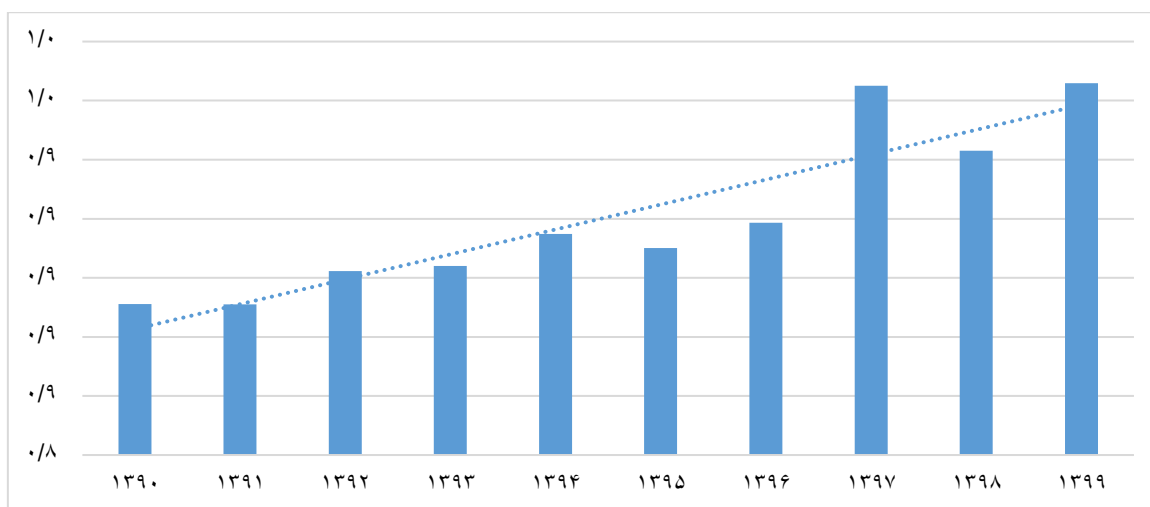
بررسی اشتغال به تفکیک فعالیت‌های اقتصادی نشان می‌دهد طی این دوره به ترتیب ۹۵۰ و ۳۶۰ هزار نفر به شاغلین بخش‌های خدمات و صنایع و معادن اضافه شده و حدود ۹۳۰ هزار نفر از شاغلین بخش کشاورزی کاسته شده است.

شکل ۹. نمودار تعداد شاغلین به تفکیک بخش‌های اقتصادی (میلیون نفر)

مأخذ: همان.

شکل زیر، نسبت توان اشتغال‌زایی اقتصاد ایران را بدون واردات نسبت به توان اشتغال‌زایی با واردات بر اساس داده‌های سال‌های ۱۳۹۹-۱۳۹۰ نشان می‌دهد. روند صعودی قابل مشاهده بیانگر کاهش واردات واسطه‌ای و متعاقب آن افزایش تنیدگی در میان فعالیت‌های اقتصادی داخلی است. به عبارت دیگر فعالیت‌هایی که بخشی از نیاز خود به نهاده‌های واسطه‌ای و سرمایه‌ای را از دنیای خارج تامین می‌نمودند، در شرایط محدودیت‌های وارداتی به سمت تامین نیازهای خود از فعالیت‌های داخلی حرکت کرده‌اند در نتیجه سطح تنیدگی و داد و ستد میان فعالیت‌های اقتصادی داخلی افزایش یافته است. چنانچه در تحلیل بخش صنعت بیان شد هر چند این موضع از منظر اشتغال‌زایی به عنوان فرصت ارزیابی می‌گردد با این حال در صورتی که این گسست از اقتصاد جهانی منجر به کاهش رقابت‌پذیری محصولات گردد می‌تواند بهره‌وری نیروی کار را متاثر سازد.

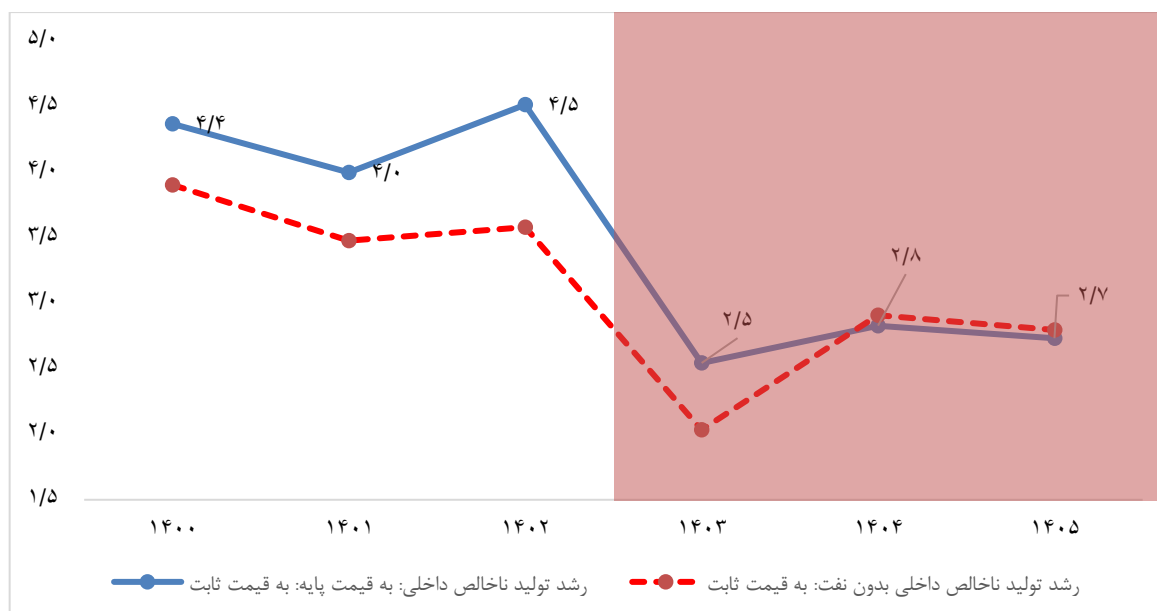

شکل ۱۰. نمودار روند توان اشتغال زایی اقتصاد بدون واردات نسبت به توان اشتغال زایی با واردات

مأخذ: محاسبات تحقیق بر مبنای سری زمانی جداول داده ستانده، مرکز پژوهش‌های مجلس.

۲-۴. چشم‌انداز و مخاطرات رشد اقتصادی

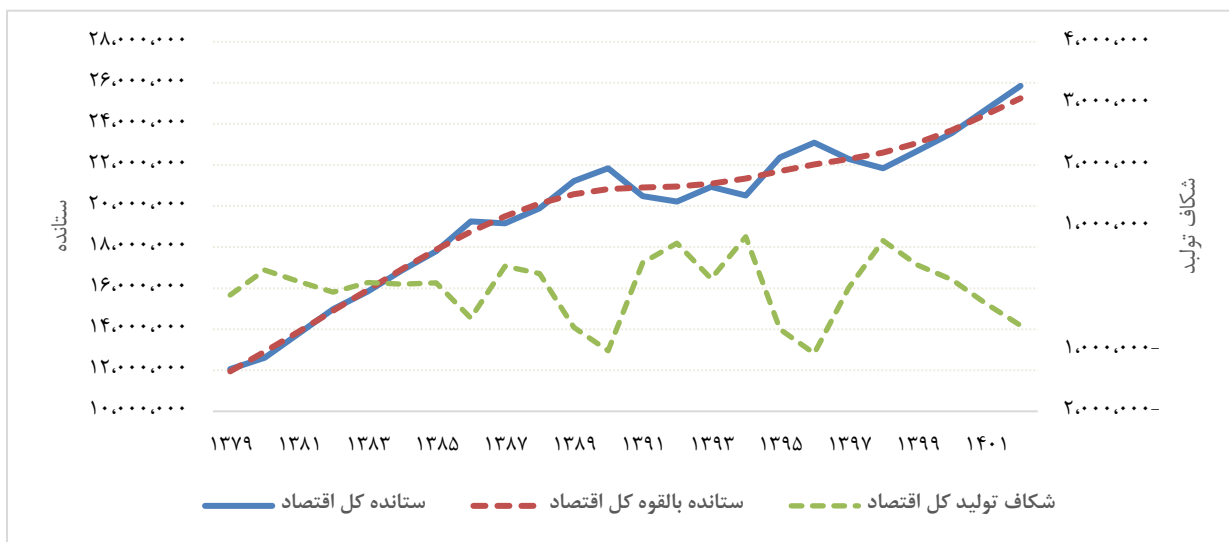
همانگونه که در بخش قبل بیان شد نتایج برآوردهای این مرکز حاکی از رشد ۲/۵ درصدی اقتصاد ایران در سال ۱۴۰۳ است. همچنین نتایج برآوردها برای سال ۱۴۰۴ حاکی از رشد ۲/۸ درصدی و رشد ۲/۹ درصدی بدون نفت می‌باشد. ارقام برآورد شده برای سال‌های ۱۴۰۳ تا ۱۴۰۵ حاکی از روند نزولی رشد اقتصادی نسبت به سال‌های ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۲ است. ضمن اینکه تحقق رشدهای مذکور با مخاطراتی روبرو خواهد بود که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود.

شکل ۱۱. نمودار رشد اقتصادی بانفت و بدون نفت

مأخذ: تا ۱۴۰۲ حساب‌های ملی بانک مرکزی و بعد از آن پیش‌بینی مرکز پژوهش‌های مجلس در چارچوب برنامه ریزی مالی و سیاستگذاری.

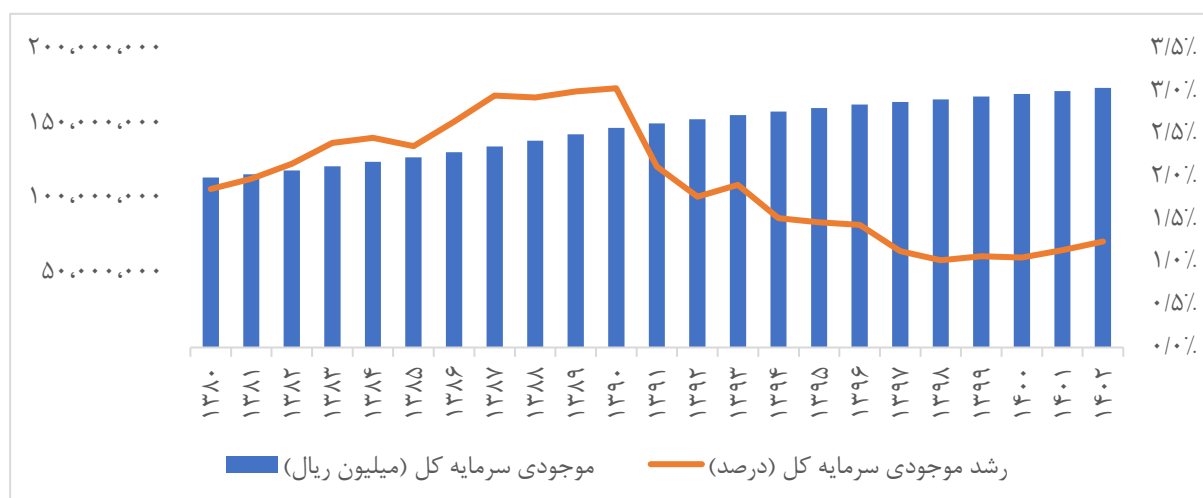
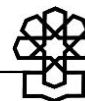
کاهش شکاف تولید: همانگونه که بیان شد رشد اقتصادی چهار سال گذشته همواره بیش از ۴ درصد بوده که بخش مهمی از آن ناشی از استفاده از ظرفیت‌های خالی اقتصاد بوده است با این حال بررسی روند شکاف تولید (تفاضل ستانده بالقوه و ستانده) نشان می‌دهد در یک سال گذشته روند شکاف تولید منفی شده و بنابراین بر خلاف سال‌های ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۲ از محل استفاده از ظرفیت‌های خالی اقتصاد نمی‌توان به تحقق رشد اقتصادی بالا امیدوار بود.

شکل ۱۲. نمودار روند ستانده، ستانده بالقوه و شکاف تولید کل اقتصاد

مأخذ: حساب‌های ملی بانک مرکزی

روند کاهشی موجودی سرمایه: با توجه به آخرین آمار منتشر شده از بانک مرکزی، نرخ رشد موجودی سرمایه خالص در ایران در ابتدای دهه ۹۰ حدود ۳ درصد بوده است اما این نرخ به تدریج روند نزولی به خود گرفته و نرخ رشد موجودی سرمایه در سال ۱۴۰۲ به میزان ۱/۲ درصد برآورد شده است. به بیان دیگر با نزدیک شدن به سال‌های پایانی دهه ۹۰، مقدار موجودی سرمایه نیز افزایش کمتری را تجربه کرده است.

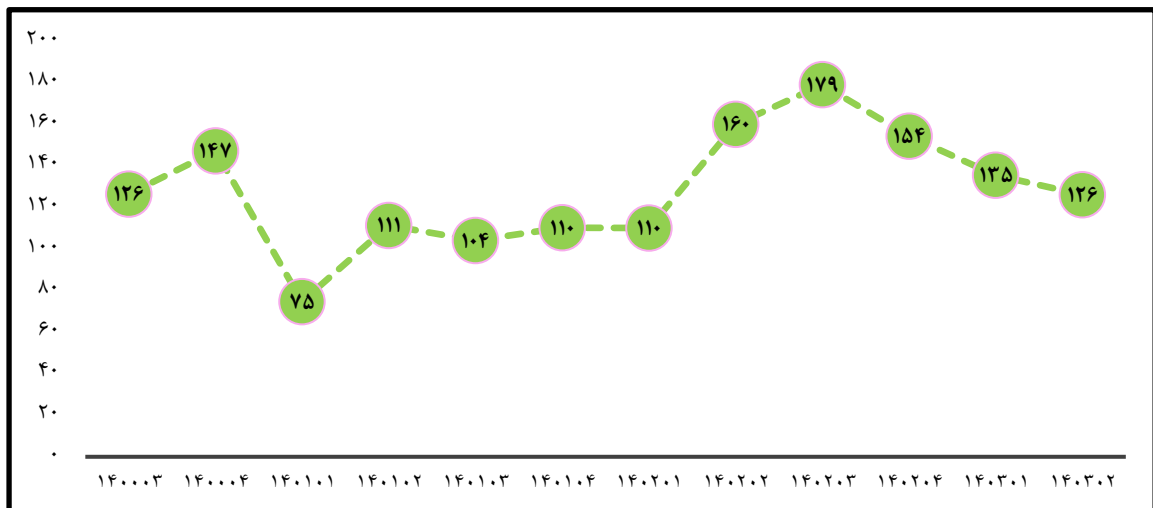

شکل ۱۳. نمودار مقایسه موجودی سرمایه کل ۱۴۰۲-۱۳۸۰ (قیمت ثابت سال ۱۳۹۵)

مأخذ: همان.

روند نزولی رشد موجودی سرمایه عملاً رشد بالقوه اقتصاد را متاثر ساخته و بدون چاره اندیشی در این خصوص تحقق رشد اقتصادی هدف برنامه هفتم غیرممکن خواهد بود. در این راستا یکی از موضوعات مهم تأمین مالی سرمایه گذاری است و به همین جهت در بند (الف) ماده (۳) قانون برنامه هفتم پیشرفت، وزارت امور اقتصادی و دارایی مکلف شده است تا پایان هر سال، برنامه تأمین مالی رشد اقتصادی شامل میزان منابع مورد نیاز و نحوه تأمین آن از طرق مختلف را تهیه و به تصویب برساند و گزارش عملکرد آن را به صورت فصلی به مجلس ارائه نماید.

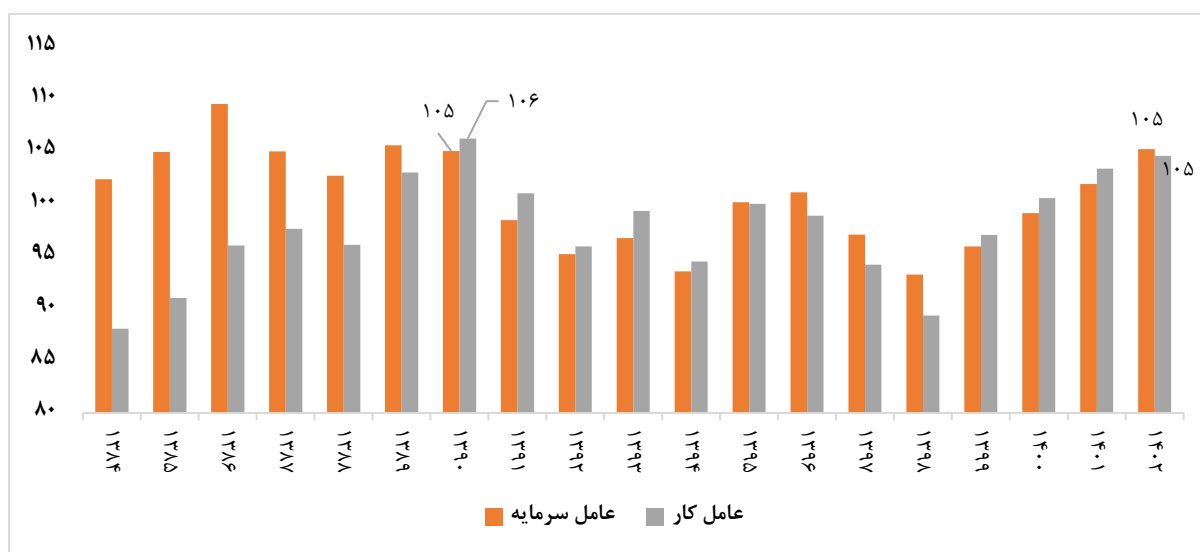
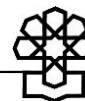
نااطمینانی از شرایط اقتصادی: یکی از مهمترین عوامل کاهش سرمایه گذاری در اقتصاد ایران سطح بالای نااطمینانی است. روند زیرشاخص وضعیت فعلی شاخص اعتماد مصرف کننده به خوبی نشان می دهد در فصول اخیر افراد شرایط را نسبت به گذشته بدتر ارزیابی نموده اند و این موضوع انگیزه سرمایه گذاری مولد در اقتصاد را به شکل زیر متاثر ساخته است.

شکل ۱۴. نمودار زیرشاخص وضعیت فعلی شاخص اعتماد مصرف‌کننده

مأخذ: گزارش اعتماد مصرف‌کننده تابستان ۱۴۰۳، مرکز پژوهش‌های مجلس

رشد ناچیز بهره‌وری: یکی از مهمترین عوامل رشد اقتصادی رشد بهره‌وری عوامل تولید می‌باشد که بر اساس سیاست‌های کلی ابلاغی برنامه هفتم، ۳۵٪ از رشد اقتصادی از این محل تأمین خواهد شد. همانطور که در نمودار زیر مشاهده می‌شود شاخص بهره‌وری نیروی کار و سرمایه در سال ۱۴۰۲ تقریباً در سطح شاخص بهره‌وری این عوامل تولید در سال ۱۳۹۰ بوده است این در حالیست که در برنامه‌های توسعه قبلی نیز یک سوم از رشد اقتصادی ۸ درصدی، از محل رشد بهره‌وری پیش‌بینی شده است. عدم رشد بهره‌وری در اقتصاد ایران تابع عوامل بسیاری است با این حال به نظر می‌رسد مهمترین عامل عدم رشد بهره‌وری در دوره ۱۴۰۲-۱۳۹۹ رشد ناچیز تشکیل سرمایه در ماشین‌آلات به عنوان عامل کلیدی در رشد تکنولوژی صنایع و افزایش بهره‌وری آنهاست. در صورتی که روند این شاخص در سال‌های پیش‌رو نیز مشابه قبل باشد نمی‌توان به تحقق رشدهای بالا از این محل چندان امیدوار بود.

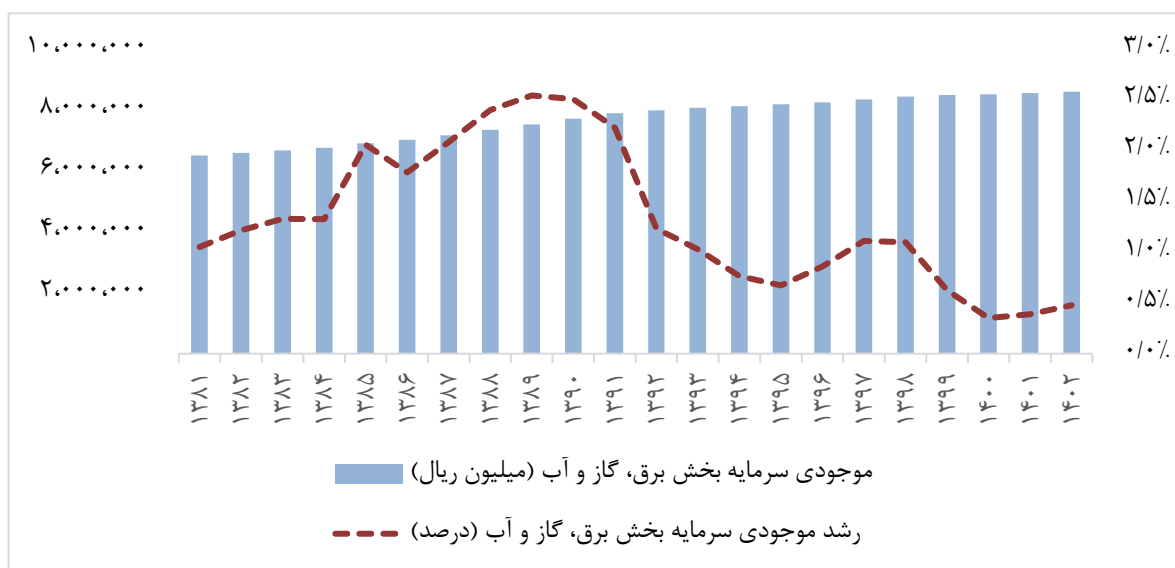
شکل ۱۵. نمودار شاخص بهره‌وری عوامل تولید به تفکیک عامل کار و سرمایه

مأخذ: حساب‌های ملی بانک مرکزی.

عدم توازن عرضه نیروی کار بین بخش‌های اقتصادی: بر اساس آمارهای جریان طرح نیروی کار مرکز آمار ایران طی سال‌های ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۲ به طور متوسط ۱۲ درصد افراد شاغل در بخش‌های کشاورزی و خدمات در بخش دیگری شاغل شده اند این در حالیست که این رقم برای بخش خدمات ۸ درصد بوده است. بخش مهمی از این تفاوت را می‌توان در درآمد نیروی کار در بخش‌های مختلف جستجو نمود. در واقع رشد نامتناسب درآمد نیروی کار در بخش‌های کشاورزی و صنعت نسبت به بخش خدمات باعث شده تا شاهد مهاجرت نیروی کار از بخش‌های صنعت و کشاورزی به بخش خدمات باشیم. این مسئله در حال تبدیل شدن به چالشی جدی در تامین نیروی کار بخش‌های کشاورزی و صنعت است. مسئله دیگر آنکه به نظر می‌رسد بخش مهمی از این مهاجرت نیروی کار به خصوص در بخش کشاورزی از طریق جایگزینی نیروی کار خارجی (اتباع افغانی) جبران شده است.

عدم تامین پایدار انرژی بخش‌های اقتصادی: همانگونه که در بخش قبل بیان شد مهمترین عامل رشد منفی بخش صنعت در ۶ ماهه نخست سال ۱۴۰۳ قطعی‌های مکرر برق صنایع بوده است. نتایج برآوردهای این مرکز نشان می‌دهد قطعی برق صنایع صرفاً در مردادماه ۱۴۰۳ بیش از ۱/۵ میلیارد دلار ارزش ستانده (تولید) این بخش را کاهش داده است. بر اساس گزارش (پایش شاخص‌های کلان بخش برق (۱)، سال ۱۴۰۲، ۱۴۰۳) روند ناترازی برق در کشور تقریباً از سال ۱۳۹۲ شروع و از سال ۱۴۰۰ به بعد شدت گرفته به گونه‌ای که ناترازی برق در سال ۱۴۰۲ به بیش از ۱۲۴۰۰ مگاوات رسیده است. همچنین بر اساس گزارش (ناترازی گاز طبیعی در کشور (۲): چارچوب راهکارهای پیشنهادی، ۱۴۰۲) در سال ۱۴۰۱، میزان ناترازی به صورت متوسط در سه ماه سرد سال و در سردترین ماه سال به ترتیب ۲۲۷ و ۳۱۵ میلیون مترمکعب در روز بوده است. این روندهای ناترازی در برق و گاز نشان می‌دهد مسئله ناترازی یکی از چالش‌های اصلی پیش روی اقتصاد ایران است که بخش‌های مختلف اقتصادی را به

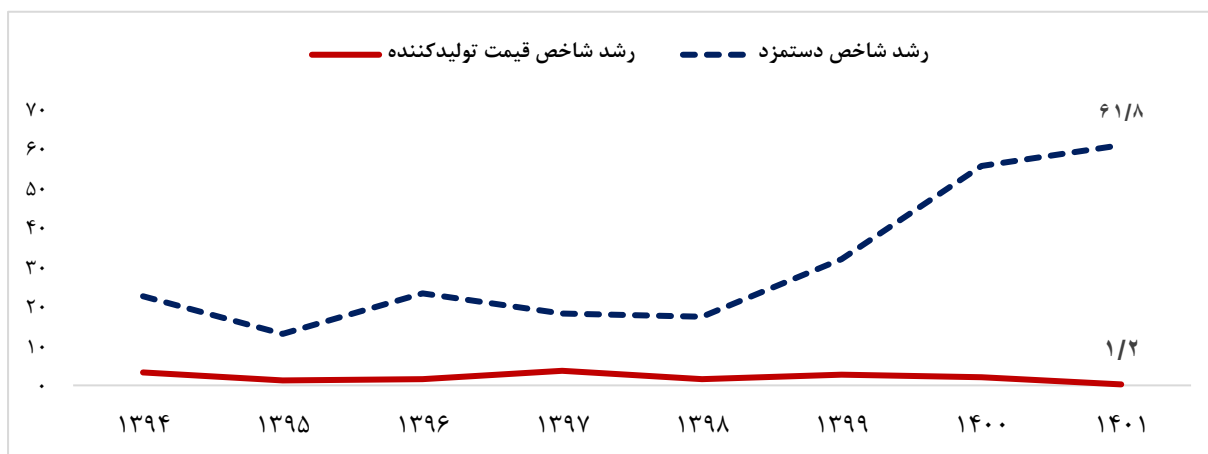
فراخور نیازهای مصرفی تحت تاثیر قرار می‌دهد. نتایج بررسی‌های مرکز پژوهش‌های مجلس نشان می‌دهد ۱۰ درصد کاهش تولید برق به صورت مستقیم و غیرمستقیم منجر به کاهش ۰/۸۳ درصدی در کل تولیدات اقتصادی می‌شود در صورتی که ۱۰ درصد تولید گاز ۱/۳ درصد از تولیدات اقتصادی را کاهش می‌دهد. در کنار مسئله شدت مصرف انرژی در ایران و عدم بهره‌وری در این حوزه به نظر می‌رسد عدم سرمایه‌گذاری جدی در این بخش طی سال‌های اخیر مهم‌ترین دلیل این مسئله می‌باشد. بررسی رشد موجودی سرمایه در بخش آب و برق و گاز نشان دهنده کاهش رشد قابل توجه این بخش در دهه ۹۰ است.

شکل ۱۶. نمودار موجودی سرمایه بخش برق، گاز و آب

مأخذ: حساب‌های ملی بانک مرکزی و پیش‌بینی مرکز پژوهش‌های مجلس.

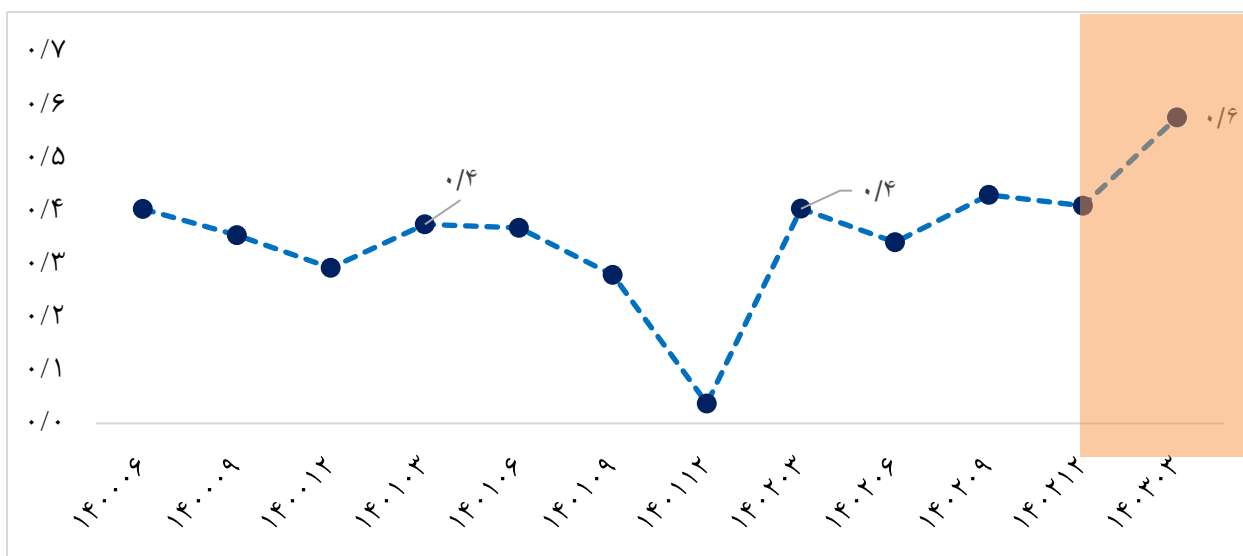
مقایسه رشد شاخص ضمنی قیمت بخش آب و برق و گاز و رشد دستمزد در این بخش نیز نشان از واگرایی شدید در رشد هزینه نیروی کار و درآمد بخش و در نتیجه کاهش سودآوری سرمایه‌گذاری در این بخش دارد. به طوریکه مازاد عملیاتی این بخش به عنوان شاخصی از سودآوری آن به قیمت جاری طی سال‌های اخیر تقریباً ثابت بوده و پیش‌بینی می‌شود در صورت تداوم وضعیت موجود منفی گردد.

شکل ۱۷. نمودار رشد شاخص دستمزد و شاخص قیمت تولید کننده بخش آب، برق و گاز

مأخذ: مرکز آمار، بانک مرکزی و پیش‌بینی مرکز پژوهش‌های مجلس.

تداوم سیاست حدگذاری ترازنامه و اثر بر بخش حقیقی: با تداوم سیاست کنترل مقداری ترازنامه بانک‌ها با مسئله محدودیت دسترسی به اعتبار و در نتیجه افزایش نرخ سود در بازارهای مختلف روبرو شدیم. این افزایش نرخ سود در طرف عرضه به معنای افزایش هزینه تولید و در طرف تقاضا به معنای کاهش تقاضای کل است. روند شاخص موجودی انبار به فروش صنعت تجهیزات برقی (به عنوان یکی از مهمترین بخش‌های تولید کالاهای بادوام که عموماً اولین اثر کاهش تقاضای کل در خصوص آنها دیده می‌شود) روند صعودی این شاخص در بهار ۱۴۰۳ را تأیید می‌کند. هر چند در ماه‌های اخیر روند رشد نقدینگی افزایشی بوده است با این حال در صورت اصرار بانک مرکزی به تحقق رشد نقدینگی هدف سال ۱۴۰۳ و کنترل تورم از این طریق، به نظر می‌رسد آثار آن بر بخش حقیقی اجتناب ناپذیر خواهد بود.

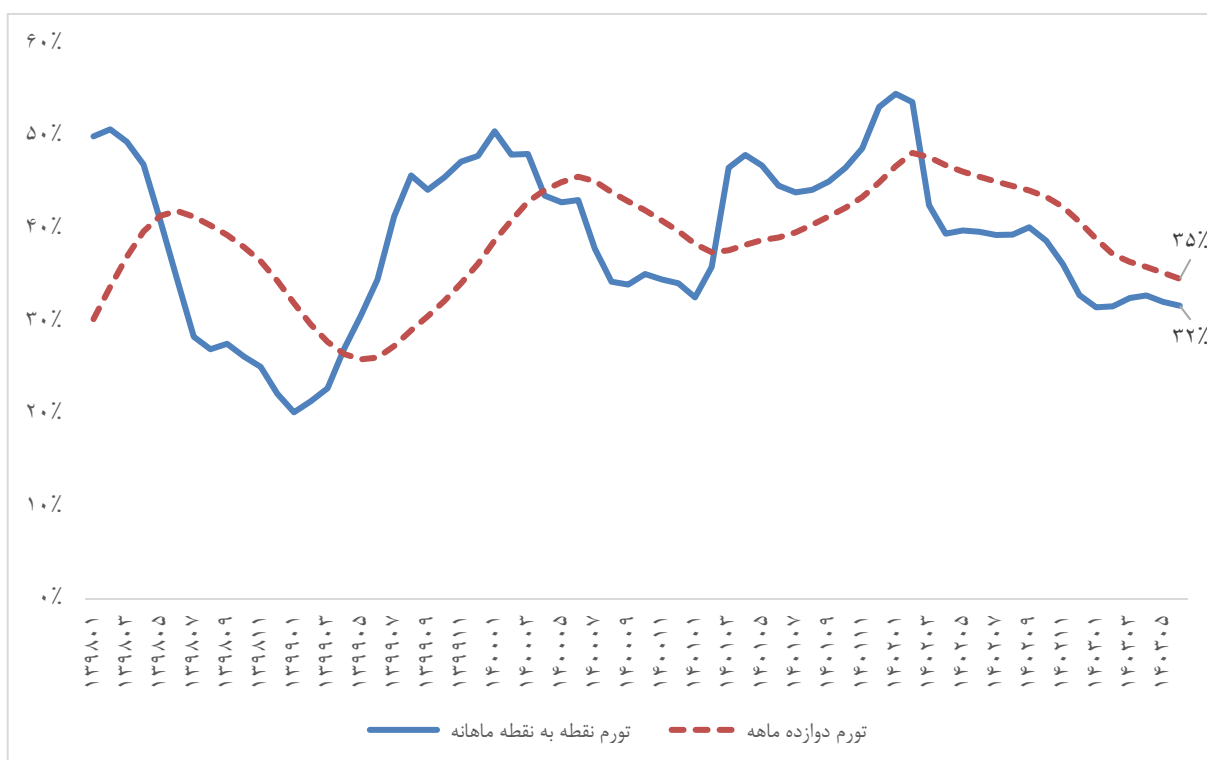
شکل ۱۸. نمودار شاخص موجودی انبار به فروش صنعت تجهیزات برقی

مأخذ: شاخص موجودی انبار صنایع بورسی، مرکز پژوهش‌های مجلس.

۳. شاخص‌های قیمت و بخش پولی

۳-۱. تصویر شاخص‌های قیمت و بخش پولی

نرخ تورم: بر اساس اعلام مرکز آمار ایران^۱ نرخ تورم کل و نقطه به نقطه در شهریورماه ۱۴۰۳ به ترتیب ۳۴.۸ و ۳۱.۶ درصد اعلام شده است. بررسی روند این نرخ حکایت از روند نزولی نرخ تورم دارد. ضمن اینکه کمتر بودن نرخ تورم نقطه به نقطه از تورم کل به معنی تداوم روند نزولی نرخ تورم کل در ماه‌های باقی مانده از سال ۱۴۰۳ خواهد بود.

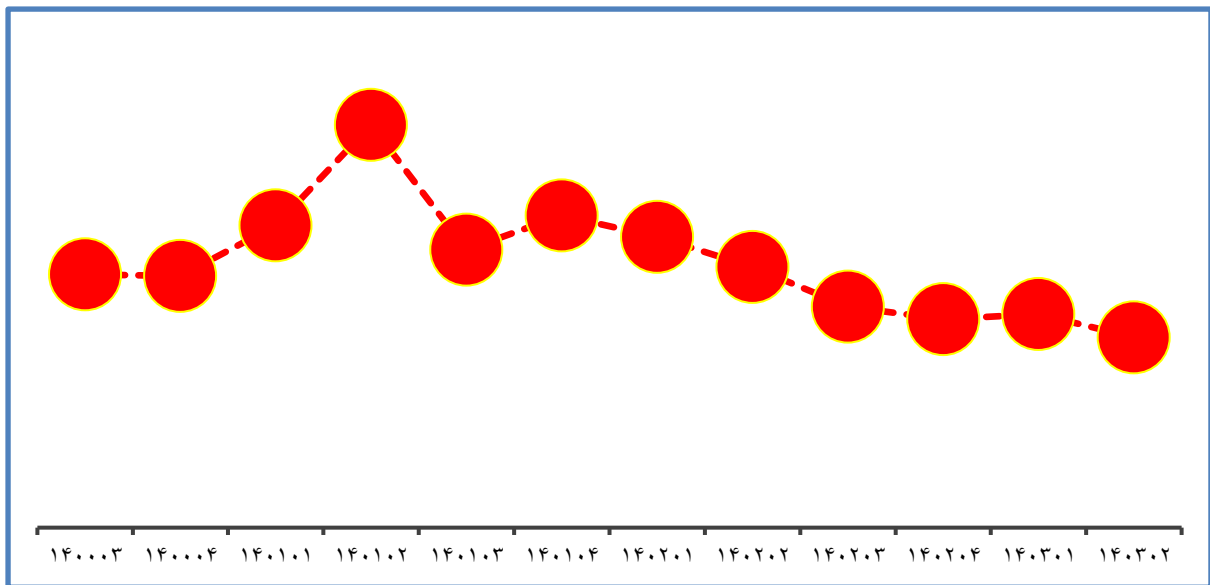

شکل ۱۹ نمودار نرخ تورم نقطه به نقطه و کل

مأخذ: مرکز آمار ایران.

روند نزولی نرخ تورم در تورم احساس شده افراد نیز کاملاً مشهود است به طوریکه روند این شاخص طی اغلب فصول اخیر نزولی بوده است.

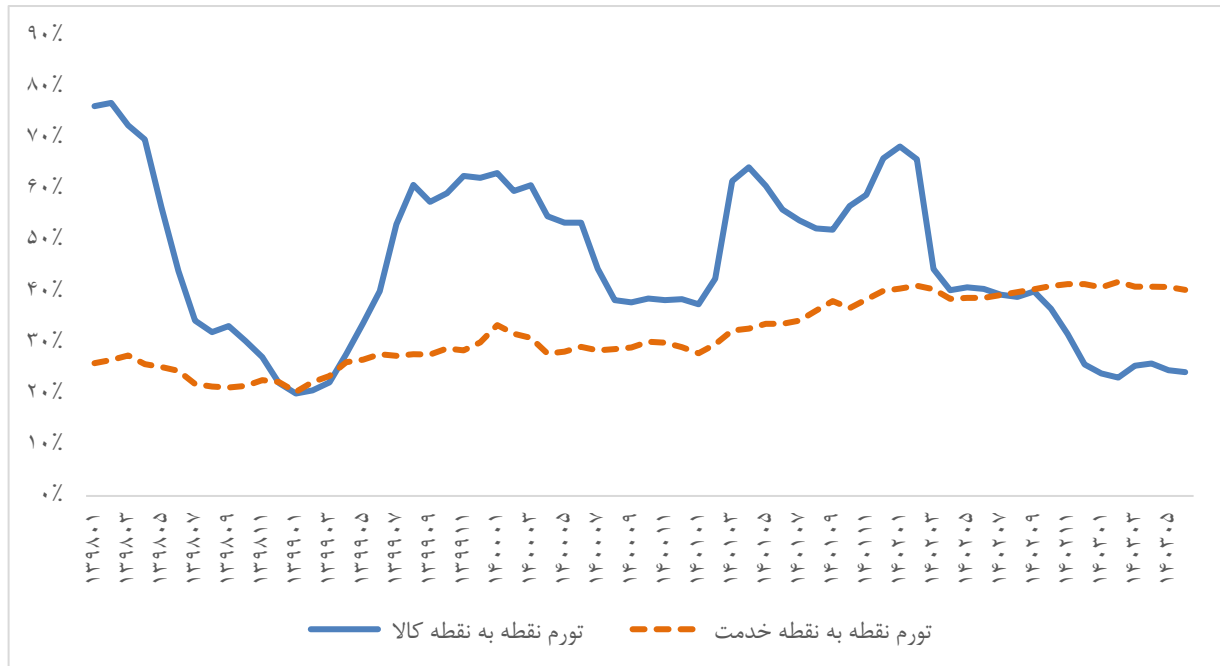
۱. روندهای شاخص‌های قیمت مرکز آمار ایران و بانک مرکزی تا حد زیادی یکسان است، لیکن سطح نرخ تورم اعلام شده توسط مرکز آمار ایران در ماه‌های اخیر پایین‌تر بوده است و اطلاعات بانک مرکزی به صورت عمومی منتشر نشده است.

شکل ۲۰. نمودار تورم احساس شده

مأخذ: افکارسنجی شاخص های اقتصادی تابستان ۱۴۰۳، مرکز پژوهش های مجلس

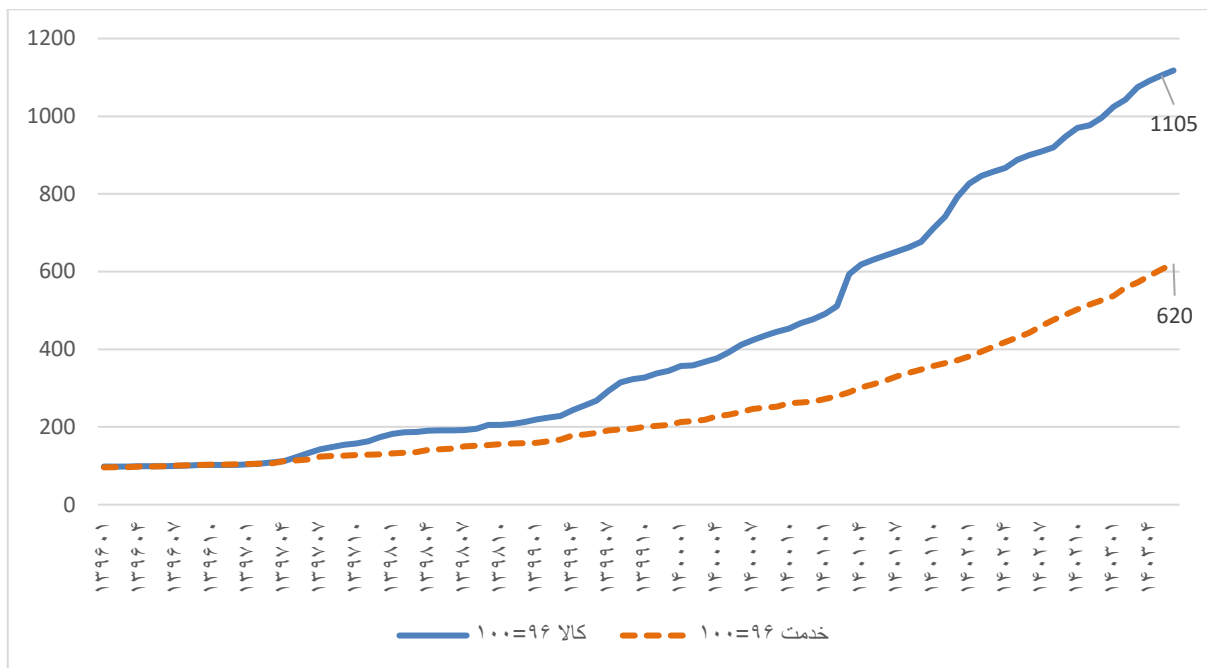
بررسی ترکیب تورم سال ۱۴۰۳ نشان می دهد نرخ تورم کالا (۲۴/۲ درصد) بسیار کمتر از نرخ تورم خدمات (۴۰/۳ درصد) بوده است. این موضوع عمدتاً به دلیل رشد بالای اجاره بها رخ داده است. تغییر روند نرخ تورم کالا و افزایشی شدن آن در تابستان سال جاری، نشان می دهد نمی توان در کوتاه مدت انتظار کاهش نرخ تورم نقطه به نقطه به ارقام زیر ۲۵ درصد (بر اساس نحوه محاسبه مرکز آمار ایران یا ۳۰ درصد بر اساس نحوه محاسبه بانک مرکزی) و حرکت به سمت تورم تک رقمی (۹.۵ درصد) مدنظر برنامه هفتم پیشرفت را داشت.

شکل ۲۱ نمودار نرخ تورم نقطه به نقطه کالا و خدمات

مأخذ: همان.

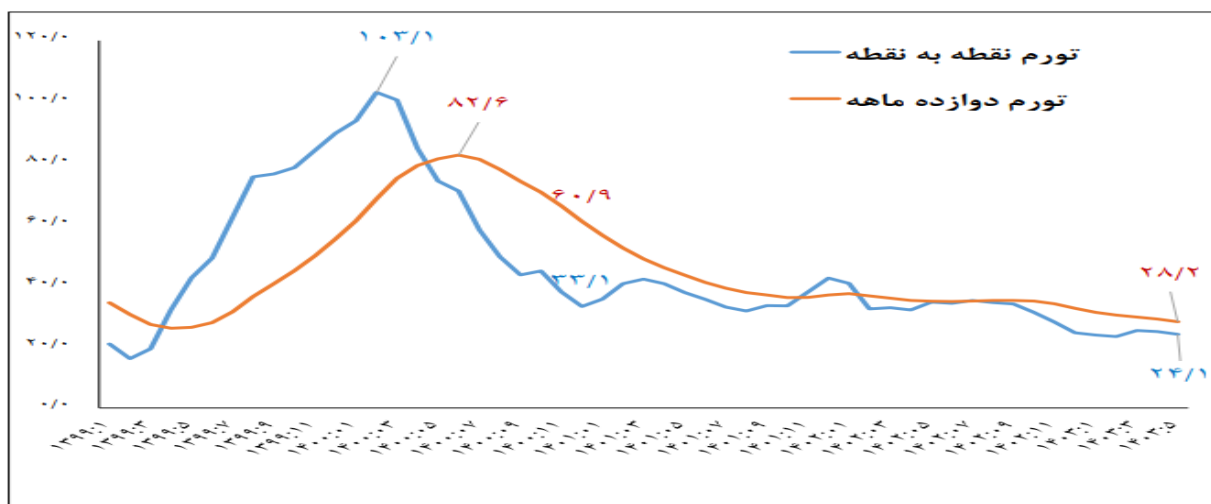
در صورتی که شاخص قیمت مصرف کننده را در سال ۱۳۹۶ برابر با ۱۰۰ کنیم بررسی روند شاخص قیمت کالا و خدمات نشان از عقب افتادگی حدود ۸۰ واحد درصدی نرخ تورم خدمات از کالا دارد. این موضوع تاحدودی می‌تواند به عنوان پتانسیل افزایش نرخ تورم از محل تورم خدمات لحاظ گردد.

شکل ۲۲ نمودار شاخص قیمت کالا و خدمت (۱۰۰=۱۳۹۶)

مأخذ: همان.

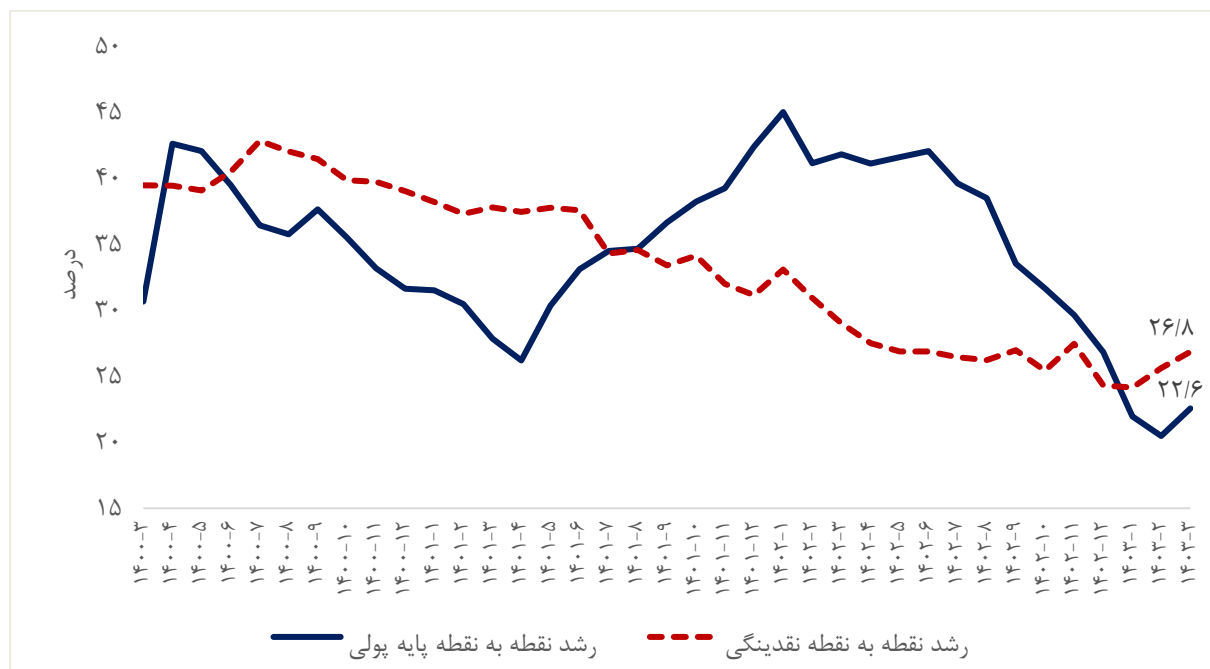
نرخ تورم تولیدکننده: بر اساس اعلام بانک مرکزی نرخ تورم تولیدکننده کل و نقطه به نقطه در مردادماه ۱۴۰۳ به ترتیب به ارقام ۲۸.۲ و ۲۴.۱ درصد رسیده است. بررسی ارقام این شاخص نشان می‌دهد علی‌رغم روند نزولی این شاخص طی دو سال گذشته با این حال روند نزولی آن در ماه‌های اخیر کند شده که این موضوع حکایت از رسیدن نرخ تورم تولیدکننده به هسته سخت آن دارد.

شکل ۲۳. نمودار شاخص قیمت تولید کننده

مأخذ: همان.

نقدینگی: پس از اعمال سیاست کنترل مقداری ترازنامه، رشد نقدینگی روند نزولی به خود گرفت و در فروردین سال ۱۴۰۳ به میزان ۲۴ درصد رسید. لیکن پدیده قابل توجه در سال جاری، مقاومت رشد نقدینگی در برابر کاهش بیشتر است. کما اینکه در شهریور ۱۴۰۳ رشد نقدینگی با افزایش ۳.۷ واحد درصدی نسبت به فروردین ۱۴۰۳، به میزان ۲۷.۸ درصد رسیده است.

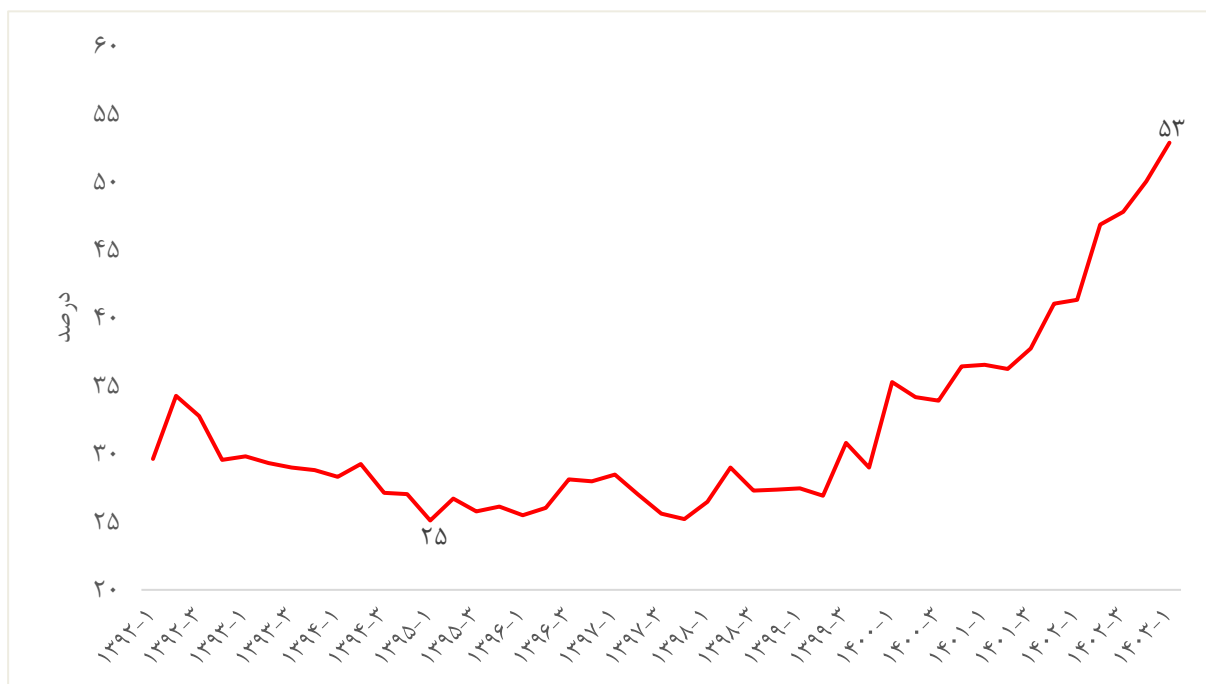

شکل ۲۴. نمودار رشد نقطه به نقطه پایه پولی و نقدینگی

مأخذ: همان.

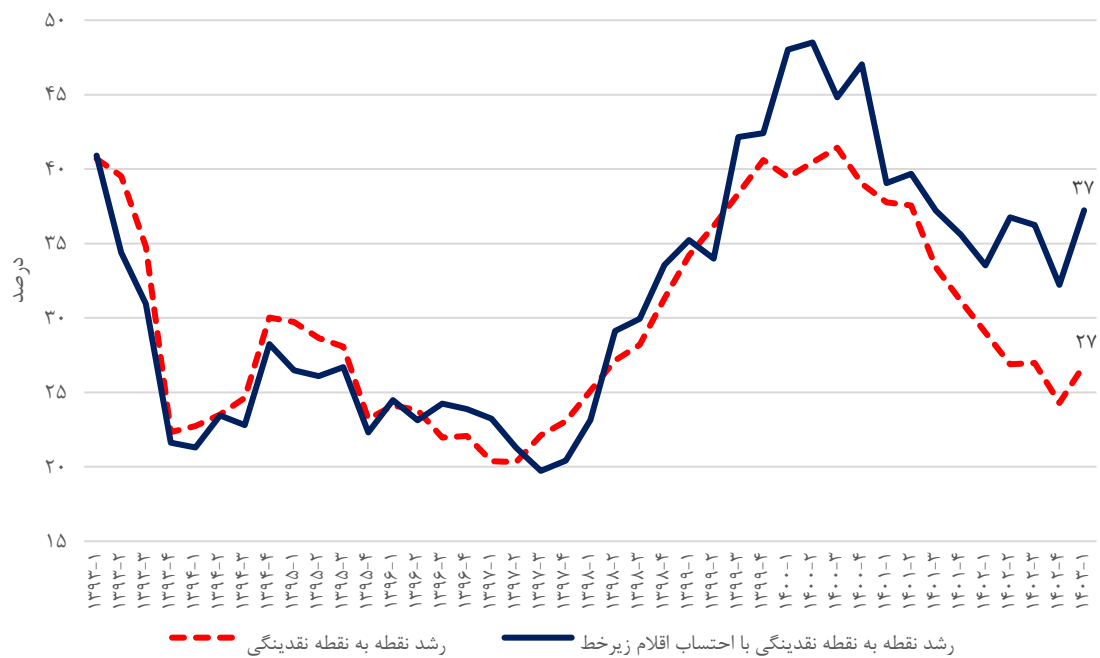

مهمترین عامل این روند کاهشی، کاهش سهم تسهیلات بخش غیردولتی (از مجموع رشد نقدینگی) از متوسط ۳۰ درصد در سال ۱۴۰۰ به حدود ۲۰ درصد در نیمه دوم سال ۱۴۰۲ بوده است. این کاهش به معنای محدود شدن دسترسی بنگاه‌ها و خانوارها به اعتبار بانکی بوده است. این کاهش عرضه اعتبار در افزایش نرخ سود در انواع بازارها متبلور گردیده است. به عنوان مثال، نرخ موثر سود اخزا^۱ و تسهیلات اوراق بانک مسکن از حدود ۲۰ درصد در ابتدای سال ۱۴۰۰ به بیش از ۳۰ درصد در سال ۱۴۰۳ رسیده است. نرخ سود تأمین مالی جمعی به بیش از ۴۰ درصد افزایش داشته و در دیگر بازارهای غیررسمی حتی شاهد نرخ‌های بالاتر از ۵۰ درصد نیز هستیم. این افزایش نرخ سود در طرف عرضه به معنای افزایش هزینه تولید و در طرف تقاضا به معنای کاهش تقاضای کل است. البته بخشی از این کاهش عرضه اعتبار از طریق افزایش سطح اقلام زیر خط ترازنامه مانند ضمانت‌نامه و اعتبار اسنادی جبران شده است. همانطور که در شکل زیر مشاهده می‌شود، نسبت اقلام زیر خط نظام بانکی به نقدینگی از کمتر از ۳۰ درصد، به ۵۳ درصد پس از اعمال کنترل ترازنامه رسیده است که عمدتاً مربوط به بانک‌های خصوصی است. رشد اقلام زیرخط ترازنامه با این ریسک همراه است که با هر شوکی این اقلام نکول و به بالای خط ترازنامه منتقل و به رشد نقدینگی تبدیل شوند.

شکل ۲۵. نمودار نسبت اقلام زیر خط شبکه بانکی به نقدینگی

مأخذ: همان.

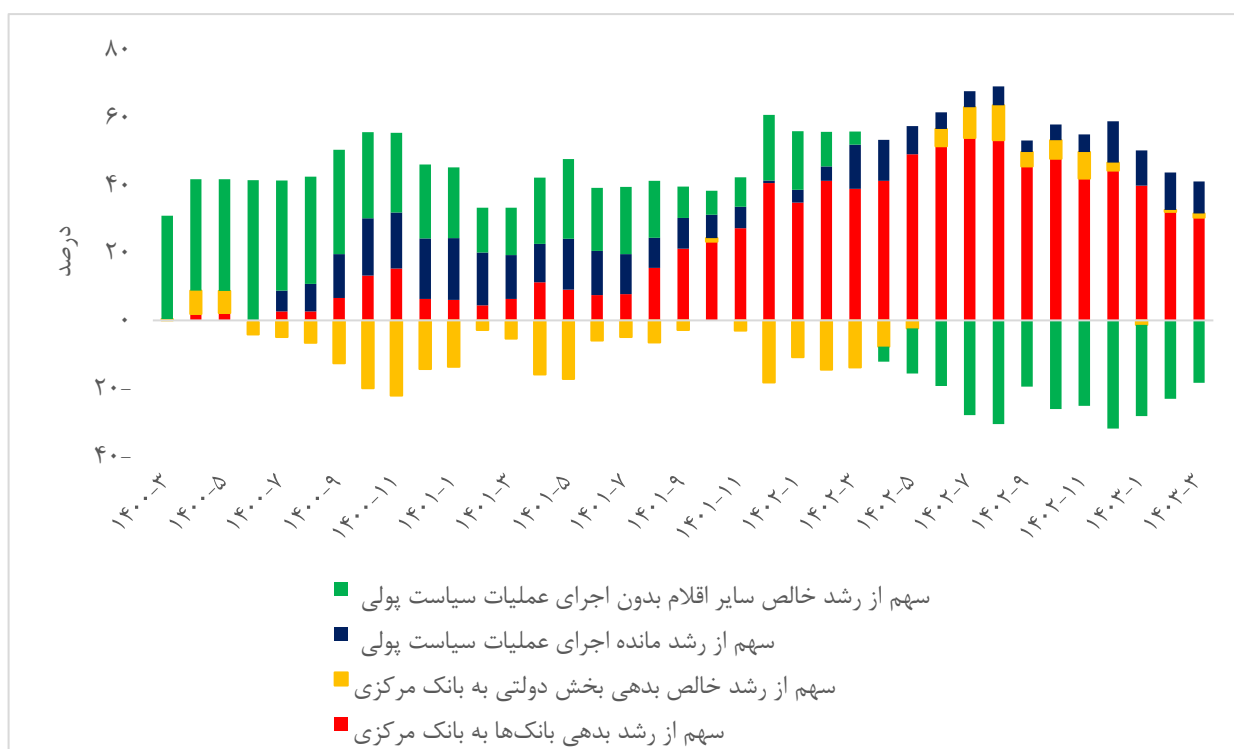

شکل ۲۶. نمودار رشد نقطه به نقطه نقدینگی و نقدینگی با احتساب اقلام زیر خط

مأخذ: بانک مرکزی.

با توجه به تداوم تورم‌های بالا و ناترازی‌های کلان اقتصادی، به نظر می‌رسد که سهم تسهیلات بخش غیردولتی از نقدینگی امکان کاهش بیشتر نداشته باشد و کاهش آن واجد آثار منفی بر تقاضای کل و تولید باشد. برای کاهش بیشتر نقدینگی لازم است که رشد تسهیلات بانکی به بخش دولتی کاهش پیدا کند، در این راستا در جزء (۶) بند (ب) ماده (۱۰) قانون برنامه هفتم پیشرفت تکلیف شده است، هرگونه استفاده دولت و شرکتهای دولتی از منابع شبکه بانکی در قالب تحویل اوراق مالی اسلامی قابل معامله در بازار سرمایه صورت گیرد که التزام به این حکم قانونی از سمت دولت و نظارت مجلس بر آن می‌تواند به افزایش سهم بخش غیردولتی از نقدینگی منجر شود.

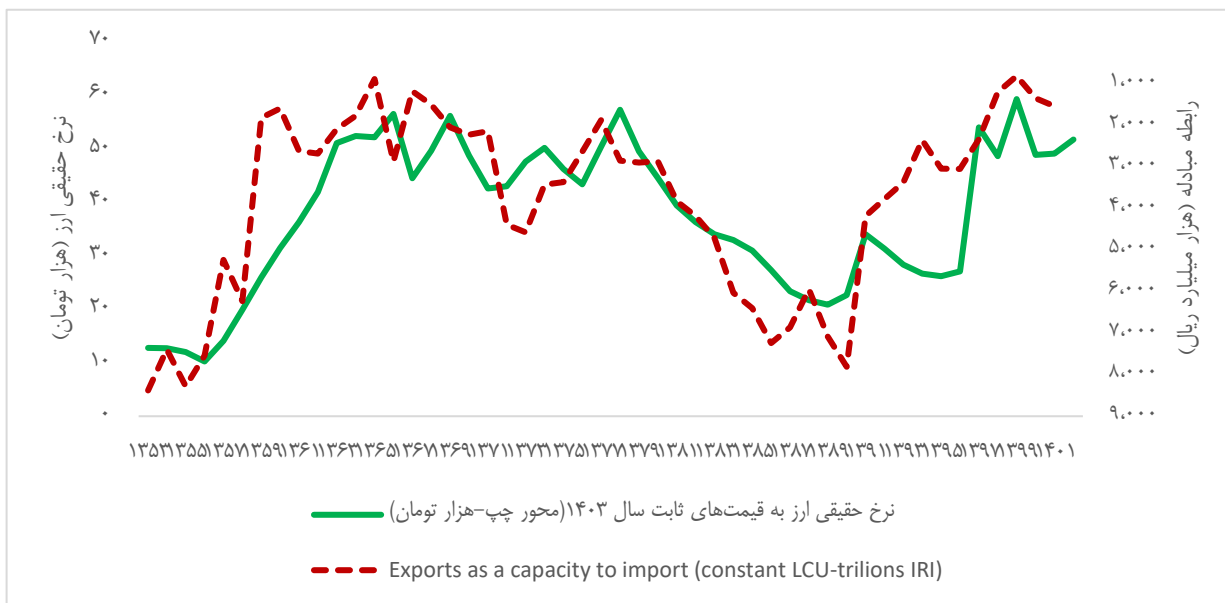
پایه پولی: تا نیمه اول سال ۱۴۰۱، عمده دلیل رشد پایه پولی رشد خالص ذخایر خارجی (غالباً حاصل از تسعیر بدون پشتوانه ارز در دسترس) و اجرای عملیات بازار باز بوده است. اما از نیمه دوم ۱۴۰۱، با کاهش رشد این دو قلم و حتی منفی شدن رشد خالص ذخایر خارجی، پایه پولی از مسیر بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی به رشد خود ادامه داده است. بخشی از این رشد بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی به دلیل کاهش رشد عرضه ذخایر از مسیر عملیات بازار باز و خالص ذخایر خارجی و افزایش نرخ ذخیره قانونی رخ داده است که امری مرتبط با سیاست پولی است. اما بخشی از رشد بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی از ناترازی شبکه بانکی و ادامه فعالیت بانک‌های ناسالم نشأت می‌گیرد.

شکل ۲۷. نمودار سهم از رشد اجزای پایه پولی از سمت منابع

مأخذ: همان.

نرخ حقیقی ارز: روند بلندمدت نرخ حقیقی ارز باید در سطح ثابتی قرار گرفته و صرفاً حول آن نوسان کند. در ایران به دلیل تغییر سطح رابطه مبادله (TOT) که غالباً به دلیل تغییر ارزش حقیقی صادرات نفتی رخ می‌دهد، نرخ حقیقی ارز دچار تغییر سطح می‌شود. همانطور که در شکل ملاحظه می‌شود، رابطه مبادله در بازه ۱۳۹۷-۱۴۰۲ هم سطح با دهه ۱۳۶۰ و ۱۳۷۰ بوده و به همین دلیل نیز سطح متوسط نرخ حقیقی ارز نیز در این دوره‌ها یکسان است. به بیان دیگر، می‌توان گفت روند بلندمدت نرخ حقیقی ارز کاملاً متناسب با متغیرهای کلان اقتصادی است. قطع ارتباط نمودارها در بازه ۱۳۹۳-۱۳۹۶ به دلیل بالا بودن نرخ حقیقی سود سپرده بانکی رخ داده است.

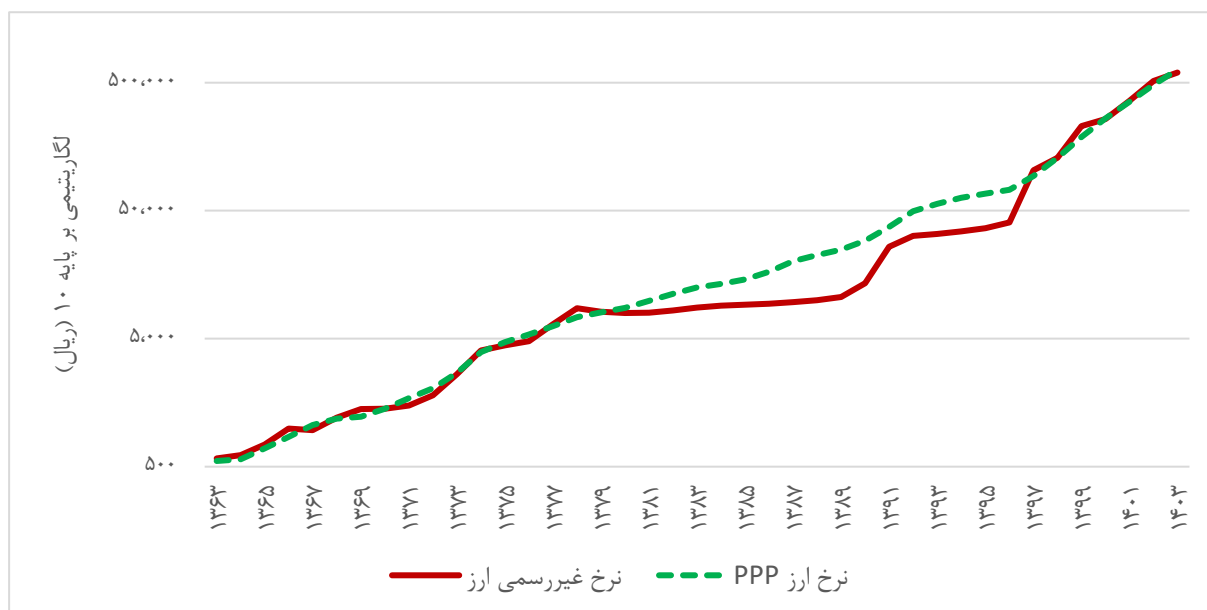
شکل ۲۸. نمودار نرخ حقیقی ارز به قیمت‌های ثابت سال ۱۴۰۲ و معکوس رابطه مبادله درآمدی

مأخذ: همان.

یادداشت: نمودارها با استفاده از داده‌های بانک مرکزی و تارنمای FRED ترسیم شده است. منظور از رابطه مبادله درآمدی، میزان قدرت واردات به میزان یک مقدار مشخص صادرات است. افزایش صادرات نفتی منجر به آن می‌شود بدون ایجاد ارزش افزوده بیشتر، امکان واردات بیشتری بوجود آید. نرخ حقیقی ارز از رابطه $Real\ Exchange\ Rate_t = Nominal\ Exchange\ Rate_t \times \frac{CPI_t^{US}}{CPI_t^{IR}} \times \frac{CPI_{1402}^{IR}}{CPI_{1402}^{US}}$ بدست آمده است.

در اقتصادهای با تورم‌های بالا، انتظار می‌رود که سطح عمومی قیمت‌ها و نرخ ارز در فاصله زمانی کوتاهی در تناسب با یکدیگر رشد نمایند و در نتیجه نرخ حقیقی ارز در مدت زمان کوتاه‌تری به سطح متوسط خود بازگردد. با توجه به شرایط تورمی ایران، مطابق انتظار، نرخ ارز و سطح عمومی قیمت‌ها در بازه زمانی کوتاه‌تری در تناسب با یکدیگر رشد نموده‌اند که موجب کاهش فاصله گیری نرخ حقیقی ارز از متوسط ۶ ساله در فصول اخیر شده است.

نرخ اسمی ارز: طبق بند «ت» ماده (۲۰) «قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور» مدیریت نرخ ارز متناسب با تورم خارجی و داخلی تکلیف شده است. همانطور که در شکل ملاحظه می‌شود، از سال ۱۳۹۷ به بعد، روند بلندمدت نرخ ارز منطبق بر نرخ ارز PPP است. که بیانگر تناسب روند نرخ ارز با تورم داخلی و خارجی است. لازم به ذکر است، عدم انطباق دو روند در دهه ۱۳۸۰، به دلیل افزایش قابل ملاحظه عرضه ارزهای نفتی و مداخله ارزی بیش از ۲۴۰ میلیارد دلاری بانک مرکزی رخ داده است. در بازه ۱۳۹۳-۱۳۹۶، علاوه بر اثر ارزهای نفتی، بالا بودن نرخ حقیقی سود سپرده موجب به تعویق افتادن تقاضا و در نتیجه کاهش رشد نرخ ارز به صورت مقطعی شده است. با اعمال تحریم در سال ۱۳۹۷، کاهش صادراتی نفتی و عدم جذابیت سود سپرده بانکی، روند نرخ ارز پس از وقفه ۱۶ ساله به روند بلندمدت خود بازگشته است. در صورت عدم تغییر معنادار در میزان صادرات نفتی و چشم انداز اقتصادی، انتظار می‌رود که در سال‌های آتی نیز شاهد رشد نرخ ارز متناسب با تورم باشیم. این مسئله نافی علیت دو طرفه بین این متغیر نیست.

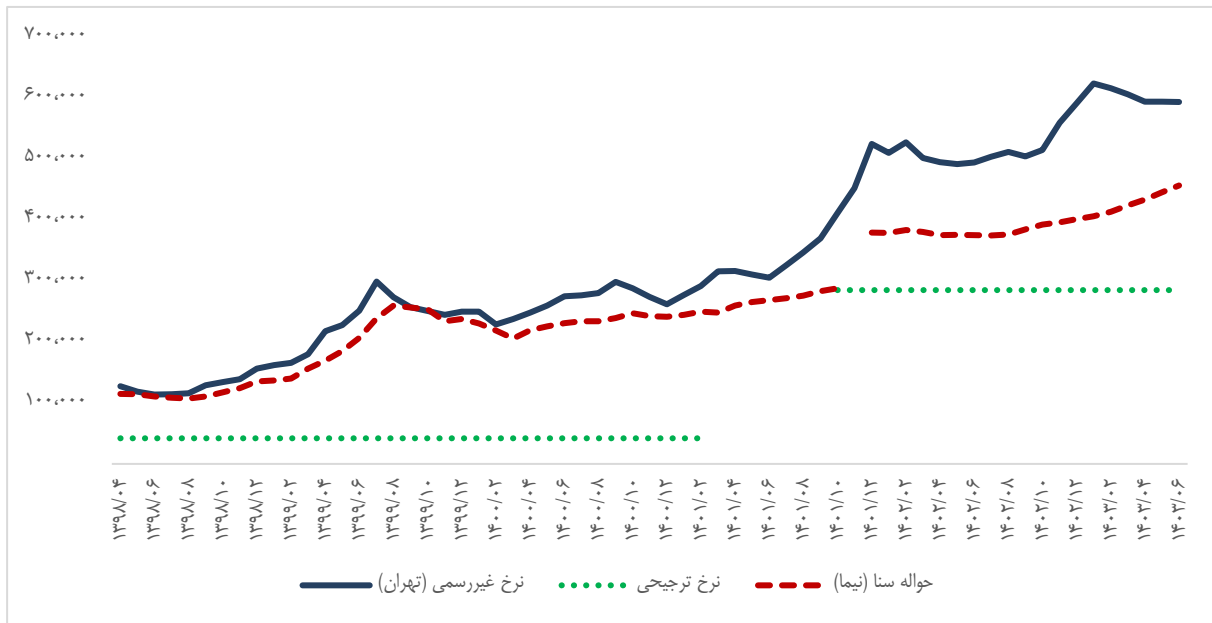

شکل ۲۹. نمودار روند سالانه نرخ ارز حاصل از رابطه برابری قدرت خرید PPP و نرخ غیررسمی ارز

مأخذ: بانک مرکزی و محاسبات محقق.

توضیح: نمودارها با استفاده از داده‌های بانک مرکزی و داده‌های بانک جهانی ترسیم شده است. از متوسط نرخ ارز در هر سال استفاده شده است. محور عمودی بر مبنای لگاریتم پایه ۱۰ است. به دلیل سطح یکسان رابطه مبادله در دهه ۱۳۷۰ و سال‌های پس از ۱۳۹۷، سال ۱۳۷۰ به عنوان سال پایه انتخاب شده است.

نمودار زیر واگرایی بین سه نرخ مهم ارز در نظام ارزی کشور را نشان می‌دهد؛ با وجود افزایش تدریجی نرخ نیمایی از ابتدای سال جاری، همچنان فاصله معناداری با نرخ غیررسمی ارز دارد، نرخ ارز ترجیحی هم که در سطح بسیار پایین‌تری در طول دو سال گذشته ثابت مانده است.

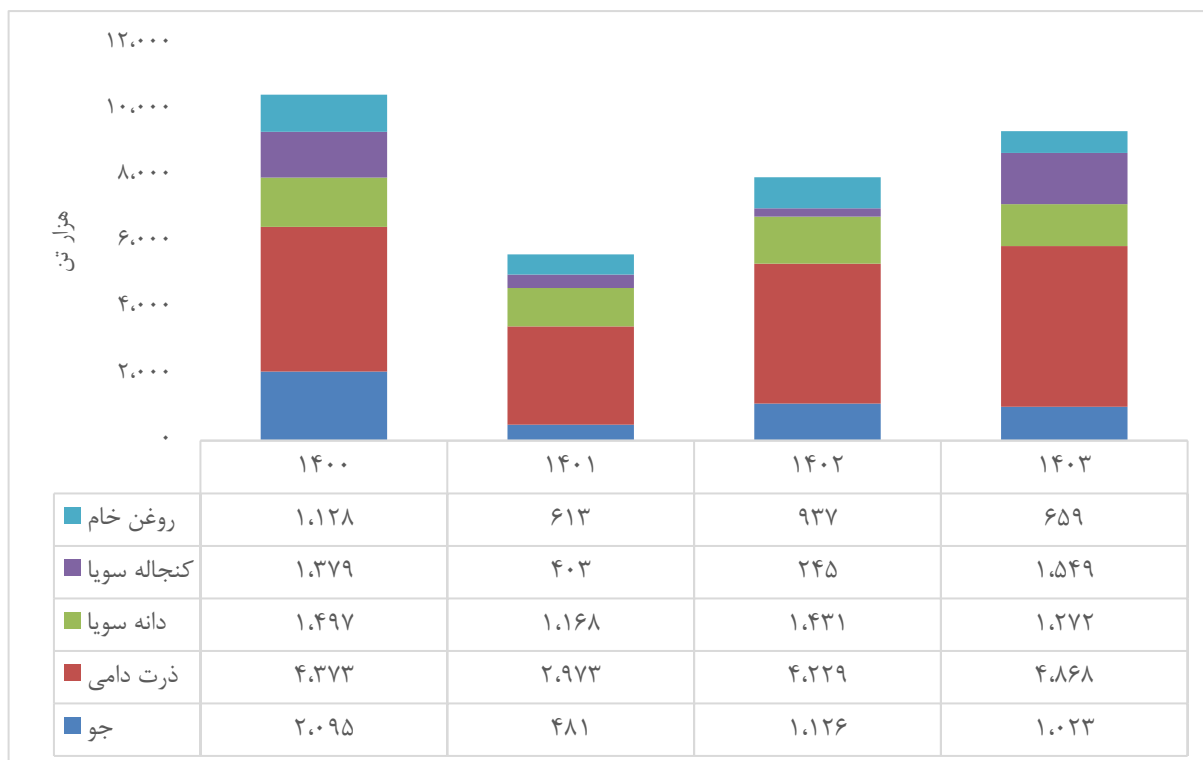
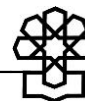
شکل ۳۰. نمودار روند ماهانه نرخ ارز در بازار غیررسمی، سامانه نیما (حواله مرکز مبادله)، نرخ ترجیحی (ریال/دلار)

توضیح: نمودارها با استفاده از داده‌های روزانه تارنمای <https://www.tgju.org> ترسیم شده است. مقدار ماهانه هر متغیر معادل متوسط نرخ در هر ماه است.

در سال ۱۴۰۲ حدود ۱۸/۹ میلیارد دلار ارز ترجیحی تخصیص داده شده است که کالاهای اساسی کشاورزی، دارو و تجهیزات پزشکی و اقلام صنعتی به ترتیب ۱۴/۱، ۳/۷ و ۱ میلیارد دلار ارزی داشته‌اند. لازم به ذکر است مجموع درآمدهای ارزی سهم دولت از محل صادرات نفت، گاز و فرآورده‌های نفتی در سال ۱۴۰۲، معادل ۱۲/۱ میلیارد دلار بوده است، لذا معادل ۵/۳ میلیارد دلار از منابع ارزی صندوق توسعه ملی و ۱/۵ میلیارد دلار از ذخایر ارزی بانک مرکزی به منظور پوشش کسری تامین ارز ترجیحی استقراض شده است.

تا ۲۸ مهر ۱۴۰۳ حدود ۸/۳ میلیارد دلار بابت واردات کالاهای اساسی کشاورزی و دارو ارز ترجیحی اختصاص یافته است. با توجه به رشد متوسط سالانه ۷ درصدی واردات پنج قلم اقلام اساسی (ذرت و جو دامی، دانه و کنجاله سویا و روغن خام) در بازه ۱۳۸۸-۱۳۹۶، رشد ۱۸ درصدی وزن واردات در نیم سال اول سال ۱۴۰۳ نسبت به مدت مشابه سال ۱۴۰۲ می‌تواند بیانگر رشد تقاضای واردات به دلیل تخصیص ارز ترجیحی باشد. پس از حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی در سال ۱۴۰۱، وزن واردات ۴۶ درصد کاهش داشته است. اما پس از بازگشت ارز ترجیحی در نرخ ۲۸۵۰۰، روند رو به رشد مجدداً آغاز گردید، به شکلی که در نیم سال اول سال ۱۴۰۲، ۴۱ درصد رشد وزنی نسبت به مدت مشابه سال ۱۴۰۱ تجربه شده است.

۱. از این میزان معادل ۱/۲ میلیارد دلار به نرخ ۴۲۰۰ تومانی بوده و از محل مابه‌التفاوت این نرخ تا نرخ ۲۸۵۰۰، ۶۹ همت بدهی دولت به بانک مرکزی ایجاد شده است

شکل ۳۱. نمودار روند وزن ۵ قلم کالاهای اساسی وارداتی در شش ماهه اول (جو و ذرت دامی، دانه و کنجاله سویا، روغن خام) مأخذ: همان.

۳-۲. چشم انداز و مخاطرات بخش شاخص‌های قیمت و متغیرهای پولی

بر اساس آنچه بیان شد نرخ تورم بر اساس آمارهای هر دو نهاد بانک مرکزی و مرکز آمار نزولی بوده است. نتایج برآوردهای مرکز پژوهش‌های مجلس نشان می‌دهد در صورت تداوم وضعیت موجود، نرخ تورم در ادامه سال ۱۴۰۳ و همچنین سال ۱۴۰۴ به مسیر نزولی خود البته با شیب کمتر ادامه خواهد داد به طوری که پیش بینی می‌شود نرخ تورم کل بر اساس نحوه محاسبه بانک مرکزی^۱ در پایان سال ۱۴۰۳ به ۳۴/۲ و در پایان سال ۱۴۰۴ به ۳۰/۷ درصد کاهش یابد. روند نزولی نرخ تورم با مخاطراتی نیز همراه است که در ادامه به مهم‌ترین آنها پرداخته می‌شود.

همانطور که پیش‌تر ذکر شد، عمده دلیل روند کاهشی رشد نقدینگی از سال ۱۴۰۰، کاهش سهم بخش غیردولتی از مجموع نقدینگی به حدود ۲۰ واحد درصد و کاهش رشد خالص ذخایر خارجی نظام بانکی (بانک مرکزی و موسسات اعتباری بانکی و غیربانکی) بوده است. با توجه به ثابت بودن سهم بخش غیردولتی از مجموع نقدینگی در حدود ۲۰ واحد درصد طی تقریباً یکسال اخیر و همچنین فشار کمبود اعتبار (در شرایط ادامه افزایش سطح عمومی قیمت‌ها و نرخ ارز در کنار افزایش سهم تسهیلات تکلیفی و بخش دولتی از مجموع تسهیلات بانکی)، این بخش از رشد نقدینگی

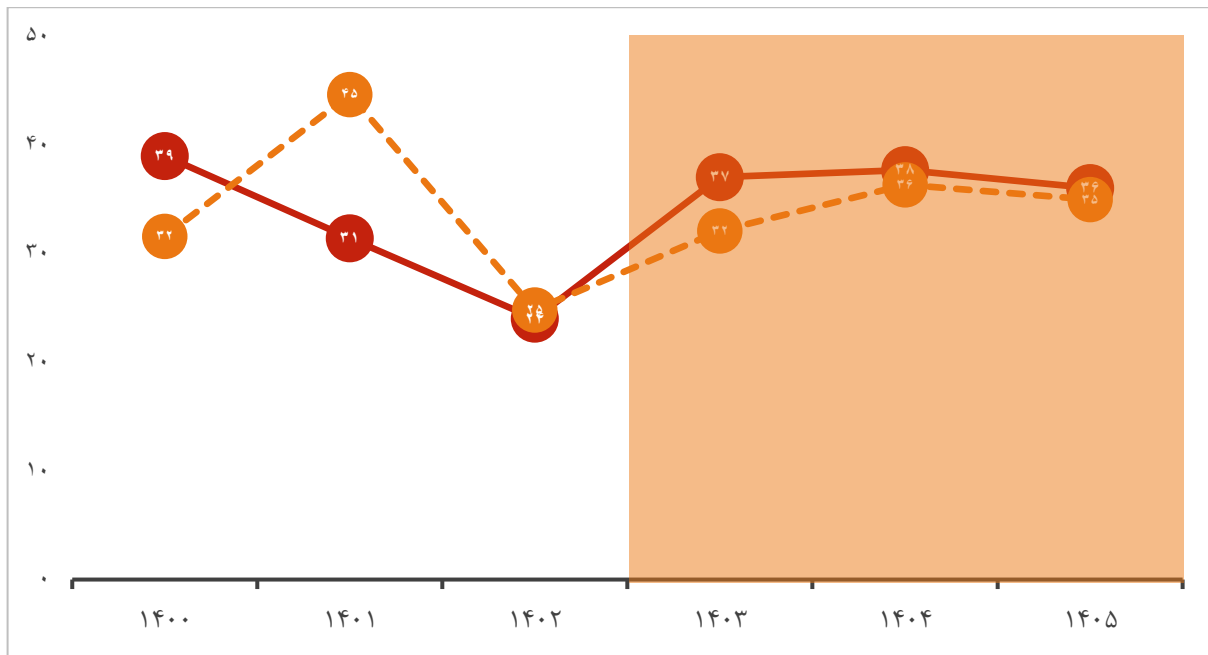
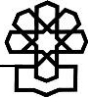
۱. از آنجا که در ساختار مدل برنامه ریزی مالی و سیاستگذاری این مرکز شاخص‌های قیمت بانک مرکزی مبنای مدلسازی بوده پیش‌بینی‌ها نیز بر اساس آن آورده شده است. هر چند روندهای شاخص‌های قیمت هر دو نهاد تا حد زیادی یکسان است با این حال بدیهی است از آنجا که سطح نرخ تورم اعلام شده توسط مرکز آمار ایران در ماه‌های اخیر پایین‌تر بوده است بنابراین پیش‌بینی نرخ تورم بر اساس آمار این نهاد آماری نیز به احتمال زیاد کمتر خواهد بود.

توان کاهش در فصول آتی را نخواهد داشت و رشد آن به بالاتر از ۲۰ درصد محتمل خواهد بود. در صورت افزایش نرخ ارز به شکل جهش و نوسان شدید، سهم بخش غیر دولتی از رشد نقدینگی می‌تواند به میزان قبل از اعمال کنترل ترازنامه، یعنی در حدود بالاتر از ۳۰ درصد هم برسد. لازم به ذکر است، که حجم اقلام زیر خط نسبت به نقدینگی در سطح بسیار بالایی قرار دارد و امکان افزایش این اقلام از محدودیت بیشتری برخوردار خواهد بود؛ در نتیجه بخش غیردولتی دیگر توان جبران کمبود اعتبار از محل اقلام زیر خط را نخواهد داشت. حال اگر بنگاه‌ها تعهدات مربوط به اقلام زیر خط را به دلایل مختلفی چون افزایش نرخ ارز و انقباض طرف تقاضا نداشته باشند، این اقلام به بالای خط منتقل و مشکل نقدینگی به خود خواهد گرفت.

از طرف دیگر در صورت ادامه استقراض دولت از صندوق توسعه ملی و همچنین افزایش دارایی‌های ارزی ناشی از تسعیر (به عنوان مثال ذخایر صندوق توسعه)، افزایش نقدینگی از محل خالص ذخایر خارجی نیز محتمل خواهد بود. همچنین در صورت عدم التزام به جزء (۶) بند (ب) ماده ۱۰ قانون برنامه هفتم پیشرفت، با توجه به رشد مخارج دولت نسبت به درآمد، رشد خالص بدهی دولت به نظام بانکی نیز محتمل است.

همچنین همانگونه که بیان شد بخش مهمی از رشد بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی از ناترازی شبکه بانکی و ادامه فعالیت بانک‌های ناسالم نشأت می‌گیرد. بدون نظارت جدی بانک‌ها رشد کل‌های پولی از این محل اجتناب ناپذیر خواهد بود. شایان توجه است در قانون جدید بانک مرکزی و در فصل دوم قانون برنامه هفتم پیشرفت اختیارات قابل توجهی به بانک مرکزی برای برخورد با بانک‌های ناسالم داده شده است.

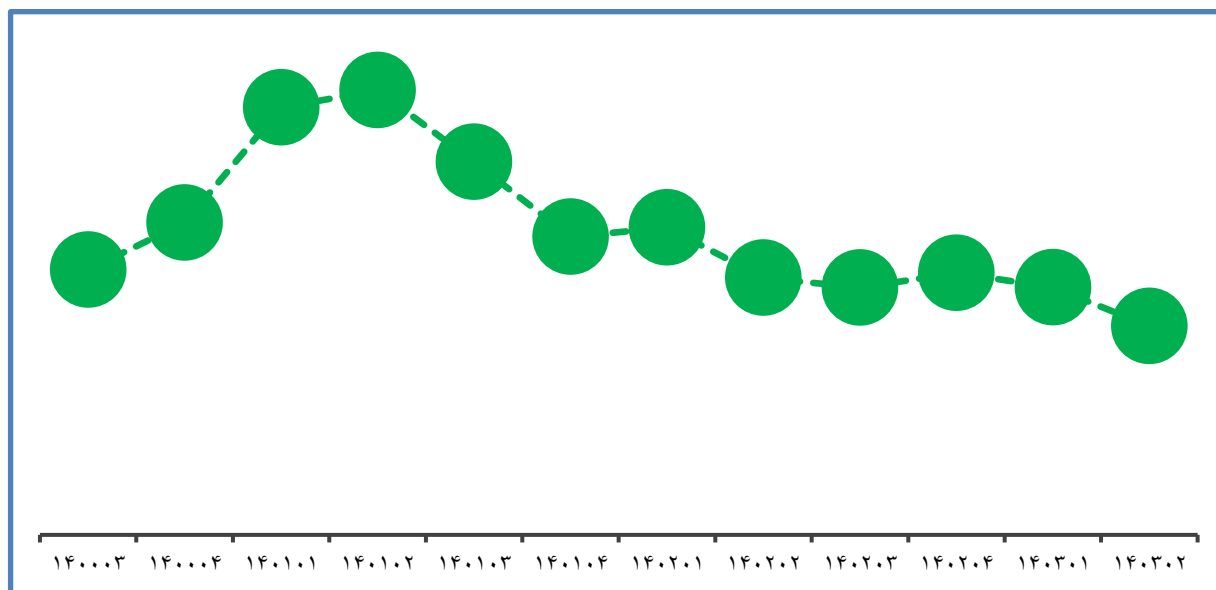
نهایتاً در شرایط ادامه ناترازی‌های کلان اقتصادی به عنوان مهمترین موتور رشد مزمین و بالای نقدینگی در ایران، نمی‌توان با کنترل ترازنامه صرف، به صورت دائمی سطح رشد نقدینگی را در کانال ۲۰ درصد نگه داشت. در صورت عدم اصلاح ناترازی‌های کلان اقتصادی، در بهترین حالت، سیاست کنترل ترازنامه می‌تواند رشد نقدینگی ناشی از عملکرد ناسالم بانک‌ها را به حداقل برساند. بنابراین، چشم انداز بالا رفتن سطح رشد نقدینگی تا سال ۱۴۰۵ امری دور از انتظار نخواهد بود.

شکل ۳۲. نمودار پیش بینی رشد نقدینگی و پایه پولی

مأخذ: تا ۱۴۰۲ بانک مرکزی و بعد از آن پیش‌بینی مرکز پژوهش‌های مجلس در چارچوب برنامه ریزی مالی و سیاستگذاری

افزایش انتظارات تورمی در نتیجه افزایش نااطمینانی نسبت به شرایط: بررسی روند انتظارات تورمی نشان می‌دهد این شاخص در فصول اخیر روندی نزولی داشته است. با این حال اتفاقات بین‌المللی و آثار آن بر بازار ارز به سرعت می‌تواند انتظارات تورمی افراد را صعودی نموده و در نتیجه نرخ تورم را افزایش دهد.

شکل ۳۳. نمودار انتظارت تورمی یک‌سال آینده

مأخذ: گزارش اعتماد مصرف‌کننده تابستان ۱۴۰۳، مرکز پژوهش‌های مجلس

دنبال کردن استراتژی کاهش تورم از طریق قیمت‌گذاری دستوری: کاهش نرخ تورم تولیدکننده بیشتر از تورم مصرف‌کننده حاوی یک حقیقت مهم در خصوص اصرار سیاستگذار در خصوص کنترل قیمت‌ها است. این در حالیست که دنبال کردن استراتژی کنترل تورم از طریق فشار بر بنگاه‌ها در خصوص عدم افزایش قیمت‌ها سبب خواهد شد سودآوری بنگاه‌ها مختل شده و از محل افزایش درخواست تسهیلات کل‌های پولی متاثر گردند، همچنین این موضوع در کاهش سرمایه‌گذاری و تشکیل سرمایه ثابت منعکس خواهد شد.

۴. تراز پرداخت‌ها

۴-۱. تصویر بخش خارجی در سال ۱۴۰۳

صادرات: بر اساس آمار اولیه منتشرشده توسط گمرک، صادرات گمرکی ۶ ماهه ابتدای سال ۱۴۰۳ با ثبت رقم ۲۵/۸ میلیارد دلار رشد حدود ۷ درصدی نسبت به صادرات ۶ ماهه ابتدای سال قبل داشته است. بررسی رشد وزنی صادرات گمرکی حاکی از افزایش ۳/۷ درصد در ۶ ماهه سال ۱۴۰۳ نسبت به ۶ ماهه نخست سال ۱۴۰۲ است. مقایسه ارقام مذکور نشان می‌دهد ارزش دلاری هر کیلوگرم صادرات گمرکی با افزایش ۲/۹ درصدی به ۰/۳۶ دلار در هر کیلوگرم رسیده است. موارد مذکور حکایت از رشد مقداری و قیمتی صادرات غیرنفتی در سال ۱۴۰۳ دارد.

واردات: آمار واردات گمرکی نشان می‌دهد که در ۶ ماهه ابتدای سال ۱۴۰۳ با ثبت رقم ۳۲/۵ میلیارد دلار واردات افزایش حدود ۶/۵ درصدی نسبت به ۶ ماهه ابتدای سال گذشته داشته است. موارد مذکور حکایت از رشد واردات در سال ۱۴۰۳ نسبت به ۱۴۰۲ دارد. بررسی رشد وزنی واردات گمرکی حاکی از افزایش ۲/۷ درصد در ۶ ماهه سال ۱۴۰۳

نسبت به ۶ ماهه نخست سال ۱۴۰۲ است. مقایسه ارقام مذکور نشان می‌دهد ارزش دلاری هر کیلوگرم واردات گمرکی با افزایش ۳/۹ درصدی به ۱/۷۸ دلار در هر کیلوگرم رسیده است. رشد بیشتر قیمتی واردات نسبت به صادرات به معنی کاهش رابطه مبادله به ضرر کشور است.

۴-۲. چشم انداز و مخاطرات بخش خارجی

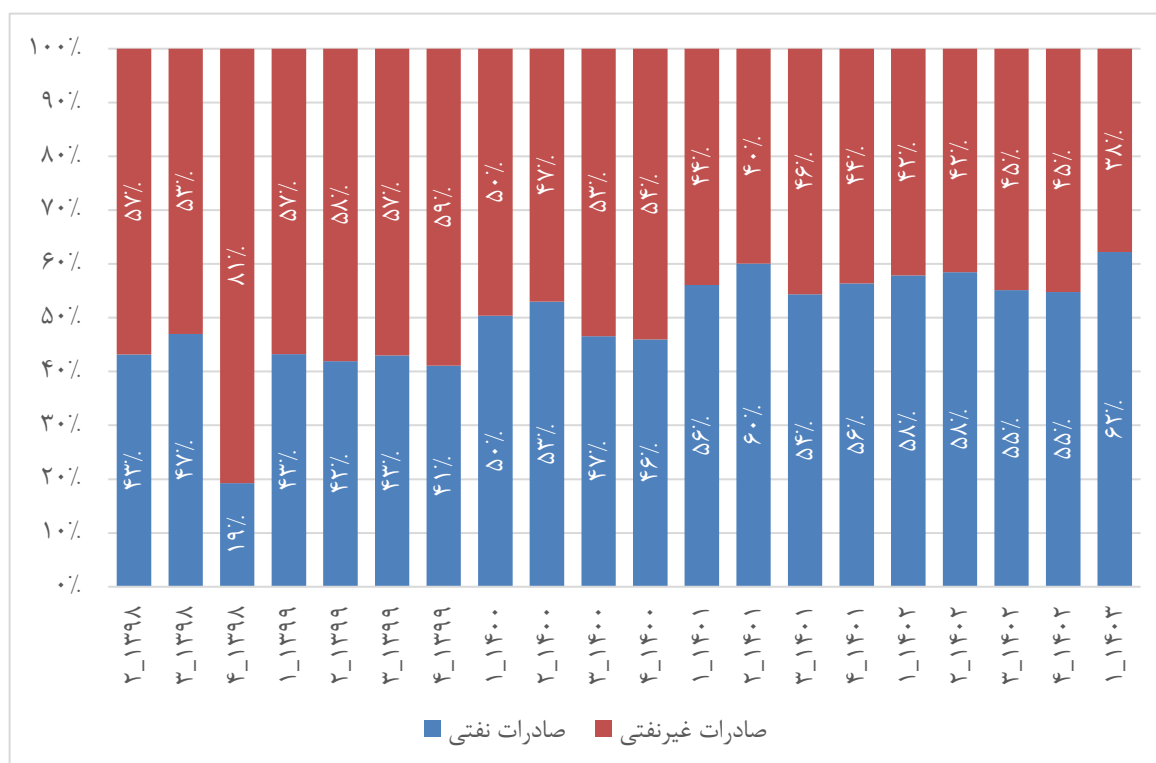
بررسی وضعیت تراز حساب جاری فصول اخیر نشان از افزایش تراز حساب جاری به دلیل افزایش قابل توجه صادرات نفتی در بهار ۱۴۰۳ دارد، در صورت تداوم رشد صادرات نفتی و با فرض تداوم رشد صادرات غیرنفتی و واردات کشور مشابه ۶ ماهه نخست سال جاری منجر به مازاد ۱۳/۷ میلیارد دلاری تراز حساب جاری در سال ۱۴۰۳ خواهد شد. با این حال پیش بینی می‌شود در نتیجه کاهش قیمت نفت و افزایش واردات این مازاد حساب جاری در سال‌های بعد کاسته شود.

بررسی وضعیت ترازپرداخت‌های کشور نشان داد که درآمدهای ارزی کشور طی سال‌های اخیر به واسطه‌ی افزایش درآمدهای نفتی افزایش یافته است. اما متأسفانه رفتار سیاستگذاری ارزی و تجاری نشانی از مدیریت صحیح این درآمدهای ارزی ندارد. این در حالی است که پایداری درآمدهای ارزی کشور نیز دارای مخاطره است. بنابراین هم از سمت عرضه‌ی ارز یعنی صادرات و هم از سمت تقاضا برای ارز، یعنی واردات، ناپایداری نگران کننده‌ای مشاهده می‌شود.

۴-۲-۱. مخاطرات بخش عرضه‌ی ارز

عرضه‌ی ارز از محل صادرات نفتی و غیر نفتی تأمین می‌شود. در این خصوص نکات زیر قابل ذکر است:

۱- افزایش سهم صادرات نفتی از صادرات و کاهش تاب آوری اقتصاد: سهم صادرات نفتی از صادرات کالا در بهار ۱۴۰۳ به حدود ۶۲ درصد رسیده که این نسبت در سال‌های اخیر بی‌سابقه بوده است. هر چند رشد صادرات نفتی ناشی از همت دولت محترم در دورزدن تحریم‌ها قابل تقدیر است با این حال از آنجا که این نوع صادرات تحت تاثیر تغییرات جهانی قیمت نفت و همچنین تحریم‌ها می‌تواند به سرعت کاسته شود بنابراین این رشد در خود تهدیدی نیز به همراه دارد.

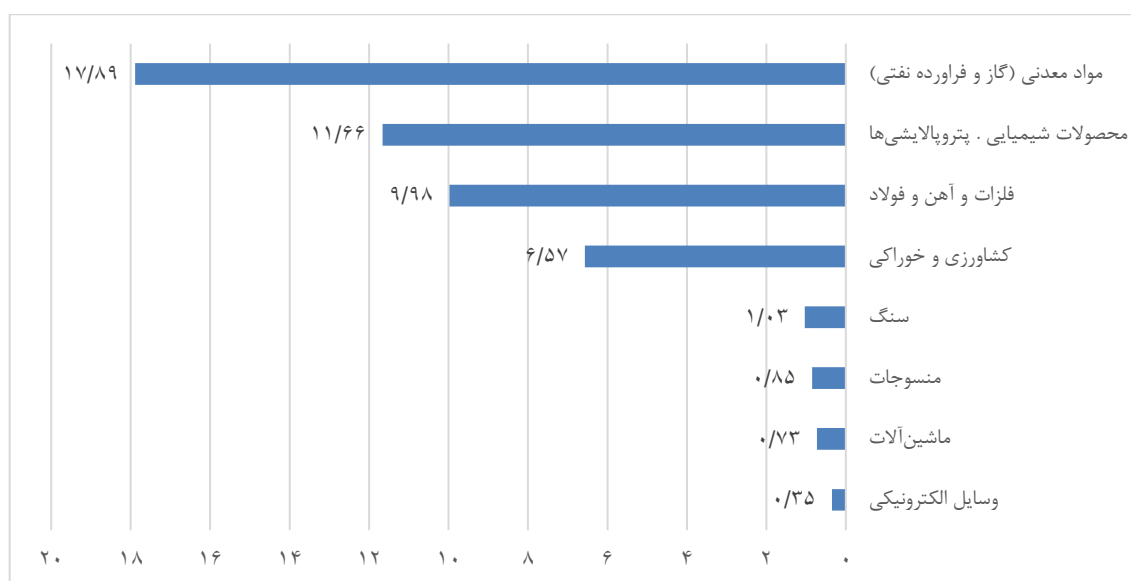
شکل ۳۴. نمودار سهم صادرات نفتی و غیرنفتی از صادرات کالا

مأخذ: همان.

۲- ناپایداری صادرات غیرنفتی: صادرات نفت با توجه به تحولات جهانی و حرکت به سمت کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی در خطر جدی قرار دارد. بنابراین صادرات غیرنفتی است که از اهمیت بیشتری برخوردار خواهد شد. نگاهی به ترکیب صادرات غیرنفتی (که برای سال ۱۴۰۲) در شکل زیر نشان داده شده، نشان می‌دهد که بیش از ۶۰ درصد صادرات غیرنفتی نیز، عملاً وابسته به صادرات نفتی است. بنابراین تنها ۴۰ درصد صادرات غیرنفتی، در حدود ۱۹ میلیارد دلار از درآمدهای ارزی کشور، تقریباً مستقل از نفت است.

بررسی شاخص‌های تجارت خارجی کشور (گزارشی در دست انتشار در مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی) نشان می‌دهد که این میزان صادرات ایران **اولاً** از نفوذ بازار بسیار پایینی برخوردار است. یعنی شرکای صادراتی ایران بسیار اندک و متمرکز هستند. هرگونه تغییر رویکرد سیاسی این کشورها، تأمین ارز کشور را می‌تواند با چالش مواجه سازد. **ثانیاً**، این بخش از صادرات کشور از ماندگاری بسیار پایینی برخوردار است، یعنی بخش زیادی از کالاها برای چند سال پیاپی در فهرست کالاهای صادراتی کشور قرار ندارند. از این رو در طرف خارجی نیز بازار عمیقی برای کالاهای ایرانی شکل نگرفته است که باعث تشدید ناپایداری می‌شود.

یعنی تأمین ارز خارجی از این بخش از صادرات (که به نظر می‌رسد اصلی‌ترین منبع تأمین ارز در سالهای آینده برای کشور باشد) هم از محل شرکای تجاری و هم از محل ترکیب کالاهای صادراتی دچار ناپایداری است.

شکل ۳۵. نمودار ترکیب محصولات صادرات گمرکی در سال ۱۴۰۲

مأخذ: گمرک و محاسبات محقق

۴-۲-۲. مخاطرات بخش تقاضای ارز

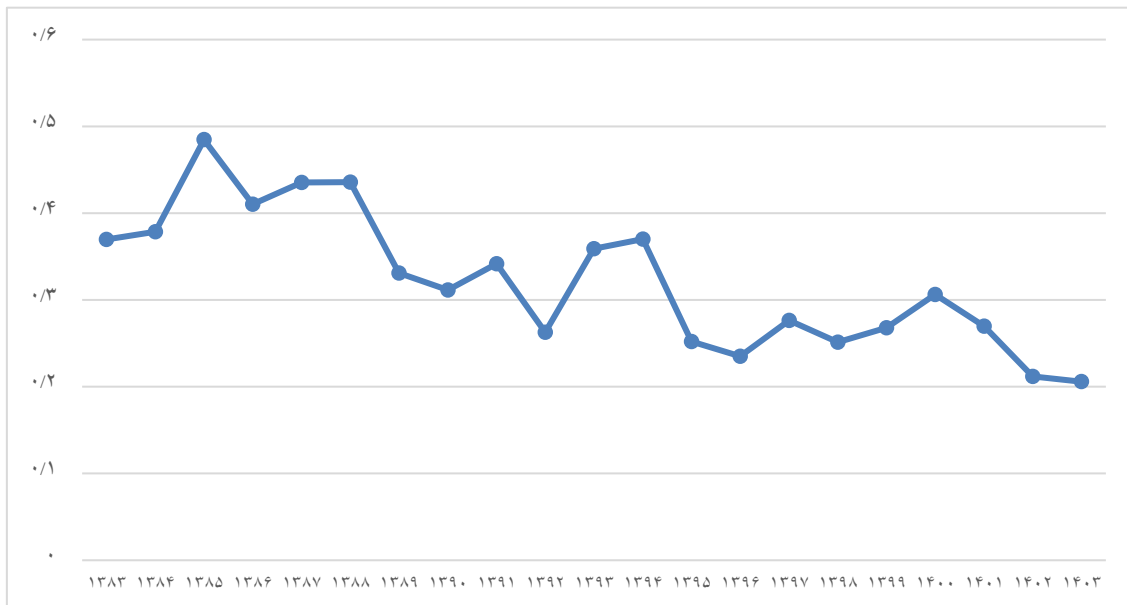
در کنار مخاطرات بخش عرضه ارز، بخش تقاضای ارز نیز با ملاحظات جدی مواجه است. در زیر به برخی از جدی ترین این موارد اشاره شده است:

۱- **افزایش تقاضای روز افزون برای واردات:** واردات در حال حاضر از دو جهت تمایل به افزایش دارد. اول اختلاف بین نرخ ارز در سامانه نیما و بازار آزاد است که واردات را به علت بهره‌مندی از رانت فاصله‌ی نرخ ارز تبدیل به یک فعالیت سودآور کرده است. دوم ثبات نرخ ارز (نرخ بازار) به واسطه‌ی عرضه‌ی قابل توجه ارز توسط سیاست‌گذار است که موجب شده تا ارز از قیمت‌های تعادلی خود فاصله بگیرد و از این رو واردات نسبت به سایر فعالیت‌های اقتصادی سودآورتر باشد (اتفاقی که در پی ثبات نرخ ارز در دهه‌ی ۸۰ رخ داد)، این دو در کنار یکدیگر، باعث افزایش شدید تقاضا برای واردات شده‌اند. واردات در سال ۱۴۰۲ نسبت به سال ۱۳۹۶ (سال پیش از تحریم‌ها) در حدود ۲۷ درصد رشد داشته است. این در حالی است که واردات رسمی در سال ۱۴۰۲ قابل مقایسه با ارقام سال ۱۳۹۶ نیست، زیرا در سال ۱۴۰۲ واردات بیش از دو هزار قلم کالا ممنوع است که در سال ۱۳۹۶ از مبادی رسمی واردات کشور می‌شدند. رشد تولید در سال‌های اخیر نیز تا حد زیادی وابسته به این رشد واردات است. با هرگونه کاهش در درآمدهای ارزی که از سودآوری واردات بکاهد، رشد تولید و صنعت نیز که به واسطه‌ی واردات ایجاد شده، با خطر جدی مواجه خواهد شد. بنابراین از محل تقاضا برای ارز، ثبات نرخ ارز به صورت فعلی، فشار به تقاضا را روز به روز بیشتر کرده و می‌تواند منجر به جهش ارزی، کاهش یکباره‌ی واردات و رکود اقتصادی شود.

۲- **رشد واردات غیررسمی:** هرچند ارقام واردات گمرکی رشد واردات را نشان می‌دهد اما این مقدار، همه‌ی واردات نیست. با افزایش تعداد کالاهای ممنوعه‌ی وارداتی و سخت‌تر شده فرایند تخصیص و تأمین ارز، تقاضا برای واردات

غیررسمی نیز افزایش یافته است. در حالیکه بانک مرکزی مجموع واردات را ۸۱ میلیارد دلار در سال ۱۴۰۲ اعلام می‌کند، برآوردها از میزان قاچاق ورودی ارقامی در حدود ۳۲ میلیارد دلار را نشان می‌دهد که به معنای وارداتی در حدود ۹۷ میلیارد دلار است. بنابراین فشار تقاضا حتی بیش از ارقام رشد واردات رسمی است.

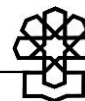
۳- **بدتر شدن پیوسته‌ی رابطه‌ی مبادله:** رابطه‌ی مبادله به معنای تعریف ارزش هر تن کالای صادراتی به ارزش هر تن کالای وارداتی، در طول زمان به طور پیوسته در حال بدتر شدن بوده و در سالهای اخیر نیز شدت گرفته است.

شکل ۳۶. نمودار ارزش هر تن کالای صادراتی به وارداتی

مأخذ: گمرک.

همانطور که مشاهده می‌شود، رابطه‌ی مبادله در سال ۱۴۰۳ به کمترین مقدار خود رسیده است. تداوم این شرایط در کنار نیاز روز افزون به واردات، تأمین نیازهای وارداتی کشور را با مشکل مواجه می‌کند. در یک جمع‌بندی کلی از وضعیت تجارت خارجی باید عنوان داشت که هرچند در سال‌های اخیر درآمدهای ارزی کشور از محل افزایش صادرات نفتی بتواند پاسخگوی نیازهای وارداتی باشد، اما ناپایداری در تأمین درآمدهای ارزی به همراه رشد شدید برای واردات رسمی و غیررسمی و بدتر شدن رابطه‌ی مبادله، باعث می‌شود تا تأمین نیازهای وارداتی در سال‌های آینده با مخاطره‌ی جدی مواجه باشد که این امر تولید و رشد تولید را نیز متأثر می‌سازد.

۵. بودجه

۵-۱. تصویر بودجه در سال‌های ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳

عملکرد بودجه ۱۴۰۲: در سال ۱۴۰۲ مجموع درآمدهای ارزی سهم دولت از محل صادرات نفت، گاز و فرآورده‌های نفتی معادل ۱۲.۱ میلیارد دلار بود که با احتساب تخصیص به نرخ ترجیحی به صورت ریالی معادل ۳۲۲ همت وارد بودجه شده است. در سال ۱۴۰۲ دولت از محل منابع عمومی بودجه و سایر مجوزهای قانونی و فراقانونی بالغ بر ۱۹۹۱ هزار میلیارد تومان منابع تامین کرد که ۱۷۱۶ هزار میلیارد تومان آن از محل‌های پیش‌بینی شده در قانون بودجه تامین شده و ۲۷۵ هزار میلیارد تومان مازاد بر آن از محل استقراض از صندوق توسعه ملی و انتشار اوراق مازاد بر سقف (مجوز سران) محقق شد. مصارف دولت بر اساس قانون بودجه نیز معادل ۱۹۹۱ هزار میلیارد تومان بوده است. افزون بر این در سال ۱۴۰۲ به میزان ۳۶ هزار میلیارد تومان از ظرفیت ماده (۱۲۵) به منظور پوشش بخشی از کسری هدفمندی استفاده شد که منجر به منفی شدن موجودی حساب خزانه در انتهای سال و ایجاد بدهی شد.

در سال ۱۴۰۲ دولت برای تأمین کسری بودجه عمومی خود از منابع تنخواه‌گردان بانک مرکزی استفاده نمود اما از محل منابع صندوق توسعه ملی و نیز ظرفیت انتشار اوراق مالی مازاد بر سقف مصوب قانون اقدام به پوشش کسری بودجه نمود. تفاضل منابع محقق شده از محل درآمدها و واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای تا مصارف محقق شده شامل اعتبارات هزینه‌ای و تملک دارایی‌های سرمایه‌ای و تملک دارایی‌های مالی بر اساس قانون بودجه به‌عنوان کسری بودجه محقق شده معرفی و در جدول شماره ۳ نحوه پوشش آن تبیین شده است.

جدول ۳. تراز کلی بودجه و منابع پوشش‌دهنده آن در سال ۱۴۰۲ (هزار میلیارد تومان)

نحوه پوشش کسری				کسری عملکرد مالی دولت		
انتشار اوراق با مجوز قانون بودجه	اوراق تسویه خزانه نوع دوم	استقراض از صندوق توسعه ملی	انتشار اوراق با مجوز سران قوا	کسری محقق شده قانون بودجه		
۳۰+۱۸۷	۴.۷	۱۷۳	۱۰۲	۴۹۶.۷		
تنخواه گردان خزانه‌داری	تنخواه گردان بانک مرکزی	تسهیلات بانکی	خط اعتباری بانک مرکزی	منابع داخلی شرکت بازرگانی داخلی	اوراق نقدی	کسری منابع هدفمندی یارانه‌ها - خارج از سقف
۳۶	۴.۵	۲۰	۱۵	۴.۵	۳۳	۱۱۵

مأخذ: قانون بودجه ۱۴۰۲ و گزارش عملکرد خزانه داری کل کشور.

همچنین کسری محقق شده ذیل بودجه هدفمندی نیز معادل ۱۱۵ هزار میلیارد تومان بوده که در جدول زیر روش‌های تامین این کسری نشان داده شده است. با تجمیع کسری محقق شده در عملکرد منابع عمومی دولت و بودجه هدفمندی، مجموع کسری عملکرد مالی دولت به ۶۱۲ هزار میلیارد تومان می‌رسد که معادل ۲۴ درصد سرجمع منابع عمومی و هدفمندی (معادل ۲۶۰۶ هزار میلیارد تومان) می‌شود.

وضعیت بودجه عمومی دولت در سال ۱۴۰۳: با فرض پرداخت همه هزینه‌های عمومی پیش‌بینی می‌شود دولت تا پایان سال ۱۴۰۳ برای تأمین بودجه عمومی به حدود ۳۰۰ هزار میلیارد تومان منابع جدید نیاز داشته باشد. شایان ذکر است که اولاً این کسری با عدم تخصیص برخی هزینه‌ها مطابق با روال سال‌های گذشته کاهش خواهد یافت. ثانیاً تا انتهای شهریور سال جاری ۱۲۴ هزار میلیارد تومان استفاده از منابع صندوق توسعه صورت گرفته است. در واقع از ۲۷۰ هزار میلیارد تومان کسری بودجه کل سال ۱۴۰۳، ۱۲۴ هزار میلیارد تومان از آن در نیمه اول سال با استفاده از منابع صندوق توسعه پوشش داده شده است. با توجه به مجوز استقراض ۲۵ درصد از سهم صندوق توسعه، علاوه بر ۱۲۴ هزار میلیارد تومان استقراضی که تا کنون صورت گرفته است، مابقی آن تا انتهای سال در اختیار دولت است و کسری مذکور از محل باقی‌مانده منابع استقراضی از صندوق و انتشار اوراق مزاد بر سقف بودجه تأمین خواهد شد.

جدول ۴. عملکرد شش‌ماهه و پیش‌بینی تحقق منابع عمومی تا انتهای سال ۱۴۰۳ (هزار میلیارد تومان)

عنوان	قانون بودجه سال ۱۴۰۳	عملکرد شش‌ماهه	درصد عملکرد نسبت به مقدار مصوب ۶/۱۲	پیش‌بینی درصد تحقق تا پایان سال	پیش‌بینی میزان تحقق تا پایان سال	اختلاف رقم مصوب از پیش‌بینی
الف) منابع	۲۵۶۲	۱۱۷۹.۵	۹۲٪	٪۸۹	۲۲۹۲	۲۷۰
درآمدهای مالیاتی	۱۲۲۲	۵۱۳	۸۴٪	٪۱۰۰	۱۲۲۲	۰
درآمدهای گمرکی	۱۴۲	۴۶	۶۵٪	٪۷۰	۱۰۰	۴۲
منابع حاصل از نفت و فرآورده‌های نفتی	۵۸۲	۲۱۴.۵	۷۴٪	٪۷۵	۴۴۰	۱۴۲
فروش و واگذاری اموال منقول و غیرمنقول (مولدسازی)	۶۲	۲.۲	۷٪	٪۱۵	۹	۵۳
واگذاری اوراق مالی	۲۵۴	۱۴۸	۱۱۷٪	٪۱۰۰	۲۵۴	۰
استقراض از صندوق توسعه ملی	-	۱۲۴	-	-	-	-
واگذاری شرکت‌های دولتی و سایر واگذاری‌ها	۶۰	۱۴.۵	۴۸٪	٪۴۵	۲۷	۳۳
سایر	۲۴۰	۱۱۷.۳	۹۸٪	٪۱۰۰	۲۴۰	۰
ب) مصارف	۲۵۶۲	۱۲۰۳.۵	۹۴٪	٪۱۰۰	۲۵۶۲	-
پیش‌بینی کسری انتهای سال (اختلاف منابع و مصارف پیش‌بینی شده)		۲۷۰				

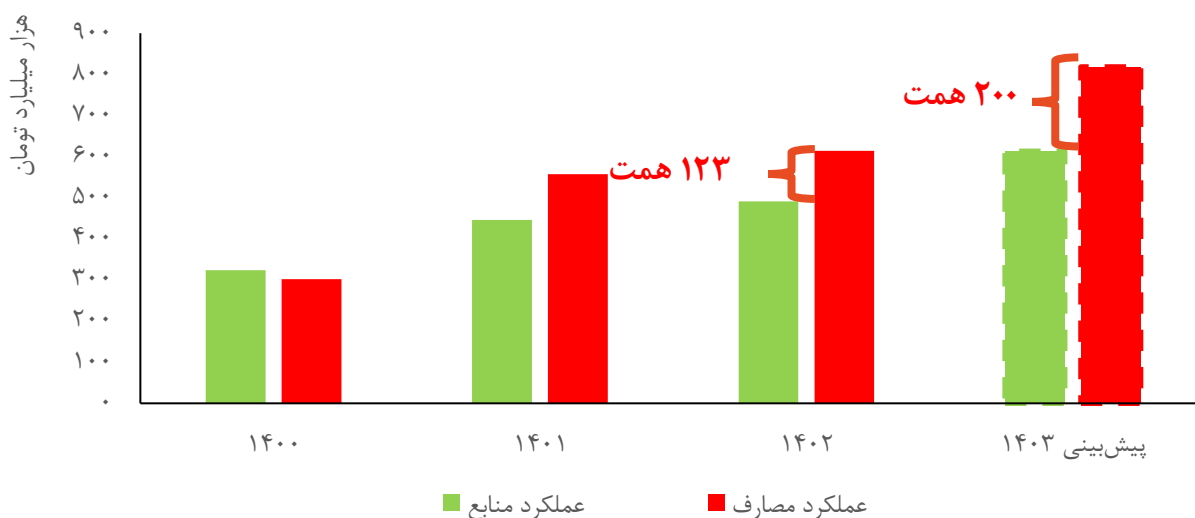
مأخذ: قانون بودجه ۱۴۰۳ و برآوردهای مرکز پژوهش‌های مجلس.

در شش ماه ابتدایی سال ۱۴۰۳ حدود ۹۲ درصد از رقم مصوب شش دوازدهم، با احتساب منابع استقراضی از صندوق توسعه، معادل ۱۱۷۹ هزار میلیارد تومان، محقق شده و ۹۴ درصد از مصارف، معادل ۱۲۰۳ هزار میلیارد تومان، پرداخت شده است.

بررسی عملکرد هدفمندی: در حالی که سقف منابع هدفمندی بالغ بر ۳۰ درصد منابع عمومی است، بودجه هدفمندی یارانه‌ها به بودجه‌ای موازی و مستقل از منابع عمومی تبدیل شده است. مضاف بر آن، کسری قابل توجه هدفمندی یارانه‌ها در سال‌های اخیر آسیب‌های فراوانی به انضباط مالی دولت وارد کرده است. متأسفانه روند کسری سازمان هدفمندی یارانه‌ها در مدت زمان کوتاهی رشد بسیار زیادی کرده است و چشم‌انداز کوتاه‌مدت سال ۱۴۰۳ نیز بدتر شدن وضعیت را نشان می‌دهد. برای روشن شدن شرایط موجود کافی است بدانیم در سال ۱۴۰۲ کسری محقق شده هدفمندی ۱۷۰ هزار میلیارد تومان بود (این رقم فارغ از عدم تخصیص ردیف‌های قانونی برای مدیریت کسری است). پیش‌بینی می‌شود در سال ۱۴۰۳ نیز بیش از ۲۰۰ هزار میلیارد تومان کسری داشته باشد. اگر مطابق حکم قانون بودجه (و اساسنامه صندوق) سهم ۴۵ درصدی صندوق توسعه از فروش صادراتی فرآورده‌های نفتی (۲۲۰ همت) کسر شود، حدوداً ۱۰۰ هزار میلیارد تومان دیگر به کسری پیش‌بینی شده اضافه می‌گردد.

با حذف ارز ترجیحی در سال ۱۴۰۱، پرداخت یارانه نقدی برای جبران آثار رفاهی آن به سازمان هدفمندی یارانه‌ها منتقل شد که بار مالی سنگینی بر بودجه هدفمندی تحمیل کرد. در کنار این مسئله ناترازی انرژی هم به کسری هدفمندی دامن زده است. در نتیجه‌ی این دو اتفاق تراز بودجه سازمان هدفمندی با مازاد ۳۷ هزار میلیارد تومانی در سال ۱۳۹۹ در عرض دو سال به وضعیت کسری ۱۷۰ هزار میلیارد تومانی در سال ۱۴۰۲ رسیده است. در شکل زیر عملکرد منابع قانونی و پرداختی‌های سازمان هدفمندی در طول سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ و پیش‌بینی سال ۱۴۰۳ ترسیم شده است.

شکل ۳۷. نمودار عملکرد منابع قانونی و پرداختی‌های سازمان هدفمندی

مأخذ: همان.

وضعیت هدفمندی یارانه‌ها در سال ۱۴۰۳: سرجمع منابع مصوب تبصره (۸) قانون بودجه سال ۱۴۰۳ از محل درآمد حاصل از فروش داخلی فرآورده‌های نفتی (بنزین، گازوئیل و ..)، درآمد حاصل از صادرات فرآورده‌های نفتی و فروش داخلی گاز طبیعی، معادل ۷۵۹ هزار میلیارد تومان است. از این رقم، ۳۸۶ هزار میلیارد تومان پیش‌بینی قانون بودجه از شش‌ماهه سال ۱۴۰۳ است که تنها ۵۵ درصد آن معادل ۲۱۲ هزار میلیارد تومان تحقق یافته است. چنانچه سایر منابع تامین اعتبار و تنخواه دریافتی سازمان هدفمندی یارانه‌ها که با مصوبات هیات وزیران اخذ شده نیز در نظر گرفته شود، عملکرد منابع ۴۲۴ هزار میلیارد تومان می‌رسد.

جدول ۵. پیش‌بینی تحقق منابع و مصارف هدفمندی تا انتهای سال ۱۴۰۳

عنوان	مصوب قانون بودجه	پیش‌بینی تحقق یک‌ساله	بیش‌برآوردی	درصد تحقق یک‌ساله
دریافتی حاصل از فروش داخلی فرآورده‌های نفتی	۱۲۰	۱۱۰	۱۰	۹۲٪
دریافتی حاصل از خالص صادراتی فرآورده‌های نفتی	۲۲۰	۱۷۰	۵۰	۷۷٪
دریافتی حاصل از فروش گاز طبیعی با احتساب عوارض گازسانی و مالیات بر ارزش افزوده	۲۷۵	۲۰۰	۷۵	٪۶۲
عنوان	مصوب قانون بودجه	پیش‌بینی تحقق یک‌ساله	کم‌برآوردی	درصد تحقق یک‌ساله
یارانه نان	۱۶۰	۲۱۰	۵۰	٪۱۲۸
یارانه نقدی و کالا برگ	۳۱۵	۳۳۰	۱۵	٪۱۰۶
مجموع کسری برآوردی			۲۰۰	

مأخذ: همان.

۵-۲. چشم انداز و مخاطرات بودجه

قبل از تقدیم لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ ترسیم چشم انداز در این بخش غیردقیق خواهد بود. بنابراین سعی خواهد شد چشم انداز بودجه و آثار اقتصاد کلان آن در گزارش بررسی کلیات بودجه سال ۱۴۰۴ ارایه گردد. با این حال بودجه سال ۱۴۰۴ با مخاطرات جدی روبرو خواهد بود.

کسری فزاینده صندوق‌های بازنشستگی: یکی از چالش‌های جدی بودجه در سال‌های اخیر کسری صندوق‌های بازنشستگی بوده که حتی اصلاحات سنجه ای قانون برنامه نیز اثر چندانی بر این ناترازی نداشته است نتایج برآوردها نشان می‌دهد کسری صندوق‌ها در سال آتی نزدیک به ۵۷۵ هزار میلیارد تومان خواهد بود. بدون چاره اندیشی جدی در این حوزه روند فزاینده کسری صندوق‌ها کاملاً قابل انتظار خواهد بود.

کسری فزاینده منابع هدفمندی یارانه‌ها: با توجه به رشد بالای مصرف داخلی بنزین و گازوئیل و رشد اندک ظرفیت پالایشی کشور، رشد مصرف داخل با کاهش درآمدهای صادراتی همراه است. در صورتی که اصلاح قیمتی در این حوزه اتفاق نیفتد رشد مصرف داخلی و در نتیجه کسری فزاینده هدفمندی قابل انتظار خواهد بود که این مسئله جدی در بودجه سال‌های آتی است.

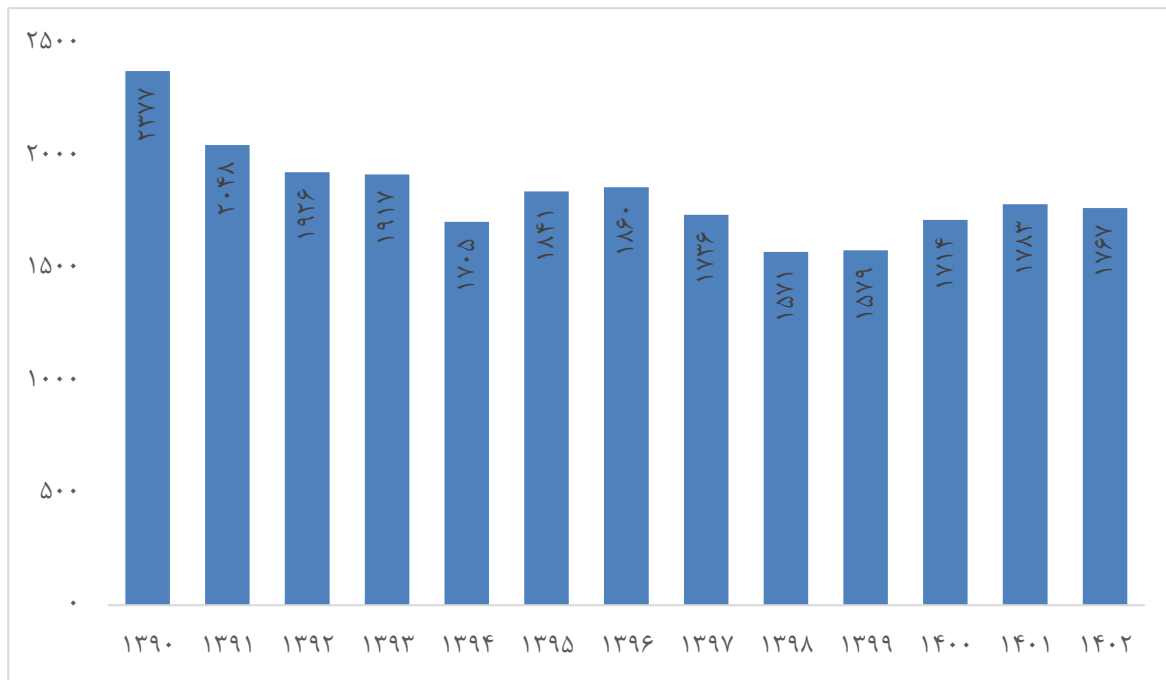
ارز ترجیحی و ثبات درآمد نفتی: با توجه به افزایش سمت هزینه‌های بودجه با نسبتی از تورم با این حال تخصیص ارز ترجیحی سبب شده در بخش درآمدهای بودجه درآمدهای نفتی صرفاً ناشی از رشد صادرات افزایش یابد. این موضوع سبب خواهد شد کسری بودجه تشدید گردد.

کاهش قدرت خرید کارکنان و مسئله بهره‌وری: نتایج محاسبات نشان می‌دهد طی سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۱ به طور متوسط سالانه رشد دستمزد در بخش عمومی حدود ۱۰ واحد درصد کمتر از رشد خط فقر بوده است. عدم افزایش دستمزد کارمندان دولت متناسب با تورم سبب شده تا اولاً وضعیت رفاهی کارمندان دولت بدتر شود ضمن اینکه شواهد موجود نشان می‌دهد این موضوع از طریق مهاجرت نیروهای بهره‌ور بخش دولتی به خارج کشور و بخش خصوصی در کنار کاهش انگیزه کارکنان باقیمانده بهره‌وری در بخش دولتی را کاهش جدی داده است. به نظر می‌رسد این موضوع در صورت تداوم طی سال‌های آتی بهره‌وری در بخش دولتی را با چالش بسیار جدی روبرو سازد.

۶. فقر و توزیع درآمد

۱-۶. تصویر فقر و نابرابری

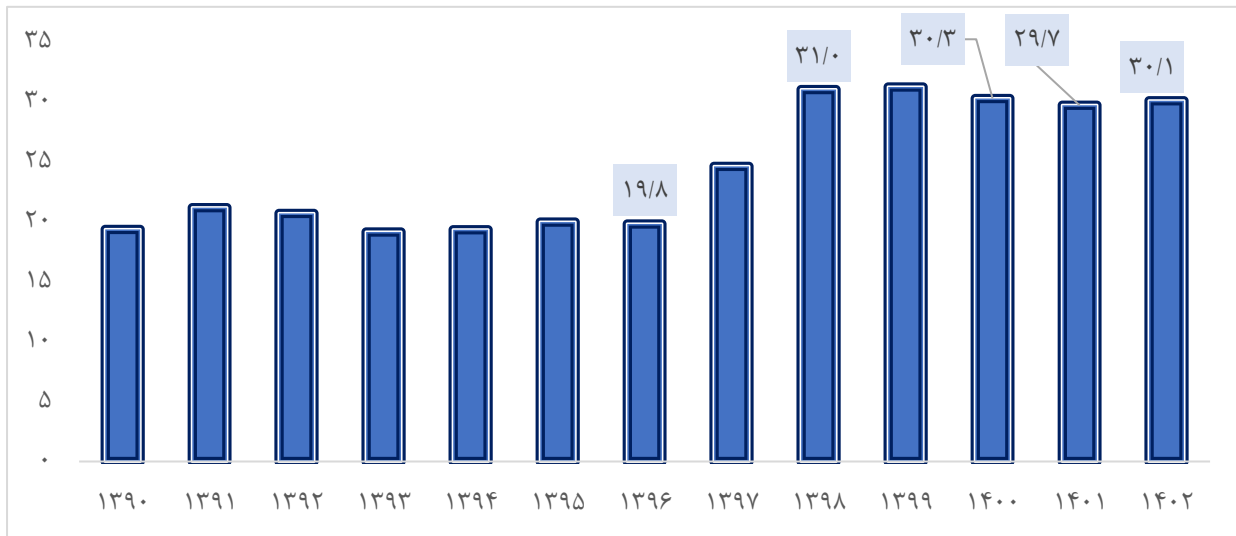
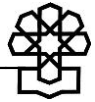
• **درآمد سرانه:** پس از کاهش حدود ۳۳ درصدی درآمد سرانه خانوارهای کشور طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ در سال‌های اخیر روند درآمد سرانه مثبت بوده به طوری‌که در سال ۱۴۰۲ درآمد سرانه ۱۲ درصد بیشتر از سال ۱۳۹۹ بوده است (البته که کماکان ۲۵.۵ درصد از سال ۱۳۹۰ کمتر است). با این حال کاهش رشد اقتصادی در کنار پیش‌بینی کاهش قیمت نفت و در نتیجه کاهش رابطه مبادله سبب خواهد شد تا رشد درآمد سرانه مشابه قبل تداوم نیابد.

شکل ۳۸. نمودار در آمد سرانه (میلیون ریال)

مأخذ: بانک مرکزی.

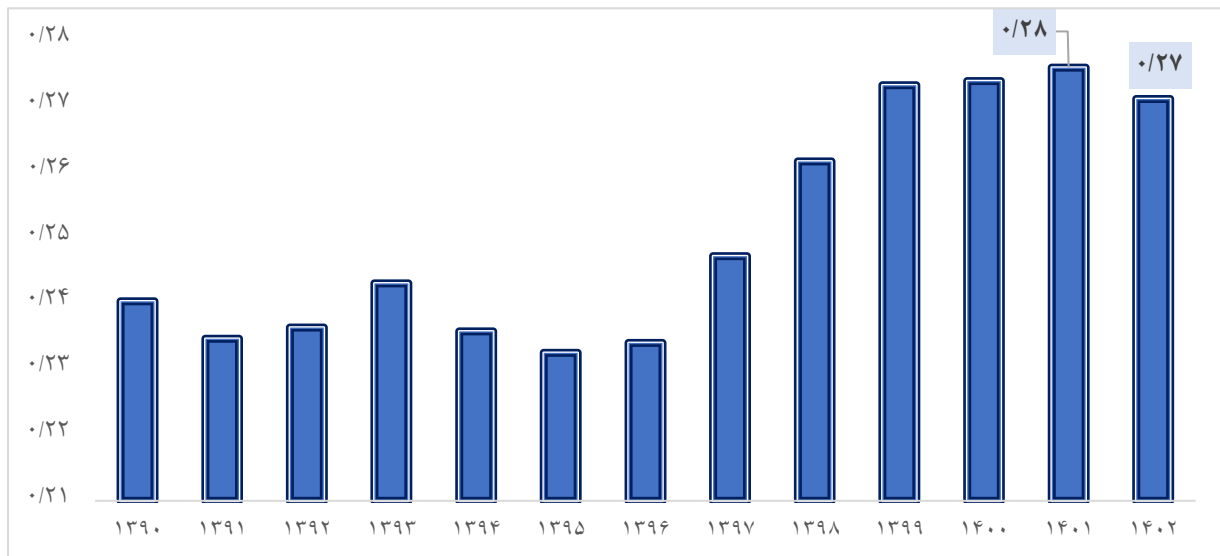
• **نرخ فقر:** نرخ فقر از سال ۱۳۹۷ افزایش چشمگیری را تجربه کرد و در نرخ حدود ۳۰ درصد تثبیت شده است؛ هرچند نوسانات جزئی و محدودی را نیز تجربه کرده است. در سال ۱۴۰۲ هم بررسی شاخص نرخ فقر نشان می‌دهد که ۳۰.۰۱ درصد از کل جمعیت کشور زیر خط فقر قرار داشته‌اند. تثبیت نرخ فقر در این نرخ (و حتی افزایش حدود چهار دهم درصدی آن) در شرایطی رخ داده است که اقتصاد رشد داشته است؛ این موضوع نشان از عدم فراگیری رشد محقق شده دارد به نحوی که این رشد گروه‌های پایین درآمدی را در بر نگرفته و این گروه‌ها نتوانسته‌اند از مواهب آن برخوردار شوند. سهم بالای نفت در رشد اقتصادی از یک طرف و رشد نزدیک صفر بخش کشاورزی که سهم بزرگی از اشتغال فقرا را تشکیل می‌دهد [۳]، از جمله شواهد عدم فراگیری رشد اقتصادی محقق شده هستند.

شکل ۳۹. نمودار نرخ فقر (درصد)*

مأخذ: محاسبات گزارش نرخ فقر مرکز پژوهش‌های مجلس.

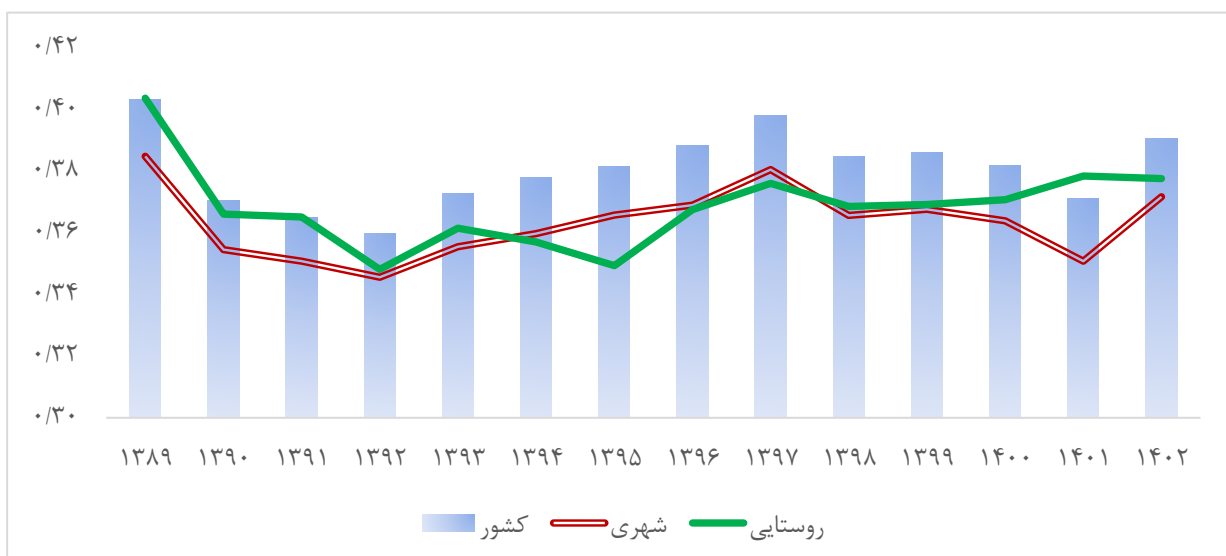
شکاف فقر: مرسوم‌ترین شاخصی که برای سنجش وضعیت فقرا به کار می‌رود شکاف فقر است، شکاف فقر شرایط درآمدی فقرا را نسبت به خط فقر نشان می‌دهد. این شاخص که با اندازه‌گیری فاصله درآمدی فقرا تا خط فقر به دست می‌آید، توضیح می‌دهد که شانس خروج از بازه فقر برای فقرا افزایش و یا کاهش یافته است. نکته مثبت در شاخص‌های فقر در سال ۱۴۰۲ کاهش شکاف فقر نسبت به سال ۱۴۰۱ است. شکاف فقر از ۰.۲۸ در سال ۱۴۰۱ به رقم ۰.۲۷ در سال ۱۴۰۲ رسیده است. به این معنی که در سال ۱۴۰۱ فقرا به طور متوسط حدود ۷۲ درصد خط فقر درآمد داشته‌اند اما در سال ۱۴۰۲ این رقم به ۷۳ درصد فقر افزایش یافته است. در حقیقت با معیار خط فقر در سال ۱۴۰۲ فقرا درآمد بیشتری نسبت به سال قبل به دست آورده‌اند اما این درآمد برای خروج از فقر کافی نبوده است.

شکل ۴۰. نمودار روند شکاف فقر در کشور

مأخذ: همان.

ضریب جینی: به طور معمول در کنار شاخص‌های فقر درآمدی، ضریب جینی به عنوان شاخصی برای سنجش نابرابری درآمدی تحلیل می‌شود. همانطور که در شکل زیر مشاهده می‌شود ضریب جینی در سال ۱۴۰۲ نسبت به سال ۱۴۰۱ افزایش یافته است و به مقدار ۰.۳۹ رسیده است. این موضوع ناشی از افزایش نابرابری در مناطق شهری است که از ۰.۳۵ به ۰.۳۷ افزایش یافته است. در مقابل ضریب جینی مناطق روستایی کاهش اندکی را نشان می‌دهد. بالاترین مقدار برای ضریب جینی در دهه ۹۰ مربوط به سال ۱۳۹۷ با مقدار ۰.۳۹۸ است و میزان این شاخص در سال ۱۴۰۲ نزدیک ترین رقم به آن است.

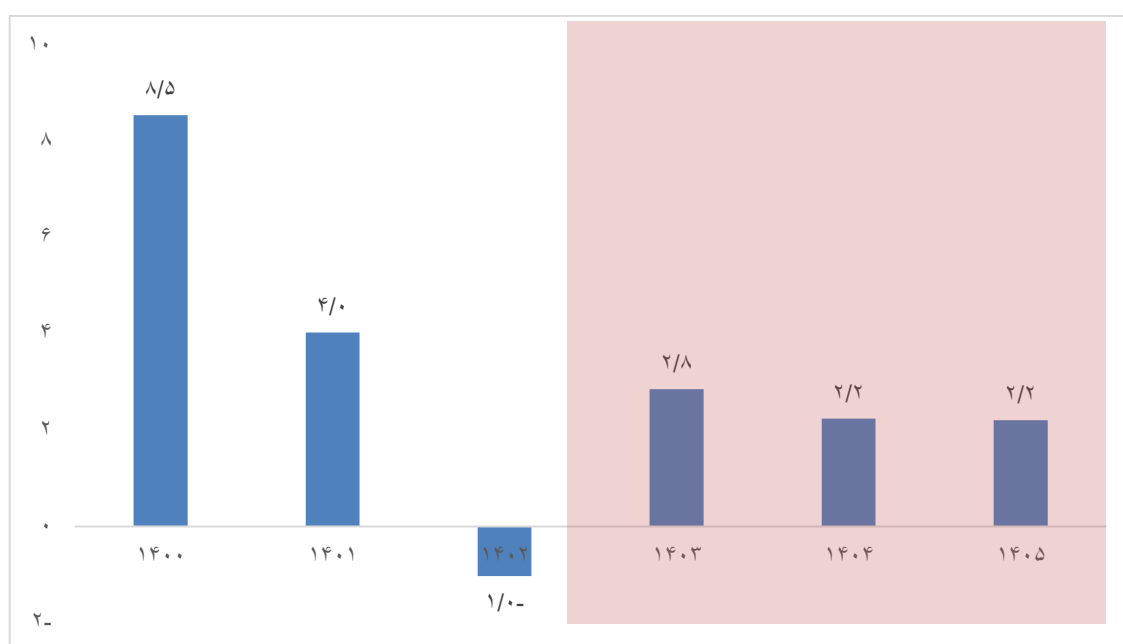

شکل ۴۱. نمودار ضریب جینی در ایران

مأخذ: همان.

۶-۲. مخاطرات و چشم انداز فقر و نابرابری

درآمد سرانه کشور در سال‌های اخیر به دلیل رشد اقتصادی منفی و کاهش رابطه مبادله به میزان قابل توجهی کاهش یافت به طوری که درآمد سرانه کشور در سال ۱۳۹۹ حدود ۶۶ درصد درآمد سرانه سال ۱۳۹۰ بوده است. با تغییر روند رشد اقتصادی طی سال‌های ۱۳۹۹ روند رشد درآمد سرانه نیز مثبت شد. با این حال در سال‌های آتی با توجه به پیش بینی کاهش رشد اقتصادی رشد درآمد سرانه نیز کاهش خواهد یافت.

شکل ۴۲. نمودار پیش بینی رشد درآمد سرانه به قیمت ثابت

مأخذ: تا ۱۴۰۲ بانک مرکزی و بعد از آن پیش‌بینی مرکز پژوهش‌های مجلس در چارچوب برنامه ریزی مالی و سیاست‌گذاری

همانگونه که بیان شد نرخ فقر در سال‌های اخیر در سطح ۳۰ درصد تثبیت شده است. نتایج برآوردهای مرکز پژوهش‌های مجلس نشان می‌دهد نرخ فقر در سال ۱۴۰۳ همچنان در سطح نرخ فقر سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ (۳۰ درصد) باقی خواهد ماند

وضعیت فقر در کشور با مخاطراتی نیز همراه خواهد بود که در ادامه به آن پرداخته می‌شود.

تکانه‌های درآمد سرانه و جهش نرخ فقر: بررسی روند نرخ فقر در سال‌های اخیر نشان می‌دهد در نتیجه کاهش قابل توجه درآمد سرانه، جهش‌های ارزی و نرخ تورم بالا در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ نرخ فقر جهشی ۱۲ واحد درصدی یافت. بررسی‌ها نشان می‌دهد جهش مجدد نرخ فقر در صورت تکانه‌های خارجی دور از انتظار نخواهد بود.

شرایط موجود فقر نشان می‌دهد که کشور برای کاهش فقر نیازمند سیاست‌گذاری هم در سطح اقتصاد کلان و هم در سطح حمایت اجتماعی است. در درجه اول بهبود شرایط اقتصاد کلان که نامطلوب بودن آن در سال‌های اخیر عامل اصلی افزایش و تثبیت نرخ فقر بوده است، ضروری است. کاهش فقر نیازمند تحقق رشد اقتصادی مستمر و فراگیر و

اعمال سیاست‌های تثبیت اقتصادی با هدف کاهش تورم است. بخصوص تورم نقش مهمی در افزایش نابرابری و شکاف فقر داشته و تداوم آن خروج از فقر را سخت و کارایی سیاست‌های توانمندسازی و حمایتی را کاهش می‌دهد. از طرف دیگر، در موضوع فقر نمی‌توان به سیاست‌های کلان اقتصادی بسنده کرد و اعمال سیاست‌های توانمندسازی و حمایتی نیز ضروری است.

۷. جمع بندی

داشتن تصویری بهنگام و دقیق از وضعیت متغیرهای اقتصاد کلان یکی از اصلی ترین ملزومات سیاستگذاری اقتصادی است. این موضوع برای مجلس شورای اسلامی در آستانه بررسی لایحه بودجه سال ۱۴۰۴ از اهمیت بسیار بیشتری نیز برخوردار است. به خصوص آنکه شرایط اقتصاد کشور به نحوی است که تصمیم گیری در خصوص سیاست‌های اقتصادی از اهمیت بسیار بیشتری نسبت به گذشته برخوردار است.

بخش حقیقی: بررسی تصویر بخش حقیقی نشان داد رشد اقتصادی کشور پس از تجربه چهار سال رشدهای بالای ۴ درصد در بهار ۱۴۰۳ کاهش ۲/۵ واحد درصدی نسبت به فصل مشابه سال قبل داشته است. برآوردهای این مرکز نیز نشان می‌دهد رشد اقتصادی تابستان به دلیل قطعی برق صنایع، روند نزولی رشد صادرات نفتی و تداوم بودجه‌های انقباضی دولت ۲/۵ درصد بوده است. ضمن اینکه بررسی شکاف تولید در ایران نشان داد روند این متغیر در سال‌های اخیر به میزان قابل توجهی کاهش یافته و بنابراین از محل استفاده از ظرفیت‌های خالی اقتصاد نمی‌توان به افزایش رشد اقتصادی امیدوار بود. به طور کلی با توجه به تداوم مسائل پیش گفته رشد اقتصادی کشور در سال ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴ به ترتیب ۲/۵ و ۲/۸ درصد پیش بینی می‌گردد که کمتر از رشد هدف برنامه هفتم (۸ درصد) و رشد اقتصادی محقق شده در چهار سال گذشته (۴/۲) درصد است. ضمن اینکه همین تصویر از رشد نیز با مخاطرات مهمی از جمله مسئله کاهش رشد موجودی سرمایه اقتصاد، رشد ناچیز بهره وری، عدم تامین پایدار انرژی صنایع و تداوم اجرای سیاست کنترل مقداری ترازنامه و آثار منفی آن بر عرضه و تقاضای اقتصاد روبروست.

شاخص‌های قیمت و بخش پولی: بررسی نرخ تورم نشان داد با وجود سطح بالای نرخ تورم در کشور در شهریور ۱۴۰۳ (۳۵) درصد بر اساس اعلام مرکز آمار) با این حال روند این متغیر در فصول اخیر نزولی بوده است. هر چند کمتر بودن نرخ تورم نقطه به نقطه از نرخ تورم کل به معنی روند نزولی نرخ تورم طی فصول آتی است با این حال سهم بالای تورم خدمت به دلیل افزایش قابل توجه اجاره بها و عقب ماندن نرخ تورم خدمات از کالا حکایت از ماندگاری تورم در سطوح بالای قبلی و کاسته شدن از روند نزولی نرخ تورم دارد. برآوردهای این مرکز نشان می‌دهد در صورت تداوم وضعیت موجود نرخ تورم در ادامه سال ۱۴۰۳ و همچنین سال ۱۴۰۴ به مسیر نزولی خود البته با شیب کمتر ادامه خواهد داد به طوریکه پیش بینی می‌شود نرخ تورم کل تا پایان سال ۱۴۰۴ حدود ۸ درصد کاهش خواهد یافت. بررسی وضعیت نرخ تورم انتظاری نیز نشان می‌دهد این متغیر نیز متناسب تورم کل روندی نزولی دارد. بانک مرکزی طی دوره اخیر با دنبال کردن سیاست کنترل مقداری ترازنامه سعی نموده است تا با کاهش رشد نقدینگی روند نزولی تورم را تسریع نماید. با این حال علیرغم کسب توفیق در تحقق رشد نقدینگی هدف در پایان سال ۱۴۰۲ روند این متغیر در

سال ۱۴۰۳ صعودی شده و تحقق رشد نقدینگی هدف بانک مرکزی برای سال ۱۴۰۳ (۲۳ درصد) با چالش‌های جدی روبرو خواهد بود که وجود عزمی برای کاستن از فشار کسری بودجه بر شبکه بانکی و نظارت جدی بر بانک‌های ناسالم از مهمترین این چالش‌ها خواهد بود.

تراز پرداخت‌ها و نرخ ارز: بررسی وضعیت تراز حساب جاری فصول اخیر نشان از افزایش تراز حساب جاری به دلیل افزایش قابل توجه صادرات نفتی در بهار ۱۴۰۳ دارد در صورت تداوم و با فرض تداوم رشد صادرات غیرنفتی و واردات کشور مشابه ۶ ماهه نخست سال جاری منجر به مزاد ۱۳/۷ میلیارد دلار تراز حساب جاری در سال ۱۴۰۳ خواهد شد. ثبت چنین آماری از منظر بازار ارز به معنی توانایی بیشتر بانک مرکزی در کنترل نرخ ارز خواهد بود. با این حال وابستگی بیشتر حساب جاری بر صادرات نفتی باعث خواهد شد تا هر تکانه خارجی بر صادرات یا قیمت نفت بلافاصله اثری قابل توجه بر حساب جاری و نرخ ارز داشته باشد. از این رو داشتن استراتژی مشخص در خصوص بازار ارز و افزایش تدریجی نرخ حول نرخ ارز تعادلی سبب خواهد شد تا از نوسانات بیشتر نرخ جلوگیری گردد.

بودجه: بررسی وضعیت بودجه نشان می‌دهد دولت تا پایان سال ۱۴۰۳ برای تأمین بودجه عمومی به حدود ۳۰۰ هزار میلیارد تومان منابع جدید نیاز دارد که به نظر می‌رسد بخشی از این کسری با عدم تخصیص برخی هزینه‌ها مطابق با روال سال‌های گذشته کاهش خواهد یافت. ضمن اینکه با توجه به مجوز استقراض ۲۵ درصد از سهم صندوق توسعه، علاوه بر ۱۲۴ هزار میلیارد تومان استقراضی که تا کنون صورت گرفته است، مابقی آن تا انتهای سال در اختیار دولت است و کسری مذکور از محل باقی مانده منابع استقراضی از صندوق و انتشار اوراق مزاد بر سقف بودجه تأمین خواهد شد. با این حال به نظر می‌رسد چالش اصلی دولت در خصوص بودجه کسری هدفمندی یارانه است که در سال‌های اخیر آسیب‌های فراوانی به انضباط مالی دولت وارد کرده است. متأسفانه روند کسری سازمان هدفمندی یارانه‌ها در مدت زمان کوتاهی رشد بسیار زیادی کرده است و چشم‌انداز کوتاه‌مدت سال ۱۴۰۳ نیز بدتر شدن وضعیت را نشان می‌دهد. برای روشن شدن شرایط موجود کافی است بدانیم در سال ۱۴۰۲ کسری محقق شده هدفمندی ۱۷۰ هزار میلیارد تومان بود (این رقم فارغ از عدم تخصیص ردیف‌های قانونی برای مدیریت کسری است).

فقر و نابرابری: بررسی شاخص نرخ فقر نشان می‌دهد که در سال ۱۴۰۲ کمی بیش از ۳۰ درصد (۳۰.۰۱ درصد) از جمعیت کل کشور زیر خط فقر قرار داشته‌اند که در مقایسه با سال‌های قبل نشان می‌دهد نوعی چسبندگی در سطح فقر کشور ایجاد شده و این نرخ حول حدود ۳۰ درصد تثبیت شده است. نتایج برآوردهای این مرکز نشان می‌دهد نرخ فقر در سال ۱۴۰۳ در سطوح قبلی باقی خواهد ماند. شرایط موجود فقر نشان می‌دهد که کشور برای کاهش فقر نیازمند سیاست‌گذاری هم در سطح اقتصاد کلان و هم در سطح حمایت اجتماعی است. در درجه اول بهبود شرایط اقتصاد کلان که نامطلوب بودن آن در سال‌های اخیر عامل اصلی افزایش و تثبیت نرخ فقر بوده است ضروری است. کاهش فقر نیازمند تحقق رشد اقتصادی مستمر و فراگیر و کاهش تورم است. بخصوص تورم نقش مهمی در افزایش نابرابری و شکاف فقر داشته و تداوم آن خروج از فقر را سخت و کارایی سیاست‌های توانمندسازی و حمایتی را کاهش می‌دهد. از طرف دیگر، در موضوع فقر نمی‌توان به سیاست‌های کلان اقتصادی بسنده کرد و اعمال سیاست‌های توانمندسازی و

حمایتی نیز ضروری است.

به طور کلی بررسی وضعیت اقتصاد کشور و چشم انداز پیش رو در ادامه سال ۱۴۰۳ و سال ۱۴۰۴ نشان می‌دهد با کاهش ظرفیت‌های خالی اقتصاد رشد اقتصادی سه سال گذشته در سطوح کمتری تداوم خواهد یافت و علیرغم روند نزولی تورم در فصول اخیر با نزدیک شدن به هسته سخت تورمی این روند نزولی کاهنده خواهد بود. در نتیجه این موضوع به نظر می‌رسد نرخ فقر در سطوح بالای ۳۰ درصدی تثبیت گردد. تصویر فوق نتیجه مجموعه‌ای از ناترازی‌های اقتصاد کلان است که هر چه زودتر بایستی برای آن چاره اندیشی کرد. مسئله ناترازی انرژی انگیزه سرمایه‌گذاری در بخش مولد اقتصاد را کاهش داده و بدون سرمایه‌گذاری موثر در کنار اصلاحات قیمتی در این حوزه نمی‌توان به رفع ناترازی امیدوار بود. در حوزه بودجه مسئله کسری هدفمندی در نتیجه نیاز به واردات فرآورده و کسری بودجه عمومی به دلیل تخصیص ارز ترجیحی و عدم افزایش درآمدها متناسب با هزینه‌ها به چالشی جدی تبدیل شده این در حالیست که موارد مذکور با تشدید واردات می‌تواند تراز پرداخت‌ها و نرخ ارز بازار را نیز متاثر سازند. ناترازی نظام بانکی بدون نظارت جدی بر بانک‌های ناسالم و اصلاح ناترازی دولت امکان‌پذیر نیست و برای مقابله با تورم‌های بالا ناشی از ناترازی‌های مذکور، سیاست‌گذار با در پیش گرفتن سیاست‌های تثبیت قیمتی ضربه‌خوار را بر پیکره تولید وارد می‌سازد. تصویر وضعیت موجود و چشم اندازهای سال‌های پیش رو حاکی از این واقعیت مهم است که تداوم سیاست‌های موجود و بی‌عملی در برخی حوزه‌ها، نه تنها منجر به تحقق اهداف قانون برنامه هفتم و پیشرفت کشور نخواهد شد، بلکه منجر به بدتر شدن شرایط نیز خواهد شد. از این رو به جای اکتفا به گذران امور جاری، آن هم فقط در حال حاضر و با علم به ناتوانی در اجرای همین امور در سالهای بعد با تشدید چالشها، حداقل لازم است با هدف تسهیل پیشبرد امور جاری در سالهای بعد، اصلاحات اقتصادی و برنامه‌های میانمدت تحولی را شروع کنیم و از بی‌عملی و تسویف دوری کنیم. از طرف دیگر وضعیت انتظارات تورمی شکننده و سرمایه اجتماعی پایین باعث خواهد شد هر گونه سیاست اصلاحی جدی با واکنش‌هایی از طرف بدنه جامعه روبرو گردد و در چنین شرایطی استراتژی اصلاحات تدریجی هر چند همه اهداف را محقق نمی‌سازد با این حال می‌تواند بخشی از مسئله را حل کند.

گزیده سیاستی

رشد اقتصادی در سال‌های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴ به ترتیب ۲/۵ و ۲/۸ درصد و تورم بالاتر از ۳۰ درصد پیش‌بینی می‌گردد. وضعیت این متغیرها فاصله معناداری با اهداف برنامه هفتم دارد و لذا نیازمند اقدامات اصلاحی اساسی است.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir